

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ВІСНИК
Харківського
національного
університету
внутрішніх справ**

Збірник наукових праць

Засновник і видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у грудні 1995 р.

№ 2 (85) 2019

Харків 2019

*Збірник належить до категорії «В»
Переліку наукових фахових
видань України (п. 3 наказу
Міністерства освіти і науки України
від 15.01.2018 № 32)
і є фаховим з юридичних наук
(наказ МОН України
від 06.03.2015 № 261)*

Рекомендовано
до друку та до поширення
через мережу Інтернет
Вченою радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
протокол № 7 від 28.05.2019

Редакційна колегія:

Л. В. Могілевський – д-р юрид. наук, проф. (Харківський національний університет внутрішніх справ) – головний редактор; **О. В. Джафарова** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС) – заступник головного редактора; **П. О. Вілоус** (ХНУВС) – відповідальний секретар; **С. Є. Аблаамський** – канд. юрид. наук (ХНУВС); **О. С. Бакумов** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **І. О. Бандурка** – д-р юрид. наук, доц. (ХНУВС); **С. М. Бортник** – д-р юрид. наук (ХНУВС); **І. В. Бригадир** – канд. юрид. наук (ХНУВС); **К. А. Бугайчук** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **М. Ю. Бурдін** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **А. В. Войціковський** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **Є. О. Гладкова** – канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник (ХНУВС); **Г. І. Глобенко** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **Т. І. Гудзь** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **О. М. Головка** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна); **С. М. Гусаров** – д-р юрид. наук, член-кор. НАПрН України, засл. юрист України (ХНУВС); **П. ван Дайне** – д-р філософії (Утрехтський університет, Нідерланди); **А. І. Денисов** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **О. О. Житний** – д-р юрид. наук, доц. (ХНУ ім. В. Н. Каразіна); **Ю. М. Жорнокуй** – д-р юрид. наук, доц. (ХНУВС); **О. А. Зайцев** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **В. В. Кікінчук** – канд. юрид. наук (ХНУВС); **Н. В. Коломоєць** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **Д. Ю. Кондратов** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **А. В. Красницька** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **В. В. Лазарєв** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **С. С. Лукаш** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **М. І. Марчук** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **П. П. Матюшкова** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **К. Ю. Мельник** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **Ю. В. Орлов** – д-р юрид. наук, доц. (ХНУВС); **І. В. Панова** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **Є. Ю. Подорожній** – д-р юрид. наук, ст. наук. співробітник (ХНУВС); **В. Б. Пчелін** – д-р юрид. наук, доц. (ХНУВС); **В. Д. Пчолкін** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **О. Ю. Салманова** – д-р юрид. наук, проф., засл. працівник освіти України (ХНУВС); **О. Ю. Синявська** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **Д. Сігель** – д-р кримінології, проф. (Утрехтський університет, Нідерланди); **С. В. Слінько** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **С. О. Сліпченко** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **В. В. Сокуренко** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (ГУНП в Харківській обл.); **Т. Спапенс** – д-р кримінології, проф. (Тільбурзький університет, Нідерланди); **М. В. Сташак** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **Р. А. Степанюк** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **О. С. Устименко** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **С. О. Шатрава** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **В. В. Шендрик** – д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України (ХНУВС); **А. М. Шувьга** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **О. М. Шуміло** – канд. юрид. наук, доц. (ХНУВС); **О. О. Юхно** – д-р юрид. наук, проф. (ХНУВС); **М. Ягер** – д-р філософії, проф. кримінології (Люблянський університет, Словенія)

***Увага!** Попередній номер збірника (№ 1 (84) за 2019 рік) було видано під грифом секретності.*

MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

BULLETIN **of Kharkiv National University** **of Internal Affairs**

Collection of scientific papers

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in December, 1995

No. 2 (Vol. 85) 2019

Kharkiv 2019

The collection belongs to the category “B” of the List of scientific professional editions of Ukraine (p. 3 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32) *and is a professional edition in the field of juridical science*

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 7 dated from May 28, 2019

Editorial Board:

L. V. Mohilevskiy – Doctor of Juridical Sciences (J.S.D.), Prof. (Kharkiv National University of Internal Affairs) – Chief Editor; **O. V. Dzhafarova** – J.S.D., Prof. – Deputy Editor; **P. O. Bilous** (KhNUIA) – Executive Secretary; **S. Ye. Ablamskiy** – Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.) (KhNUIA); **O. S. Bakumov** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **I. O. Bandurka** – J.S.D., Docent (KhNUIA); **S. M. Bortnyk** – J.S.D. (KhNUIA); **I. V. Bryhadyr** – Ph.D. (KhNUIA); **K. L. Buhaichuk** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **M. Yu. Burdin** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **A. I. Denysov** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **P. C. van Duyn** – Prof. (Utrecht University, Netherlands); **T. I. Gudz** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **S. M. Gusarov** – J.S.D., Prof., Corresponding Member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA); **Ye. O. Hladkova** – Ph.D., Senior Research Fellow (KhNUIA); **H. I. Hlobenko** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **O. M. Holovko** – J.S.D., Prof., Honored Lawyer of Ukraine (V. N. Karazin Kharkiv National University); **M. Jager** – Ph.D., Prof. (University of Ljubljana, Slovenia); **V. V. Kikinichuk** – Ph.D. (KhNUIA); **N. V. Kolomoiets** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **D. Yu. Kondratov** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **L. V. Krasytka** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **V. V. Lazariev** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **S. S. Lukash** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **M. I. Marchuk** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **T. P. Matiushkova** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **K. Yu. Melnyk** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **Yu. V. Orlov** – J.S.D., Docent (KhNUIA); **I. V. Panova** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **Ye. Yu. Podorozhnyi** – J.S.D., Senior Research Fellow (KhNUIA); **V. B. Pchelin** – J.S.D., Docent (KhNUIA); **V. D. Pcholkyn** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **O. Yu. Salmanova** – J.S.D., Prof., Honored Worker of Education of Ukraine (KhNUIA); **S. O. Shatrava** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **V. V. Shendryk** – J.S.D., Prof., Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA); **A. M. Shulha** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **O. M. Shumilo** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **D. Siegel** – Prof. (Utrecht University, Netherlands); **S. V. Slinko** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **S. O. Slipchenko** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **V. V. Sokurenko** – Doctor of Judicial Sciences (J.S.D.), Prof., Honored Lawyer of Ukraine (National Police Main Division in Kharkiv Region); **T. Spapens** – Prof. (Tilburg University, Netherlands); **M. V. Stashchak** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **R. L. Stepaniuk** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **O. Yu. Syniavska** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **O. S. Ustymenko** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **A. V. Voitsikhovskiy** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **O. O. Yukhno** – J.S.D., Prof. (KhNUIA); **O. L. Zaitsev** – Ph.D., Docent (KhNUIA); **Yu. M. Zhornokui** – J.S.D., Docent (KhNUIA); **O. O. Zhytnyi** – J.S.D., Docent (V. N. Karazin Kharkiv National University)

Attention! *The previous issue of the collection (No. 1 (Vol. 84) of 2019) was published under wraps.*

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ	9
ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство; ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ	
Мінченко О. В.	
Юридична лінгвістика в правничій навчальній діяльності	13
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО	
Бакумов О. С.	
Забезпечення юридичної відповідальності держави – ключовий виклик правової реформи в сучасній Україні.....	21
Самбор М. А.	
Форми здійснення права на свободу мирних зібрань	31
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА	
Резворович К. Р.	
Особливості здійснення представництва в цивільному процесі	44
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО	
Агапова О. В.	
Освітня діяльність науково-дослідних установ у сфері експертного забезпечення правосуддя: актуальні питання адміністративно- правового регулювання.....	56
Волков О. Є.	
Адміністративно-правові засади визначення правового режиму використання лісових ресурсів як важливого компонента природоохоронного комплексу України	66
Федоров Г. О.	
Адміністративно-правові засади іноземного інвестування в Україні	78
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	
Бойчук В. Ю.	
Суспільно небезпечне діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 330 Кримінального кодексу України	87
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Давидюк В. М.	
Окремі аспекти забезпечення безпеки конфіденційного співробітництва осіб із правоохоронними органами.....	95

Шабаровський Б. В.

Способи перевірки речових доказів у кримінальному процесі України	105
РЕЦЕНЗІЇ	112
НА КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ	115
НОВИНИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ.....	117
НАШІ АВТОРИ	121
ДО УВАГИ АВТОРІВ	122
Періодичні наукові видання Харківського національного університету внутрішніх справ	122

CONTENT

ACTUAL INFORMATION FOR AUTHORS AND READERS.....	11
THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW; COMPARATIVE LAW; HISTORY OF LAW AND STATE	
Minchenko O. V.	
Legal Linguistics of Judicial Educational Activities	13
CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW	
Bakumov O. S.	
Ensuring the State’s Legal Liability is the Key Challenge of Legal Reform in the Modern Ukraine	21
Sambor M. A.	
Forms of Realizing the Right to Freedom of Peaceful Assembly	31
CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL AND LEGAL DIRECTION IN THE SPHERE OF PRIVATE LAW	
Rezvorovych K. R.	
Peculiarities of Representation in Civil Proceedings.....	44
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW	
Agapova O. V.	
Educational Activities of Research Institutions in the Field of Expert Ensuring of Justice: Urgent Issues of Administrative and Legal Regulation .	56
Volkov O. Ye.	
Administrative and Legal Principles for Determining the Legal Regime of Using Forestry Resources as an Important Component of Nature-Oriented Complex of Ukraine	66
Fedorov H. O.	
Administrative and Legal Principles of Foreign Investment in Ukraine	78
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAW	
Boichuk V. Yu.	
Socially Dangerous Behavior as the Mandatory Feature of the Objective Aspect of Crime Under the Article 330 of the Criminal Code of Ukraine	87
CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIVE AND SEARCH ACTIVITY	
Davydiuk V. M.	
Some Aspects of Ensuring Security of the Confidential Cooperation of Individuals with Law Enforcement Agencies.....	95

Shabarovskyi B. V.

Methods of Physical Evidence Verification in the Criminal Proceedings of Ukraine	105
REVIEWS (UKR).....	112
ON THE BOOKSHELF (UKR).....	115
NEWS OF SCIENTIFIC LIFE (UKR).....	117
OUR AUTHORS (UKR).....	121
TO AUTHORS' ATTENTION (UKR).....	122
SCIENTIFIC PERIODICALS of Kharkiv National University of Internal Affairs (<i>Ukr</i>)	122

АКТУАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ

Редакційна колегія інформує, що збірник наукових праць «**Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ**»:

I. Із серпня 2015 р. **включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International».**

Паспорт видання в базі даних можна переглянути за посиланням:

<http://journals.indexcopernicus.com/++++.p24783655,3.html>.

II. Включено до рейтингу видань, що мають бібліометричні профілі в Google Академії, за версією проекту «Бібліометрика української науки».

Доступ до рейтингу видань:

http://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals.

Доступ до профілю видання в Google Академії:

https://scholar.google.com.ua/citations?user=mfG_xhkAAAAJ.

III. Підтримується **репозитарієм Харківського національного університету внутрішніх справ** (KhNUiAIR – **<http://v2.sherpa.ac.uk/id/repository/3190>**), який має міжнародну реєстрацію.

IV. У серпні 2015 р. **zareestrovano в «Polska Bibliografia Naukowa»** (PBN, Польська наукова бібліографія) – на порталі Польського міністерства науки і вищої освіти, який акумулює інформацію, що стосується польських і зарубіжних академічних наукових журналів, а також про публікації польських науковців.

Паспорт видання в базі даних порталу можна переглянути за посиланням:

<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/51408>.

V. У серпні 2015 р. **zareestrovano в «Research Bible»**, більш відомий як «ResearchBib» – міжнародній мультидисциплінарній відкритого доступу базі даних наукових журналів, публікацій та конференцій.

Поточну інформацію про видання в базі даних можна переглянути за посиланням:

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1999-5717>.

VI. Описано в україномовній версії **Вікіпедії** – Вільної енциклопедії за посиланням: **https://uk.wikipedia.org/wiki/Вісник_Харківського_національного_університету_внутрішніх_справ**.

Дописувачем статті про збірник може стати кожний.

VII. Із жовтня 2018 р. **співпрацює з Агентством Crossref**, усім опублікованим матеріалам присвоюється ідентифікатор DOI.

Більш детальну інформацію про збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ» дивіться на сайті видання за адресою: <http://visnyk.univd.edu.ua>.

Про зміни в редакційній політиці видання

Починаючи з наступного номера відповідно до змінених у 2018 році програмних цілей (основних принципів) змінюються рубрики (предметні напрями досліджень) видання. Програмними цілями збірника є: поширення результатів наукових досліджень і передового досвіду науково-педагогічного складу Університету й інших закладів вищої освіти, висвітлення актуальних проблем боротьби зі злочинністю, охорони, правопорядку та підготовки кадрів для Національної поліції, вдосконалення правового регулювання цивільних, трудових та інших відносин в Україні тощо. **Предметними напрямками досліджень** (рубриками), що висвітлюватимуться на сторінках збірника, стають:

- теорія та філософія права; порівняльне правознавство; історія права та держави;
- конституційне право; муніципальне право;
- цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародно-правовий напрям у сфері приватного права;
- господарське право; господарське процесуальне право;
- трудове право; право соціального забезпечення;
- земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;
- адміністративне право і процес; фінансове право;
- кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право;
- кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність;
- судоустрій; прокуратура та адвокатура;
- міжнародно-правовий напрям;
- інформаційне право; право інтелектуальної власності;
- право національної безпеки; військове право.

Триває **формування оновленого складу редколегії** збірника згідно з новими рубриками. Перевага під час прийняття вчених у члени редколегії надається тим, хто, маючи науковий ступінь з юридичних наук, має також публікації відповідного профілю у виданнях, включених до баз Scopus чи Web of Science Core Collection (бажаною є наявність щонайменше 3 статей у 2 різних виданнях). **Запрошуємо** таких науковців до виконання покладених на членів редколегії завдань, основними з яких є участь у визначенні редакційної політики видання і формуванні редакційного портфелю наукових публікацій, організація рецензування (пошук рецензентів) або особисте здійснення рецензування за профілем, вирішення питань щодо прийняття статей до публікації. Бажання (готовність) стати членом редколегії оформлюється письмовою згодою науковця (форма нами розроблена), дані про нього стають доступними на сайті видання та у певних наукових базах.

Продовжуючи заходи з належного рецензування наукових статей, також **запрошуємо до виконання функцій рецензентів**; ними можуть стати вчені, які здійснюють дослідження за спеціальністю і мають за останні 3 роки не менше 1 публікації у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, або закордонних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus.

Пропозиції з цих питань просимо направити на адресу електронної пошти редакції visnyk.hnuvs@ukr.net.

ACTUAL INFORMATION FOR AUTHORS AND READERS

Editorial Board informs, that the collection of scientific papers “**Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs**”:

I. Since August 2015 is **comprised into the international scientometric database Index Copernicus International**.

The passport of the edition can be viewed in the database by the following link:

<http://journals.indexcopernicus.com/+++++,p24783655,3.html>.

II. It is included into the ranking of editions with bibliometric profiles in Google Scholar according to the project «Bibliometrics of Ukrainian Science».

Access to the ranking of editions:

http://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals.

Access to the edition’s profile in Google Scholar:

https://scholar.google.com.ua/citations?user=mfG_xhkAAAAJ.

III. Supported by the **repository of Kharkiv National University of Internal Affairs** (KhNUiAIR – **<http://v2.sherpa.ac.uk/id/repository/3190>**), which has the international registration.

IV. On August 2015 is **registered in «Polska Bibliografia Naukowa»** (PBN, Polish scientific bibliography) – on the web portal of Polish Ministry of Science and Higher Education, which accumulates information concerning Polish and international academic scientific journals, as well as about publications of Polish scholars.

The passport of the edition can be viewed in the database by the following link:

<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/51408>.

V. On August 2015 is **registered in «Research Bible»**, more famous as «ResearchBib» – international multidisciplinary open access database of scientific journals, publications and conferences.

Current information about the edition can be viewed in the database by the following link:

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/1999-5717>.

VI. Described in the Ukrainian version of **Wikipedia** – Free Encyclopedia by the link: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вісник_Харківського_національного_університету_внутрішніх_справ. Anyone can be a contributor to the article about the collection.

VII. Since October 2018 cooperates with the **Crossref Agency**, all published materials have the DOI identifier.

More detailed information about the collection of scientific papers “Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs”, please view at the edition’s website: <http://visnyk.univd.edu.ua>.

Updated headings since 2019:

- Theory and Philosophy of Law; Comparative Law; History of Law and State;
- Constitutional Law; Municipal Law;
- Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International and Legal Direction in the Sphere of Private Law;
- Commercial Law; Commercial Procedural Law;
- Labor Law; Social Guaranteeing Law;
- Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resources Law;
- Administrative Law and Procedure; Financial Law;
- Criminal Law and Criminology; Penal Law;
- Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operative and Search Activity;
- Judicial System; Procuracy and Legal Profession;
- International and Legal Area;
- Informational Law; Intellectual Property Law;
- National Security Law; Military Law.

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство; ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340.113:81

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.01>

Ольга Василівна Мінченко,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національна академія внутрішніх справ (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0001-7746-0919>,

e-mail: olgaminchenko1004@gmail.com

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА В ПРАВНИЧІЙ НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено місце юридичної лінгвістики в правничій навчальній діяльності. Проаналізовано становище навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в українських і зарубіжних ВНЗ. Акцентовано на тому, що «юридична (правнича) лінгвістика» як навчальна міждисциплінарна дисципліна має обов'язково пропонуватися в навчальних планах підготовки правника за спеціальністю 081 «Право» як вибіркова навчальна дисципліна.

Ключові слова: навчальна юридична діяльність, мова, юридична лінгвістика, право, міждисциплінарна дисципліна.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В умовах подальшої розбудови України як правової держави важливим завданням правничої освітньої діяльності є якісна підготовка юристів, яка, зокрема, надасть їм навички грамотного й обґрунтованого аргументування, навчить точно формулювати вимоги та фіксувати інформацію, професійно готувати проекти різних юридичних документів, грамотно та доступно висловлюватися (письмово чи усно), що є важливими компетентностями юриста.

З іншого боку, згадані компетентності сприятимуть покращенню якості різних нормативних актів, судових рішень та інших документів для розуміння нефахівцями без звернення за допомогою до юристів. Держава XXI століття не повинна виключати значну частину населення з процесу управління нею, створюючи мовні (термінологічні) перешкоди. Усе це вказує на актуальність дослідження.

Стан дослідження проблеми

В Україні як навчальна дисципліна курс «Юридична лінгвістика» почав розвиватися дякуючи Ю. Ф. Прадіду, який в 2003 р. опублікував

навчальний посібник «Вступ до юридичної лінгвістики» і загалом багато зробив для її просування як самостійної наукової спеціальності. При цьому зміст навчальної дисципліни, враховуючи її міждисциплінарний характер, був більшою мірою зосереджений на юридичному аспекті мови. Як зазначав Ю. Ф. Прадід, «Питання, до якої галузі науки її віднести – юридичної чи філологічної, – тут, на наш погляд, не є принциповим» [1, с. 35].

Погоджуючись із Ю. Ф. Прадідом, також відзначимо, що помітну роль у становленні вітчизняної юридичної лінгвістики відіграли праці таких учених-юристів і вчених-лінгвістів, як М. Антонович, Н. Артикуца, А. Дадерко, Т. Демченко, О. Копиленко, М. Коржанський, С. Кравченко, Д. Кучеренко, Т. Литвин (Будко), М. Мацкевич, О. Підпригора, А. Токарська, З. Тростюк, І. Філіпчук, Є. Харитонов, Л. Чулінда, О. Юрчук та ін., які побачили світ у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на сторінках юридичних і філологічних видань. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і практичних проблем юридичної лінгвістики зробили російські вчені О. Александров, В. Баранов, Н. Власенко, О. Галяшина, М. Голєв, М. Горбаневський, Т. Губаєва, Н. Івакіна, Н. Калініна, Д. Керімов, Т. Кухарук, Н. Хабібуліна, А. Черданцев та ін. [1, с. 33].

Усвідомлюючи такий стан речей, в Україні протягом кількох років на всіх рівнях працювали над створенням Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, а також законопроектів про юридичну (правничу) освіту. До сьогодні цей процес не завершився. У Верховній Раді включено до порядку денного два проекти: проект закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» № 7147 (О. Сиройд та інші) та «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» № 7147-1 (С. Ківалов та інші). Частина 3 ст. 5 законопроекту № 7147 передбачає, що Стандарт юридичної (правничої) освіти має серед іншого гарантувати набуття таких загальних компетентностей: вміння грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції; належним чином їх обґрунтовувати (п. 6). Водночас у ч. 4 ст. 5 законопроекту вказано, що Стандарт юридичної (правничої) освіти має гарантувати набуття таких спеціальних компетентностей: «... 6) навички збору інформації, аналізу юридичної проблеми, побудови юридичної аргументації; 7) навички складання проектів юридичних документів; 8) навички консультування з юридичних питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної

інформації»¹. Саме такі компетентності й навички має забезпечити навчальна дисципліна «Юридична лінгвістика», яка поки що по-різному подається під час підготовки юристів.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є характеристика стану навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в Україні й у країнах романо-германського права, звідки вона бере свій початок.

Для досягнення мети передбачається вирішення таких завдань: 1) опис стану навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в українських закладах освіти; 2) «Юридична лінгвістика» як навчальна дисципліна і як напрям дослідження в навчальних закладах Німеччини, звідки остання бере початок, Швейцарії та її значення для підготовки «євроюриста».

Наукова новизна дослідження

З'ясовано стан упровадження навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в освітній процес юридичних закладів вищої освіти України (у порівнянні із ситуацією у ФРН і Швейцарії), що в кінцевому результаті дозволить підготувати висококваліфікованого правника.

Виклад основного матеріалу

Навчальна дисципліна «Юридична лінгвістика», або «Правнича лінгвістика», пропонується як окрема вибіркова навчальна дисципліна для підготовки за спеціальністю 035.10 «Філологія (Прикладна лінгвістика)» в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського або ж за спеціальністю 081 «Право» в Національній академії внутрішніх справ (2013), у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» та в Національному університеті «Одеська юридична академія». У Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка ще з 2002 р. започатковували напрям юридичної лінгвістики, пізніше, в 2013 р., кафедрою стилістики та мовної комунікації створено факультатив з лінгвістичної експертизи, в 2014 р. відкрилася спеціалізація «Лінгвістична експертиза», в 2016 р. – викладачі університету заснували Бюро лінгвістичної експертизи. Звичайно, безпосереднім предметом досліджень цієї дисципліни є юридичні аспекти мови, а мовні аспекти права досліджуються опосередковано. У деяких ВНЗ вона вивчається як окремі теми в курсах з дисциплін «Судово-процесуальне документознавство» (Київський національний університет культури і мистецтв) та «Прикладна лінгвістика» (Київський

---

¹ Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії : від 28.09.2017 № 7147 / ініціатори: Сироїд О. І., Найем М.-М., Заліщук С. П. та ін. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613 (дата звернення: 01.02.2019).

університет ім. Б. Грінченка). У Національному університеті «Львівська політехніка» у межах спеціальності 10.02.21 «Структурна, прикладна і математична лінгвістика» теж є навчальний модуль «Юридична лінгвістика». Оскільки цифрові технології все більше охоплюють будь-які суспільні відносини, знання з юридичної лінгвістики й компетенції та навички, які отримують здобувачі освіти, є важливими й необхідними.

У Гайдельберзькому університеті (Федеративна Республіка Німеччина), де зародилася юридична лінгвістика, викладається курс «Мова і право» (як приклад подаємо фотокопію плану цього курсу).

S e m e s t e r p l a n

- 13.04.10 Einführung in das Thema, Seminarorganisation, Voreinstellungen klären
- 20.04.10 Der Zusammenhang von Sprache und Recht
Lektürekurs als Tutorium (Do 14-16 Uhr)
- 27.04.10 Einführungsdarstellungen: Rathert, Haft, Lerch (Hg.), Neumann, Jeand'Heur usw.
- 04.05.10 *Prüfungswoche*
- 11.05.10 Sprachaspekte in soziologischer Rechtstheorie: Niklas Luhmann, Jürgen Habermas
- 18.05.10 Auslegung von Normtexten: Methoden (Engisch, Hassemer), juristische Semantik
- 25.05.10 Strukturierende Rechtslehre und das Verständnis vom Recht als Text (Müller/Christensen/Sokolowski, Busse)
- 01.06.10 Dissertationsprojekt von Janine Luth M.A.: Semantische Kämpfe im Recht
- 08.06.10 Gastreferent Ingo Venzke LL.M. (Max Planck Institut für Völkerrecht, Heidelberg)
- 15.06.10 Mündliche Kommunikation im Rechtsbereich und in Schlichtungsverfahren (Hoffmann, Nothdurft)
- 22.06.10 Gespräche im Rechtswesen (Hoffmann, Luttermann)
- 29.06.10 Gastreferent Prof. Dr. Rainer Wimmer (Trier, Mannheim)
- 06.07.10 Juristisches Argumentieren (Alexy, Christensen, Gast, Haft, Koch & Rüßmann, Neumann, Struck, Schroth, Viehweg)
Vortrag 18 Uhr: Dietrich Busse: Haben Gesetzestexte eine feststellbare Bedeutung?
- 13.07.10 Rechtslinguistische Analysen an Beispielen: Busse, Felder, Li Jing
- 20.07.10 Babylonische Sprachverwirrung: Das Mehrsprachigkeitsproblem in der EU (Luttermann, Müller 2004, Müller/Burr (Hg.) 2004)

Рисунок 1 – План курсу «Мова і право» у Гайдельберзькому університеті (ФРН)

Показовими у контексті значення юридичної лінгвістики для правничої навчальної діяльності є слова голови Конституційного суду Федеративної Республіки Німеччина Андреаса Фоскул'є стосовно ідеалу європейського юриста: «На сьогодні правник перетворився із законопозитивістського “слуги держави-нації” на супутника й актора різноманітних процесів правового розвитку, які відбуваються на найрізноманітніших, взаємопов'язаних внутрішньодержавних або міждержавних, державних чи недержавних рівнях. Модель правничої освіти більше не ґрунтуватиметься на національному праві» [2, s. 221].

Професор права, директор Інституту європейського права Саарландського університету (м. Саарбрюкен, ФРН) Міхаель Мартінек, досліджуючи зміну парадигми правничої освіти у контексті переходу від національного державного правника до космополітичного правового менеджера, зазначає, що чинником необхідності змін є євроінтеграційні процеси, транскордонне співробітництво, а також запровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) [2, s. 217]. Зазначені процеси впливають на посилення ролі компаративних досліджень та актуалізацію міжнародного права.

Беручи до уваги останні дослідження теорії та філософії права в контексті переосмислення розуміння права, яке визначається як соціокультурне явище, важливим є більше наповнення змісту навчальної дисципліни мовними аспектами права. Під час розумової роботи для вирішення практичних завдань і їх мовного відображення з урахуванням типу праворозуміння відбувається формування концептів, концептуальних позицій, правових категорій і формулювань.

Як показує аналіз офіційних веб-сайтів провідних вищих навчальних закладів Федеративної Республіки Німеччини, «Юридична лінгвістика» не є обов'язковою навчальною дисципліною для підготовки правників. Водночас окремі заклади вищої освіти пропонують своїм студентам опанування такого курсу. Одним із провідних навчальних закладів у цьому є Кельнський університет, у якому викладається окремий курс «Європейська юридична лінгвістика» (ERL). Концепція викладання ERL виходить із того, що наріжною основою Європейського Союзу є ідея «єдності в розмаїтті»: різні культури, звичаї, вірування та мови. Проект європейського об'єднання може досягти успіху лише в тому разі, якщо збережеться європейська багатомовність. Майже 500 мільйонів людей різних культур і мов живуть сьогодні в Європейському Союзі. Багатомовність відображається в існуванні понад 20 офіційних мов. Тому європейська юридична лінгвістика вирішує проблеми, що виникають через соціальну й інституційну багатомовність Європейського Союзу, та розробляє методологію міждисциплінарних і трансдисциплінарних підходів у дослідженні та викладанні [3].

Програма вивчення європейської юридичної лінгвістики була запланована як спільна робота філософського та юридичного факультетів Кельнського університету та спрямована на паралельне формування юридичних і мовних компетентностей на ґрунтовному мовно-практичному фундаменті; вона є підґрунтям для діяльності з багатомовної текстової роботи з *acquis communautaire* (дослівно «доробок спільноти» – правова система Європейського Союзу). Мовне розмаїття є складовою європейської ідентичності, що відображено в *acquis communautaire*. Інституційне закріплення двадцяти чотирьох офіційних мов Європейського Союзу стало фактором створення нових правових концепцій, складовою яких є мова і які вимагають інноваційних міждисциплінарних кваліфікацій. Метою програми підготовки бакалавра з європейської юридичної лінгвістики є підготовка студентів до роботи з багатомовними правовими текстами. Важлива передумова досягнення мети полягає в тому, що різні методи правничої та лінгвістичної складових опановуються не послідовно, а паралельно, так, що із самого початку вивчаються одночасно питання обох дисциплін [4].

Слід зазначити, що опанування таких курсів здійснюється і через практичну діяльність студентів. Навчальні модулі вивчаються у взаємодії з інституціями Європейського Союзу, в яких студенти мають можливість здійснювати початкові контакти з потенційними роботодавцями. Протягом усієї навчальної програми головна увага приділяється отриманню знань у практичний спосіб, перш за все залучаючи представників європейських інститутів до програм викладання й обміну з численними європейськими університетами.

Слід зауважити, що відповідно до Договору про Європейський Союз і Договору про заснування Європейського Співтовариства всі 12 договірних мов вважаються рівними. За винятком ірландської, всі вони є також офіційними мовами. Тож, усі документи повинні бути доступними для прочитання на всіх офіційних мовах. Кожен громадянин Союзу має право використовувати власну мову у відносинах з органами Європейського Союзу. Він має право отримати відповідь на своїй мові. Листування з державою-членом має вестися офіційною мовою цієї держави. Однак не всі офіційні мови є робочими мовами. До останніх належать англійська, французька, німецька, італійська й іспанська. Найбільш «привілейованою» є англійська мова. Так, значна частина пропозицій Комісії виходить спочатку лише англійською або французькою мовами. Кандидати, що розмовляють іншими мовами, у такий спосіб потрапляють у менш вигідне становище. Ті, хто володіє англійською та французькою мовами, мають явну першочергову перевагу. «Фактичне домінування англійської мови також є економічно вигідним для Великобританії: англійська мова як іноземна мова є другим за розміром джерелом доходу Великої Британії після нафти в Північному морі», – зазначає професор Фріц Штурм [5, р. 317].

Слід зауважити, що навчання й дослідження в європейських університетах є невіддільними. Зокрема, співвідношення мови та права є актуальним напрямком досліджень у Швейцарії, беручи до уваги багатомовність країни (4 державні мови). Культурна різноманітність і багатомовність належать до історичних коренів у Швейцарії, тому велика увага приділяється нормативній базі, яка повинна бути ідентичною та зрозумілою на чотирьох мовах. Наприклад, на філософському факультеті в університеті м. Цюрих ще в кінці 90-х рр. ХХ ст. існував дослідницький проект «Правнича лінгвістика. Лінгвістика права і для права». Головною його метою були лінгвістичні дослідження мовної роботи в світі права та встановлення діалогу між правознавством і мовознавством, який останніми роками почав інтенсивно розвиватися. Одним із ключових пунктів є використання отриманих результатів для мовної підготовки юристів і, зрештою, ефективного користування мовою в правничій практичній діяльності.

Висновки

Вважаємо, що «Юридична (правнича) лінгвістика» як навчальна міждисциплінарна дисципліна має обов'язково пропонуватися в навчальних планах підготовки правника за спеціальністю 081 «Право» як вибіркова навчальна дисципліна. Метою її вивчення є ознайомлення з основними напрямками, ідеями та проблемами сучасної юридико-лінгвістичної науки, опрацювання теоретичних і методологічних засад юридичної лінгвістики, оволодіння методикою складання, редагування й аналізу текстів права, а саме нормативно-правових і різних підзаконних актів і правозастосовчих документів. Завдання навчальної дисципліни: набуття студентами поглиблених знань, умінь і навичок щодо ролі мови в правовому регулюванні, основ юридичної техніки, правотворчих і правозастосовних помилок, особливостей лінгвістичної експертизи законопроектів, оволодіння методикою складання, редагування й аналізу правових текстів.

Підготовка сучасного правника в Європі усе частіше спрямовується не на вивчення державного законодавства, а на формування «євроюриста», який мислить глобально, вмє працювати не лише з внутрішньодержавним законодавством, але і з *acquis communautaire*, правильно інтерпретувати такі акти, основою чого є положення й висновки юридичної компаративістики. Допомогає такому становленню і навчання студентів-юристів за Європейською кредитно-трансферною системою, яка сприяє їх мобільності.

Список бібліографічних посилань: 1. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31–37. URL: https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=172 (дата звернення: 31.01.2019). 2. Martinek M. Der Eurojurist – Zum Paradigmenwechsel in der deutschen

Juristenausbildung vom national-staatlichen Justizjuristen zum kosmopolitischen Rechtsmanager. *Ritsumeikan Law Review*. 2013. No. 30. S. 203–222. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/60541619.pdf> (дата звернення: 03.02.2019). **3.** Europäische Rechtslinguistik – Das Konzept // Universität zu Köln : сайт. Erstellt am: 7. Februar 2012, zuletzt geändert am: 23. Januar 2019. URL: <http://erl.phil-fak.uni-koeln.de/11902.html> (дата звернення: 03.02.2019). **4.** Modulhandbuch – Europäische Rechtslinguistik – Bachelor-Verbundstudiengang (Bachelor of Arts) / Philosophische Fakultät, Universität zu Köln, Dekanat. Universität zu Köln, 2018. v, 41 s. URL: http://philtypo3.uni-koeln.de/sites/phil-fak/lehre_studium/bachelor/modulhandbuecher/2015BAVBERL.pdf (дата звернення: 30.01.2019). **5.** Sturm F. *Lingua Latina fundamentum et salus Europae. The European Legal Forum – Internet Portal*. 2002. Iss. 6. P. 313–320. URL: <http://www.simons-law.com/library/pdf/e/338.pdf> (дата звернення: 04.02.2019).

Надійшла до редколегії 07.02.2019

Minchenko O. V. Legal Linguistics of Judicial Educational Activities

The objective of the study is to provide characteristics to the state of academic discipline “Legal Linguistics” in Ukraine and in the countries of Romano-Germanic law, and its origin. To achieve the objective, the author has solved the following tasks: 1) description of the state of academic discipline “Legal Linguistics” in Ukrainian educational institutions; 2) “Legal Linguistics” as an academic discipline and as a research direction in the educational institutions of Germany and Switzerland and its importance for training a “European lawyer”.

It has been concluded that “Legal Linguistics” as an interdisciplinary academic discipline must be offered in the curriculum for training a lawyer in the specialty 081 “Jurisprudence” as an academic discipline of choice. The purpose of its study is to get acquainted with the main directions, ideas and problems of the current legal and linguistic science; studying theoretical and methodological principles of legal linguistics; mastering the methodology of drafting, editing and analysis of legal texts, namely normative and legal, various statutory acts and law-enforcement documents. The tasks of the academic discipline are: students acquire in-depth knowledge, skills and abilities on the role of a language within legal regulation, the basics of legal technique, law-making and law-enforcement errors, specific features of linguistic examination of bills, mastering the methodology of drafting, editing and analysis of legal texts.

*The training of a modern lawyer in Europe is increasingly directed not at the study of state legislation, but on the formation of a “European lawyer”, who thinks globally, is able to work not only with national law, but also with the *acquis communautaire* and to correctly interpret such acts, based on the provisions and conclusions of legal comparative studies. Training of law students in accordance with the European Credit Transfer System, which facilitates their mobility, assists in such a formation.*

Key words: educational legal activity, language, legal linguistics, law, interdisciplinary discipline.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 340.12:342.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.02>

Олександр Сергійович Бакумов,

кандидат юридичних наук,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-4003-1974>,

e-mail: 1const.law@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ – КЛЮЧОВИЙ ВИКЛИК ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Визначено деякі особливості конституційної інституціоналізації юридичної відповідальності держави в умовах докорінних правових змін, що відбуваються в Україні. Констатовано, що феномен юридичної відповідальності держави – це своєрідне продовження політико-правової стратегії із самообмеження держави правом. Така відповідальність вважається невід’ємною характерною ознакою правового типу державності, вона безпосередньо стосується лише держав демократичного типу. Наголошено, що в умовах демократії держава є реальним суб’єктом відповідальності перед суспільством, що забезпечується нормативно й інституційно.

Ключові слова: юридична відповідальність держави, публічно-правова відповідальність, відповідальність державних органів, імунітет держави, державна влада, суб’єкти права, державний примус, правова реформа, громадянське суспільство, юридичні гарантії.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одним із ключових елементів правової реформи, що відбувається в Україні, є забезпечення реалізації юридичної відповідальності держави. Така відповідальність розглядається нині як один із параметрів функціонування демократичної правової держави. Натомість реальні суспільно-політичні та правові процеси в Україні протягом останніх років неодноразово свідчили про проблематичність ефективності цього інституту саме в українських реаліях нашої країни [1, с. 49], адже протягом усього періоду незалежності Української держави в ній «так і не вдалося створити реальний та дієвий інститут юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою» [2, с. 54–55]. Досі неподоланою залишається ідеологія імунітету держави від юридичної відповідальності, що спирається на тривалі практики державно-політичного владарювання, вільні від визнання

держави суб'єктом юридичної відповідальності, рівностатусним із людиною як суб'єктом права.

Разом із тим, саме «ефективність формування і дії інституту відповідальності держави вирішально впливає на процес змін, що відбувається в Україні й пов'язаний із юридичними гарантіями із забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина» [1, с. 41]. Тому актуальні політичні події в Україні, зумовлені та каталізовані Революцією Гідності 2014 року, зокрема й конституційна модернізація політичної системи держави, розпочата 2104 року, стали вагомими спонуками посилення уваги як науковців, так і практиків до однієї з ключових категорій право- та державознавства – категорії юридичної відповідальності держави перед іншими суб'єктами права.

Стан дослідження проблеми

Сучасні українські науковці (О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, С. В. Яремчук та ін.) цілком закономірно визнають, що «в умовах поглиблення демократичних перетворень в Україні, як демократичної європейської країни, назріла нагальна необхідність здійснення комплексного дослідження шляхів підвищення ефективності інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою, удосконалення законодавчої бази в напрямі розвитку та становлення інституту захисту прав людини як одного із основних пріоритетів правової держави – актуальної проблеми сучасного юридичного простору України» [3, с. 311].

Сприйняття відповідальності держави перед людиною як концептуальної першооснови функціонування системи органів української держави повільно, але дедалі більше утверджується на рівні юридичної доктрини. Підтвердженням справедливості цієї тези стала розроблена науковцями Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України фундаментальна Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні (2014 р.) [2], яка стала результатом виконання колективом академічного Інституту наукового проекту «Інститут юридичної відповідальності держави як чинник розвитку громадянського суспільства в Україні» відповідно до цільової програми наукових досліджень НАН України «Громадянське суспільство, особа, держава, національний досвід та потенціал взаємодії» згідно з розпорядженням Президії НАН України від 30 квітня 2014 р. Очевидно, що з огляду на офіційне визнання відповідної наукової проблематики її розробка становить неабиякий науковий і прикладний інтерес для сучасної української юриспруденції та практики державно-правового будівництва.

Утім, попри наявність значного корпусу наукових напрацювань, вітчизняна юридична наука досі не може похвалитись однозначним

і загально визнаним розумінням сутності феномена юридичної відповідальності держави [1; 4; 5]. Зокрема, як зазначає Н. М. Оніщенко, «з призначенням сучасної держави як соціального арбітра можна було б погодитися, якби в юридичній науці та правовій думці дістав відображення та відповідної розробки інститут відповідальності держави перед особою. До речі, досі не вироблено загальної термінології щодо цього виду юридичної відповідальності. Існують такі його варіанти, як “державно-правова відповідальність”, “конституційна відповідальність”, “відповідальність державних органів та їх посадових осіб”, “публічно-правова відповідальність”» [6, с. 83]. Дотепер зберігається така плуральність позначень не тільки юридичної відповідальності держави, а й її різновидів.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є з’ясування особливостей впливу правової реформи в Україні на забезпечення реалізації юридичної відповідальності держави перед людиною. *Завданням* дослідження є довести необхідність конституційної інституціоналізації юридичної відповідальності держави для суттєвого розширення каталога конституційно-правових засобів її гарантування перед людиною та суспільством.

Наукова новизна дослідження

Встановлено потребу нормативно визначити стратегічний курс української держави та наповнити конституційні формули щодо юридичної відповідальності держави перед особою конкретними законодавчими приписами.

Виклад основного матеріалу

Тривалий час юридична відповідальність тлумачилась як своєрідне «продовження» самої держави, в контексті концепції засобів державного примусу вона сприймалася винятково як інструмент державної влади для покарання фізичних осіб – правопорушників. Однак така концепція заперечувала постановку питання про юридичну відповідальність самої держави як рівноцінного особистості суб’єкта права. Вочевидь, лише інтерпретація держави як повноправного суб’єкта правових відносин, а не інстанції, яка є вищою над ними, уможливає підхід до юридичної відповідальності як загально-соціального феномена, що має стосуватися не лише людини, і самої держави як партнера людини у правових відносинах. Тим самим дискурс юридичної відповідальності держави ставить під сумнів винятково державну «генетику» самої юридичної відповідальності, натомість указуючи на її загально-соціальну природу та походження.

У феномені юридичної відповідальності держави можна вбачати певне продовження політико-правової стратегії із самообмеження держави правом (концепція Г. Єллінека) [7], адже в цій відповідальності

сама «держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере на себе обов'язок забезпечити також можливість її реалізації, зробити доступною її для громадян. Цим досягається послаблення тиску держави на суспільство і водночас підвищується можливість його контролю за діями держави, за рішеннями її органів та посадових осіб» [6, с. 84]. Водночас така відповідальність законодавчо вважається невід'ємною характерною ознакою правового типу державності [8, с. 4; 9, с. 183; 10, с. 97; 11, с. 42; 12, с. 18], оскільки саме становлення такої державності «передбачає генезис особливих правових відносин між громадянином і державою, між органами державної влади, а також оновлену взаємодію між суспільством та політичними силами. Особливу увагу в цьому контексті слід приділити інституту відповідальності держави перед особою як одній з основних гарантій прав і свобод людини. Причому слід мати на увазі, що правова система нині зовсім не налаштована на розвиток і вдосконалення цього інституту» [13, с. 39–40].

Враховуючи зроблені у теоретико-правовій науці висновки, така відповідальність безпосередньо стосується лише держав демократичного типу, натомість недемократичні не несуть і не визнають (або лише декларують) жодної реальної юридичної відповідальності перед суспільством. Такі висновки ґрунтуються на комплексному узагальненні реалій, тенденцій і результатів розвитку різних за історичним рівнем розвитку та внутрішньою організацією державних утворень. Зокрема, визнається, що постулювання відповідальності держави перед суспільством та особою ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини перед державою, а також на визнанні й упровадженні засад поділу державної влади, що притаманно конституційній правовій державі [14, с. 16].

Саме інститут відповідальності держави дає змогу стримувати владу, створити їй додаткову противагу, пом'якшити її авторитарні прояви, обмежити можливість зловживання за допомогою підкорення її праву [10, с. 98]. Забезпечення дієвості й ефективності інституту відповідальності держави, її органів і посадових осіб перед людиною та громадянином є одним з основних показників правової спрямованості діяльності держави взагалі. Водночас визнається, що в умовах соціальної держави «відносини особи і держави повинні бути побудовані на основі взаємної відповідальності: як особа відповідальна перед державою, так і держава несе відповідальність перед особою за невиконання своїх зобов'язань» [15, с. 54].

Тобто в умовах демократії держава виступає реальним суб'єктом відповідальності перед суспільством, що нормативно (конституційно та законодавчо) й інституційно (через виокремлення конкретних державних органів і посадових осіб, відповідальних за певний елемент

системи державних функцій) забезпечується [1; 11; 16]. За таких умов діяльність держави «повинна здійснюватися в рамках відповідальності, що сприяє захистові прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб від можливих порушень з боку органів державної влади. Саме з цієї причини побудова правової держави з розвинутим громадянським суспільством неможлива, допоки держава та її органи не будуть знаходитися в системі відповідальності» [17, с. 17]. У публічно-правових відносинах така відповідальність держави: «закріплює волю народу і слугує реальною гарантією проти концентрації влади та зловживання нею» [5, с. 14]; є одним із засобів забезпечення режиму законності в діяльності держави та її органів [18, с. 3]; є одним з найефективніших механізмів забезпечення правомірної поведінки відповідних суб'єктів права [19, с. 20]; являє собою «важливу гарантію прав, свобод і законних інтересів громадян і юридичних осіб, є дієвим засобом зміцнення правопорядку, законності в діяльності державних органів та їх посадових осіб» [20, с. 20].

Нинішній етап розвитку інституту юридичної відповідальності держави характеризується найвищим нормативним рівнем її інституціалізації – конституційним. Такий рівень забезпечує: 1) незворотність курсу держави на створення правової державності; 2) фіксацію відправних, головних елементів нормативної моделі юридичної відповідальності держави; 3) завершення оформлення правосуб'єктності держави в сучасному світі, яке було неповним без конституційного закріплення її юридичної відповідальності; 4) паритетний характер відносин держави з іншими суб'єктами права на засадах поєднання диспозитивності й імперативності, публічних і приватних складників.

На цих же засадах ґрунтується конституційна модель юридичної відповідальності держави перед людиною в Україні. Така відповідальність, зокрема, не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового (конституційно-правового або міжнародно-правового) характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків [21, с. 22].

На наш погляд, конституційна інституціалізація юридичної відповідальності держави має інституційний (власне юридичний, або матеріально-правовий), процесуальний (процесуально-правовий), соціолого-правовий, функціональний та ціннісний виміри (прояви). Інституційний вимір полягає в тому, що юридична відповідальність держави постає як сукупність (комплекс) правових норм, що мають міжгалузевий характер і охоплюють всі види (прояви) відповідальності держави перед особою, суспільством та іншими державами за її протиправну поведінку. Таку сукупність можна інтерпретувати як

інститут права, який, своєю чергою, має внутрішню структуру, розгалужуючись на підінститути конституційної та цивільної, кримінальної та міжнародно-правової відповідальності держави [4]. Значення цього виміру юридичної відповідальності держави вчені підкреслюють так: «Коли інститут юридичної відповідальності держави взагалі не закріплений у законодавстві, або його закріплення має суто декларативний, абстрактний характер, який не надає можливості реально відчувати його корисний загальносоціальний ефект, правомірна діяльність держави обмежується здебільшого окремими безсистемними рішеннями, які не здатні реально впливати на прогресивний розвиток суспільства та громадян. Іншими словами, для того щоб поняття “правомірна діяльність держави” набуло свого завершеного змісту, держава повинна встановити відповідні правові обмеження не лише щодо суб'єктів, які перебувають під її юрисдикцією (підвладних осіб), а й щодо самої себе, визначивши при цьому конкретну міру юридичної відповідальності за порушення таких обмежень» [22, с. 142].

Інституційність юридичної відповідальності держави передбачає також поєднання в цьому інституті виключно правових норм, що містяться в різних галузях права і опосередковують собою окремі фрагменти (прояви) відповідальності держави в конкретних суспільних відносинах – відповідно до галузевої приналежності останніх, з урахуванням галузевого, міжгалузевого та інституційного поділу системи права. Водночас інституційний вимір вказує на специфіку інстанцій юридичної відповідальності держави, тобто на визначення кола суб'єктів, перед якими держава як суб'єкт права несе юридичну відповідальність. У сучасних умовах такими суб'єктами є особистість, суспільство (у вигляді юридичних осіб приватного права – суб'єктів підприємницької діяльності, політичних партій, громадських організацій) та інші держави (йдеться про міжнародно-правові зобов'язання та відповідно міжнародно-правову відповідальність держави).

Процесуальний характер юридичної відповідальності держави означає наявність чітко визначених юридичних процедур, які уможливають притягнення держави до юридичної відповідальності. Від процесуальної впорядкованості значною мірою залежать реальність і дієвість матеріальної основи функціонування цього інституту. На нашу думку, реальність процедур юридичної відповідальності держави насамперед залежить від доступності правосуддя [23] та органів, що здійснюють державну владу в інших сферах. Натомість зниження доступності правосуддя означатиме не що інше, як фіктивність інституту юридичної відповідальності держави в цілому.

Соціолого-правовий вимір юридичної відповідальності держави складатиметься із суми реально існуючих суспільних практик щодо дієвості чи недієвості, реальності чи нереалізованості закріплених у

законодавстві елементів матеріально- та процесуально-правового вимірів інституту юридичної відповідальності держави. Так, на думку Н. М. Оніщенко, С. В. Стоєцького та С. О. Сунегіна, «значення і зміст юридичної відповідальності держави виражається в реалізації тих конституційних положень, які прямо закріплюють взаємні права, обов'язки і відповідальність громадянина і держави» [25, с. 12]. Тому необхідно забезпечити фактичну відповідальність держави, що гарантуватиметься конкретними механізмами реалізації. Таке забезпечення покликане стати вагомим показником того, наскільки держава реально наблизилася до ідеалу правової, а також того, наскільки сформованим є громадянське суспільство, що виступає одним із важелів, здатних «запустити» законодавчий механізм юридичної відповідальності держави [5, с. 9].

У функціональному вимірі юридична відповідальність держави постає як реалізація суми функцій цього юридичного інституту, що виражають специфіку суб'єктної складової та сфери суспільних відносин, в яких здебільшого реалізуються норми цього міжгалузевого правового інституту. До таких функцій, на наш погляд, слід віднести правопоновлювальну, каральну, превентивну й інформаційну, хоча не виключено виявлення й дослідження і інших функцій відповідно до загальної теорії юридичної відповідальності [26; 27].

В аксіологічному вимірі юридична відповідальність держави має, на наш погляд, гносеологічну, публічно-владну й інституційну цінність. Гносеологічна цінність ґрунтується на системі поглядів, ідей і положень про негативність наслідків за порушення певних правил з боку держави [28, с. 45].

Висновки

1. Публічно-влада цінність юридичної відповідальності держави полягає в тому, що засоби примусу можуть бути адресовані самій державі як порушникові права. Із цим пов'язана невідворотність юридичної відповідальності не лише особи, а і держави. Щоправда, в останньому випадку така невідворотність є проявом активної правомірної поведінки особи з обстоювання та захисту своїх прав і законних інтересів. Інституційна цінність юридичної відповідальності держави полягає в позитивній оцінці суспільством діяльності того механізму, за допомогою якого держава може бути притягнута до юридичної відповідальності та реально відповідатиме за свої діяння перед людиною.

2. Стратегічно важливим для конституційної інституціоналізації юридичної відповідальності держави є, на нашу думку, чітке і послідовне опертя на національний досвід конституціоналізму та відповідні європейські моделі, адже у стратегічному плануванні правового розвитку Українська держава орієнтується на конституційно закріпленій європейській вибір, що вимагає послідовного і прагматичного окреслення

та позитивізації в законодавстві України. При цьому реальність настання юридичної відповідальності держави перед людиною та суспільством як однієї з основних ознак її «європейського» статусу може бути досягнута лише через розширення каталогу конституційно-правових засобів її гарантування.

3. Закріплення стратегічного курсу України на рівні її Конституції зобов'яже державу визначитися із стратегічними пріоритетами та визначить вектор міжнародного партнерства і взаємодії, чого досі законодавство країни не знало. Зауважимо, що сьогодні в конституційному законодавстві України відсутнє навіть нормативне поняття «стратегічний курс держави», яке також потребує системної дефініції. У цьому сенсі критично важливим є наповнення конституційних формул щодо юридичної відповідальності держави конкретними законодавчими приписами, на чому останнім часом наполягають вітчизняні вчені. Це дасть змогу, з одного боку, подолати певну декларативність конституційних положень [29, с. 29], а з іншого, наповнити їх конкретним змістом, який сприятиме налагодженню ефективного механізму захисту прав особи перед державою.

Список бібліографічних посилань: 1. Яремчук С. В. До проблеми формування інституту відповідальності держави перед особою в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 41–52. 2. Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні / Шемшученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М. та ін. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 112 с. 3. Зайчук О. В. Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 311–312. 4. Песин С. В. Государство как субъект юридической ответственности: теоретико-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2002. 23 с. 5. Романова В. В. Юридическая ответственность государства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Казань, 2007. 165 с. 6. Оніщенко Н. Права людини в контексті забезпечення регулювання адміністративних правовідносин // Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні : До 10-річчя процесуальної діяльності адміністративних судів України : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 1–2 жовт. 2015 р. / за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ : Ваіте, 2015. С. 82–87. 7. Чернуха Т. А. До проблеми самообмеження держави у філософсько-правовій доктрині Георга Еллінека. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2015. Т. 167. С. 66–69. 8. Іванчук Н. В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної Української держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 19 с.

- 9.** Оніщенко Н. До питання про розвиток доктрини прав людини в Україні (роки незалежності). *Право України*. 2013. № 9. С. 176–193.
- 10.** Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку. Проблеми, реалії, перспективи : монографія / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 320 с.
- 11.** Середюк В. В. Відповідальність держави як елемент поняття «правова держава». *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 42–45.
- 12.** Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.
- 13.** Оніщенко Н. М. Підвищення ефективності законодавства як передумова запобігання соціальним конфліктам. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 41. С. 36–44.
- 14.** Бисага Ю. Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 18 с.
- 15.** Кісс С. В. Розвиток соціальної держави в Україні: теоретичні та історико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 248 с.
- 16.** Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Відповідальність держави перед особою в контексті розвитку громадянського суспільства. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 64. С. 3–11.
- 17.** Маркунин Р. С. Юридическая ответственность депутатов и органов представительной власти: общетеоретический аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2013. 31 с.
- 18.** Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2017. 246 с.
- 19.** Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10, 081. Одеса, 2018. 526 с.
- 20.** Кушхова Б. З. Юридическая ответственность публичной власти в современной России: общетеоретический аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Краснодар, 2009. 28 с.
- 21.** Баулін Ю. В. Розвиток конституційної доктрини української держави в рішеннях Конституційного Суду України : виступ / Нац. акад. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; Конституційний Суд України ; Нац. акад. правових наук України ; Юрид. фірма «Салком». Київ, 2014. 27 с.
- 22.** Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 215 с.
- 23.** Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення : загальноправова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 225 с.
- 24.** Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків : Право, 2008. 304 с.
- 25.** Оніщенко Н. М., Стосцький С. В., Сунегін С. О. До питання про відповідальність держави перед громадянським суспільством. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 9–13.
- 26.** Трофимова М. П. Функции юридической ответственности :

автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Самара, 2000. 26 с. **27**. Хачатуров Р. А., Липинский Д. А. Общая теория юридической ответственности : моногр. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2007. 950 с. **28**. Аземіша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44–47. **29**. Шумило М., Андрушко О. Держава як суб'єкт юридичної відповідальності перед людиною у кримінальному процесі. *Право України*. 2018. № 8. С. 15–33.

Надійшла до редколегії 15.03.2019

Bakumov O. S. Ensuring the State's Legal Liability is the Key Challenge of Legal Reform in the Modern Ukraine

Special attention has been paid to the fact that the doctrine of legal liability of the state to a person is increasingly affirmed in Ukraine as a theoretical basis for the functioning of state power in general and all its agencies in particular. However, despite the large number of scientific developments, the national legal science still can not boast of an unambiguous and generally recognized understanding of the essence of the phenomenon of legal liability of the state.

It has been stressed that legal liability was interpreted for a long time as a kind of "continuation" of the state itself: in the context of the concept of state coercion means it was solely perceived as an instrument of state power for punishing offenders. However, such a concept denied the question about legal liability of the state itself as an equal personality of the subject of law.

It has been stated that the phenomenon of legal liability of the state one can consider a certain continuation of the political and legal strategy on self-limitation of the state by law. Such liability is naturally considered a characteristic feature of the legal type of statehood, and it directly concerns only the democratic type of states. Instead, undemocratic states do not bear or acknowledge (or only declare) any real legal liability to society. Therefore, in terms of a democracy, the state is a real subject of liability to society, which is guaranteed on the normative and institutional levels.

The current stage of development of the institution of legal liability of the state is characterized by the highest normative level of its institutionalization – constitutional one. This level ensures: 1) the irreversibility of the state's course on the establishment of legal statehood; 2) fixing the starting, the main elements of the normative model of legal liability of the state; 3) completion of the registration of legal personality of the state in the modern world, which was incomplete without constitutional establishment of its legal liability; 4) the parity nature of the relations of the state with other subjects of law on the basis of a combination of dispositive and imperative, public and private components. The constitutional model of the state's legal liability to a human being is based on the same principles in Ukraine. Such liability, in particular, is not limited to the political or moral liability of public authorities to society, but has the features of legal liability as applying measures of public and legal (constitutional or international) nature to the state and its agencies for the failure or improper performance of the duties.

Key words: legal liability of the state, public and legal liability, liability of state authorities, immunity of the state, state power, subjects of law, state coercion, civil society, legal guarantees.

УДК 342.729

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.03>

Микола Анатолійович Самбор,

кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Академії наук вищої освіти України,
Прилуцький відділ поліції ГУНП в Чернігівській області;

 <https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>,
e-mail: nikolas783@ukr.net

ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Досліджено форми здійснення права на свободу мирних зібрань. Обґрунтовано, що здійснення цього права не вичерпується конституційно встановленими формами як-то збори, мітинги, походи та демонстрації. На підставі аналізу чинного законодавства сформульовано класифікаційні ознаки та прокласифіковано форми здійснення права на свободу мирних зібрань.

Ключові слова: мирні зібрання, право на свободу мирних зібрань, здійснення права, форма здійснення права на свободу мирних зібрань, класифікація.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сучасний розвиток суспільних відносин і трансформації, що відбуваються у соціальній сфері як у межах країни, так і в планетарному масштабі, змушують переосмислити низку категорій і понять, змінити підходи до їх розуміння. Надважливим у цих процесах є забезпечення умов усебічної реалізації та розвитку людини як особистості, існування соціальних, державних та інших гарантій цього процесу. Сприйнятий світовою спільнотою базовий принцип, коли людина, її права та свободи мають визначати зміст і спрямованість будь-яких утворень, серед іншого і державних і наддержавних, зумовлює необхідність поваги до прав і свобод людини та свободи їх здійснення. Людство протягом історії свого розвитку визнало, що найбільш ефективним державно-стримуючим засобом як обмеження прав, свобод та інтересів людини, так і забезпечення здійснення їх є верховенство права.

«Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчю та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі,

традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права»¹. Саме принцип верховенства права якісно й ефективно поєднує природно-правову та позитивістську теорії прав людини.

Цілеспрямованість правового розвитку, що є невід'ємним компонентом верховенства права², зумовляє необхідність осучаснення розуміння змісту прав і свобод людини, зокрема такого фундаментального права, як право на свободу мирних зібрань. Правові доктрини сучасності використовують різні підходи до розуміння та здійснення згаданого права, що перш за все втілюється у самому його понятті: «право на мирні зібрання», «право на свободу мирних зібрань».

Права людини та їх генеза становлять одну з довічних проблем існування і соціально-культурного розвитку людства. Проблема прав людини і сьогодні є однією з найважливіших у міждержавних відносинах [1, с. 141]. Започатковані філософсько-правові ідеї, що знайшли своє вираження в основоположних законодавчих актах національного законодавства різних країн, а також у міжнародних договорах, не є константами, вони лише формулюють вектори для подальшого їх розвитку в ідеї верховенства права. Одним із таких ключових прав є право на свободу мирних зібрань.

Стан дослідження проблеми

Дослідженню права на свободу мирних зібрань під різними кутами зору приділено чимало уваги. Разом із цим стверджувати про вичерпність таких досліджень неможливо, оскільки сама практика суспільних відносин свідчить про протилежне: право на свободу мирних зібрань не має не лише належного нормативно-правового регулювання, а й сталого доктринального розуміння його змісту та здійснення, що

---

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : від 2 листоп. 2004 р. № 15-рп/2004 : справа № 1-33/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 10.05.2019).

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 3.5, 3.6 пункту 3 статті 3 «Прикінцеві положення» Закону України «Про Митний тариф України», абзацу восьмої частини другої статті 9 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (справа про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита) : від 23 черв. 2009 р. № 15-рп/2009 : справа № 1-21/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-09> (дата звернення: 10.05.2019).

негативно позначається на реалізації суспільних відносин і здійсненні у них суб'єктивних прав та свобод людини.

Останнім часом активізувалися теоретичні та галузеві дослідження окремих аспектів права на свободу мирних зібрань, зокрема умов його здійснення, а саме умов воєнного та надзвичайного станів. Так, О. С. Шкарнега досліджувала питання провадження у справах щодо реалізації права на мирні зібрання, А. В. Долинний вивчав питання забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів, С. І. Іщук аналізував проблеми правового забезпечення мирних зібрань, В. Б. Ковальчук досліджував громадський протест крізь призму права на мирні зібрання, Р. І. Тарануха аналізував нормативно-правове регулювання реалізації права на мирні зібрання тощо. Указаний перелік науковців, звісно, не є вичерпним, оскільки предмет дослідження є полігранним, а завдання й цілі змінюються, зважаючи на історико-правові умови існування людства. Водночас попри появу цікавості до права на свободу мирних зібрань, питання форм здійснення цього залишалося поза увагою дослідників.

Мета і завдання дослідження

Ураховуючи викладене, *метою* цієї статті є дослідження форм здійснення права на свободу мирних зібрань. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*: обґрунтувати форми здійснення права на свободу мирних зібрань, які не знайшли конституційного закріплення, визначити їх змістовну сутність, провести аналіз нормативно-правового матеріалу, норми якого визначають форми здійснення права на свободу мирних зібрань, а також охопити соціально-правовою природою форм здійснення права на свободу мирних зібрань ті форми, які не визначено у законодавстві, однак які породжуються сучасним розвитком суспільних відносин, і тим самим створити класифікацію форм здійснення права на свободу мирних зібрань.

Наукова новизна дослідження

Виконано комплексне дослідження форм здійснення права на свободу мирних зібрань. На основі теоретико-методологічних засад і вивчення нормативно-правових актів охарактеризовано існування форм здійснення права на мирні зібрання, які відображаються у позаконституційних нормах, а також є наслідком застосування загальнодозволеного типу правового регулювання суспільних відносин до сфери свободи здійснення мирних зібрань. Практичне значення одержаних наукових результатів полягає в обґрунтуванні системи форм здійснення права на свободу мирних зібрань та можливості ефективного їх використання для безперешкодного здійснення суб'єктивного права на свободу мирних зібрань.

Виклад основного матеріалу

Безпосередньо у ст. 39 Конституції України згадуються такі основні (конституційні) форми здійснення права на мирні зібрання: збори, мітинги, походи та демонстрації. Важливо розуміти те, що вказаними формами здійснення права на свободу мирних зібрань воно не обмежується, це право є значно ширшим за той його зміст, який намагаються окреслити у вищезгаданій конституційній нормі.

Виходячи з положень ч. 1 ст. 22 Конституції України¹, права та свободи людини й громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. У цілому невичерпність прав і свобод дає підстави говорити про невичерпність форм здійснення права на свободу мирних зібрань, закріпленого Конституцією України.

Перейдемо до форм здійснення цього права у політичній площині, які залишилися поза конституційно-правовим визначенням.

Однією яскравою й досить поширеною формою здійснення права на мирні зібрання в Україні, пов'язаною з реалізацією політичних прав, є пікетування.

«Пікетування – це форма демонстрації, під час якої виставляються представники будь-де, наприклад перед будинками об'єднань, підприємств з метою висловлення протесту проти чого-небудь, для забезпечення охорони на місці проведення страйку або демонстрації», – зазначалося у п. 336 Статуту патрульно-постової служби міліції України, затвердженого наказом МВС України від 28.07.1994 № 404² (ураховуючи об'єктивні причини реформування органів державної влади в Україні та нормативно-правового регулювання їх діяльності, відповідно до абзацу 3 п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731³ з метою приведення нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України у відповідність до законодавства України наказом МВС України від 18.02.2019 № 110⁴ згаданий наказ № 404 визнано таким, що втратив чинність,

---

¹ Конституція України : від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 05.04.2019).

² Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України : наказ МВС України від 28 лип. 1994 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94> (дата звернення: 20.05.2019).

³ Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 28 груд. 1992 р. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-п> (дата звернення: 20.05.2019).

⁴ Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 1994 року № 404 : наказ МВС України від 18 лют. 2019 р. № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0180-19> (дата звернення: 20.05.2019).

а як наслідок легальне визначення пікету було втрачено для законодавства). Порівняно із демонстрацією, мітингом та походом пікетування притаманним є визначене місце проведення, що споріднює його з мітингом, однак воно відрізняється від мітингу тим, що є нерозривно пов'язаним із місцем перебування об'єкта, на який (проти якого) спрямовано це зібрання; наприклад, у разі, коли пікетування спрямовано проти рішень органів місцевого самоврядування, воно відбувається під стінами приміщення, де розміщується відповідна рада та її виконавчий орган, а у разі незадоволення діями та рішеннями законодавчого органу пікет проводиться не на майдані чи в іншому зручному для цього місці, а безпосередньо під приміщенням Верховної Ради України, що дозволяє продемонструвати відповідним посадовим особам під час виконання ними своїх повноважень (у цьому разі представницьких) невдоволення народу такими діями чи рішеннями.

Указані форми здійснення права на свободу мирних зібрань переважно пов'язуються з реалізацією політичних прав громадян, основним з яких є взяття участі в управлінні країною чи окремою адміністративно-територіальною одиницею в інтересах громади або окремої людини, коли діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування повинна характеризуватися людиноцентристською спрямованістю, проголошеною у ст. 3 Конституції України, у відповідності до якої людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Разом із цим права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Права людини та громадянина є досить різноманітними і, як ми вже зазначали, не вичерпуються лише політичною сферою їх реалізації. Утвердження й забезпечення всіх без винятку прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Не можемо залишити поза увагою й правове регулювання права на свободу тих мирних зібрань, які переслідують спеціальні цілі – захист трудових чи соціально-економічних прав та інтересів громадян, об'єднаних у добровільні неприбуткові громадські організації, пов'язані спільними інтересами за родом професійної (трудової) діяльності громадян, адже трудові права є однією з важливих груп прав людини та громадянина. Гарантування права на працю, визначене у ст. 41 Конституції України, зумовлюється наявністю у працюючих права на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Отже, формою здійснення права на мирні зібрання є страйк – тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи чи організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) (ст. 17 Закону

України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998). Однак страйк – це не лише припинення діяльності працівниками підприємства, установи чи організації, а й збори цих громадян, які об'єднуються для вирішення соціально-економічної проблеми, пов'язаної з реалізацією, захистом та охороною своїх трудових прав та інтересів. Права людини та можливості їх захисту повинні бути рівними для всіх незалежно не лише від раси, статі та кольору шкіри, а й від професії, посади тощо. Звісно, можуть існувати певні застереження, але не винятки, оскільки останні роблять людину безправною, а перші забезпечують принципи збалансування прав та обов'язків, зокрема тих, яких особи набувають у зв'язку із зайняттям певних посад [2, с. 34]. У контексті сказаного вважаємо, що право на страйк є однією з форм здійснення права на свободу мирних зібрань для досягнення спільних для громадян економічних і соціальних інтересів, що знайшло належне обґрунтування навіть у рішеннях Європейського суду з прав людини. Особливістю страйку як форми здійснення права на свободу мирних зібрань є те, що він супроводжується припиненням роботи підприємства, установи чи організації, а також, як правило, об'єднує собою громадян однієї кваліфікації чи професії або установи, організації чи підприємства; нарешті, як правило, ця форма є надзвичайно схожою на інші форми здійснення права на свободу мирних зібрань, однак переслідує інші цілі – зазвичай економічні, соціальні, культурні, у сфері охорони здоров'я тощо, які становлять інтерес для групи людей, об'єднаних спільною професією або місцем роботи.

Слід відзначити, що чинне законодавство України дискримінаційно підходить до гарантування цього права. Так, низка профспілок, наприклад ті, що діють в органах внутрішніх справ, Національної поліції України та прокуратури й об'єднують службовців указаних органів влади, не має позбавлені можливості використовувати цю форму здійснення права на свободу мирних зібрань.

Але це далеко не вичерпний перелік форм здійснення права на мирне зібрання. У своєму рішенні від 08.09.2016 № 6-рп/2016 у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій¹ Конституційний

---

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) : від 8 верес. 2016 р. № 6-рп/2016 : справа № 1-13/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (дата звернення: 08.03.2019).

Суд України на підставі системного аналізу норм Основного Закону України зробив висновок, що право на свободу світогляду та віросповідання може бути реалізоване, зокрема, у формі проведення богослужінь, релігійних обрядів, церемоній і процесій. У разі, якщо такі заходи відбуваються публічно та мають мирний характер, на них мають поширюватися вимоги ст. 39 Конституції України, серед іншого щодо завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про їх проведення. Переконані, що зазначене рішення Конституційного Суду України є надважливим для розуміння права на свободу мирних зібрань і його форм, оскільки в ньому згадується про такі ознаки масових заходів, які відносять останні до відповідних форм здійснення права на свободу мирних зібрань, як спосіб і місце здійснення – публічне місце.

Отже, розглянемо зазначені форми здійснення права на свободу мирних зібрань. Дослідимо богослужіння як форму здійснення права на свободу мирних зібрань. «Богослужіння (лат. *cultus divinius, celebratio liturgica*) – зовнішнє вираження релігійності, виражене в громадських молитвах і обрядах. Складає істотну частину релігії взагалі. Воно в зовнішньому відображає внутрішній зміст самої віри і релігійний настрій душі. Релігійне почуття не може не вилитися в живих проявах – в слові, чи в жертві, чи в інших якихось діях богочитання; релігія немислима без культу, в якому вона проявляє і виражає себе подібно до того, як душа виявляє своє життя через тіло. Релігія по суті своїй прагне до вищого блага. Винуватцем, джерелом вищого блага виступає Бог, формою повідомлення блага з боку Бога людині – одкровення, а засобом придбання благовоління Божого з боку людини вважається богослужіння. Таким чином, богослужіння становить нероздільну і суттєву частину релігії взагалі»¹. Релігійний обряд – це низка суворо визначених дій, що супроводжують і оформлюють вчинення акту (актів) культового характеру [3, с. 333]. Релігійний обряд – це сукупність визнаних внутрішніми церковними приписами та правилами індивідуальних чи колективних дій вірян, спрямованих на встановлення двосторонніх відносин між людиною й надприродними об'єктами [4, с. 192]. Церемонія (англ. *ceremony*) – обряд, урочиста процедура ритуального значення, що відбувається за особливою нагодою². Процесія – церковна хода з хрестами, хоругвами [5].

У такий спосіб Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції, який вирішує питання про відповідність Конституції

---

¹ Богослужіння // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Богослужіння> (дата звернення: 25.04.2019).

² Церемонія // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Церемонія> (дата звернення: 25.04.2019).

України законів України та у передбачених Основним Законом випадках інших актів і здійснює офіційне тлумачення Конституції України, вказав на те, що богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії також є формами здійснення права на свободу мирних зібрань у разі, коли вони проводяться публічно. Вважаємо, що така ознака, як публічність, характеризує відповідне зібрання з огляду на можливість будь-якій особі відвідати відповідний захід.

Цивільне законодавство у ст. 315 Цивільного кодексу України визначає також такі форми здійснення права на свободу мирних зібрань, як конференція, засідання та фестиваль.

Конференція – це великі засідання тривалістю один чи декілька днів, присвячені одному ключовому питанню або темі, поділеним на вузлчі питання¹.

Законодавство України не містить визначення поняття «засідання». Однак, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що засідання – це зібрання людей, зумовлене необхідністю обговорення та вирішення наявних питань. Очевидно, що засідання проводяться у спеціально відведених для цього місцях – залах, аудиторіях, кімнатах тощо. Крім того, засідання – це форма роботи того чи іншого органу. Очевидно, що у засіданнях бере участь визначене коло учасників, а отже, публічність як абсолютна відкритість для здійснення цієї форми права на свободу мирних зібрань не є обов'язковою.

Наступною формою мирних зібрань, передбаченою цивільним законодавством, є фестиваль.

Пошук легального визначення поняття «фестиваль» не увінчав успіхом, що вказує на відсутність такого законодавчо визначеного поняття, як фестиваль. Натомість вдалося знайти дефініцію «Фестиваль мистецтв України».

Фестиваль мистецтв України – всеукраїнська культурно-мистецька акція, відкрита для усіх напрямків і жанрів мистецтва, професійних та аматорських мистецьких колективів, окремих митців, що проводиться з метою сприяння розвитку академічного, традиційного народного та сучасного мистецтв, професійної та аматорської творчості, популяризації етнічних і культурних традицій регіонів України².

---

¹ Про затвердження Порядку проведення комунікативних заходів у Головдержслужбі України : наказ Голов. управління Держ. служби України від 16 лют. 2007 р. № 53. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=05NRNFA228> (дата звернення: 07.05.2019).

² Про затвердження Порядку організації і проведення Фестивалю мистецтв України : наказ М-ва культури і туризму України від 5 трав. 2008 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-08/> (дата звернення: 07.05.2019).

На підставі цього визначення та з урахуванням загальних уявлень про мирне зібрання можемо зробити висновок про те, що фестиваль – це культурно-мистецьке або культурно-спортивне зібрання, яке об'єднує учасників усіх напрямків і жанрів культури, мистецтва чи спорту, професійних та аматорських колективів, окремих аматорів чи професіоналів, що організовується та проводиться з метою сприяння розвитку різних видів мистецтв, спорту й професій та їх популяризації серед населення.

Цим наявні форми здійснення права на свободу мирних зібрань не вичерпуються. Так, наказ Головного управління Державної служби України від 16.02.2007 № 53 «Про затвердження Порядку проведення комунікативних заходів у Головдержслужбі України» поряд з іншими визначає таку форму, як публічні слухання – комунікативний захід за участю зацікавлених представників широкого загалу громадськості та зацікавлених сторін, що передбачає обговорення, розгляд певного рішення (концепції, програми тощо)¹. Безперечно, виходячи із завдань, які повинен вирішувати цей наказ, навряд чи його розробники замислювалися над тим, що запропоновані ними форми комунікативних заходів слід розглядати і як форми здійснення права на свободу мирних зібрань, що, скоріш за все, вказує на звуженість думок під час створення відомчих нормативних актів. До речі, вагомим є викладений у цьому наказі погляд на розмежування форм здійснення права на свободу мирних зібрань на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні форми здійснюють в центральному апараті Головдержслужби України чи територіальних органах (семінари, консультативні та робочі групи й ін.). Зовнішні заходи проводяться за участю запрошених осіб, зокрема представників громадськості (конференції, публічні слухання, колегії, громадські ради тощо). Незважаючи на те, що зазначений наказ прямо регламентував роботу лише Головдержслужби України, отже, на наш погляд, доцільно розглядати внутрішні форми здійснення права на свободу мирних зібрань, виходячи з можливості об'єднання суб'єктів залежно від певної ознаки, наприклад: за професією – викладацькі конференції, за місцем мешкання – збори чи з'їзд співвласників багатоквартирного будинку тощо; також доцільно виділити зовнішні форми здійснення права на свободу мирних зібрань, які проводяться у загальнодоступних (публічно доступних) місцях, та звернення, участь у яких адресовано невизначеному колу осіб, громадськості тощо.

---

¹ Про затвердження Порядку проведення комунікативних заходів у Головдержслужбі України : наказ Голов. управління Держ. служби України від 16 лют. 2007 р. № 53.

Останнім часом дуже популярною формою здійснення права на свободу мирних зібрань став флешмоб (з англ. *flash* – виблискувати, мелькати, промайнути, спалах; *mob* – натовп, зборище), коли окремі громадяни в соціальних мережах «запускають» заклик раптово зібратися в одному місці з якоїсь нагоди для якоїсь дії. Вочевидь, про проведення такої форми здійснення права на свободу мирних зібрань жоден орган місцевого самоврядування чи орган виконавчої влади не отримує сповіщення. Однак законність чи незаконність проведення не виключає існування такої форми здійснення права на свободу мирних зібрань.

Ще однією формою здійснення права на свободу мирних зібрань є промо-акції (англ. *promo* – рекламний; лат. *actio* – дія, виступ, що здійснюється для досягнення якоїсь мети; від англ. *to promote* – підвищувати, сприяти), які організують і проводять за ініціативою торговельних компаній та торговельних марок для популяризації речей і товарів, предметом яких є саме економічна складова (а не політична, що вкотре підкреслює ту обставину, що право на свободу мирних зібрань не можна ототожнювати з правами політичними).

Окремо необхідно наголосити на існуванні новітніх форм здійснення права на свободу мирних зібрань, які привносять у суспільство нові технології, зокрема розвиток соціальних мереж в інтернет-просторі. Створення різних соціальних груп – відкритих і закритих, залежно від інтересів та за професійними, територіальними й іншими ознаками – є новітніми, електронними формами здійснення права на свободу мирних зібрань. На жаль, правова система України практично не має ані досвіду, ані правової теорії щодо якісного правового врегулювання соціальних комунікацій в інтернет-просторі, зокрема і пов'язаних зі здійсненням права на свободу мирних зібрань.

Законодавчо, на рівні кодифікованого акта (Цивільного кодексу України), визнано й інші форми здійснення права на свободу мирних зібрань – конференції, засідання та фестивалі. Хоча не слід забувати й про такі масові заходи, як ярмарки – заходи, безпосередньо пов'язані з роздрібною або гуртовою торгівлею, що проводяться регулярно в певному місці й у визначений строк¹, які, на наше переконання, слід також вважати однією з форм здійснення права на свободу мирних зібрань, що об'єднують людей, зокрема тоді, коли вони проводяться на вулицях, майданах, у скверах та в інших громадських (публічних) місцях населених пунктів.

Переконані, що право на свободу мирних зібрань є значно глибшим за той зміст, який зазвичай сприймається, що породжує й інші

---

¹ Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 2 серп. 2007 р. № 1065. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-2007-п> (дата звернення: 20.05.2019).

форми здійснення права на свободу мирних зібрань. Очевидно, що право на свободу мирних зібрань прогнозовано може здійснюватися у низці інших форм, зокрема таких побутових, як зібрання у закладі громадського харчування з нагоди сімейних чи інших свят. Головним, на наш погляд, є розуміння змісту права на свободу мирних зібрань, що охоплює комунікацію між людьми, зумовлену необхідністю перебування у чітко визначеному місці з доволі окресленими межами, а також зовнішнього прояву реалізації інтересів людей у вигляді відповідних форм здійснення права на свободу мирних зібрань.

Підсумовуючи вищезазначене, наголосимо на тому, що правовідносини з приводу здійснення таких форм права на свободу мирних зібрань, як фестивалі, конференції, засідання та рекламні акції, регулюються нормами Цивільного кодексу України, який, до речі, не містить обов'язку суб'єкта здійснення права на свободу мирних зібрань сповіщати про такі заходи органи місцевого самоврядування чи виконавчої влади. А з приводу інших форм здійснення права на свободу мирних зібрань, які не знаходять свого правового закріплення, керуючись наявним правовим порядком в Україні, який ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, взагалі немає жодної необхідності здійснення суб'єктом такого обов'язку, як сповіщення. Хоча переконані, що такі зібрання є нічим іншим, як формою здійснення права на свободу мирних зібрань за своєю суттю та призначенням.

Форми здійснення права на свободу мирних зібрань є досить різноманітними й зумовлюються, перш за все, інтересами та цілями, досягати які прагнуть суб'єкти здійснення цього права (організатори, учасники мирних зібрань). Існування загальноприйнятих форм здійснення права на свободу мирних зібрань і виникнення нових прямо залежить від розвитку суспільних відносин, новітніх технологій і поглядів, зміни корінних загальносуспільних інтересів, а також інтересів окремих осіб, які ті прагнуть реалізувати.

Говорячи про форми здійснення права на свободу мирних зібрань, під останніми слід розуміти форми соціальної комунікації, в якій знаходить вираз здійснення права на свободу мирних зібрань.

Для якісного розуміння форм здійснення права на свободу мирних зібрань ми скористалися її класифікацією. У її підґрунтя заклали законодавчо оформлені види форм здійснення права на свободу мирних зібрань. Зазначене дозволило класифікувати форми здійснення права на свободу мирних зібрань, таким чином: 1) конституційні (форми здійснення права на свободу мирних зібрань, визначені у Конституції України); 2) нормативно визначені: 2.1) форми здійснення права на свободу мирних зібрань, визначені у законах України; 2.2) форми здійснення права на свободу мирних зібрань, закріплені у підзаконних нормативно-правових актах); 3) форми здійснення права на свободу

мирних зібрань, що не знайшли закріплення у нормативно-правових актах. Крім того, залежно від залучення учасників зібрань останні необхідно поділити на такі: 1) внутрішні, коли учасники зібрань обмежуються приналежністю до певного кола; наприклад, зібрання мешканців будинку, колективу організації, установи, підприємства тощо; 2) зовнішні, що допускають участь у мирних зібраннях невизначеного кола осіб. Залежно від рухливості мирного зібрання їх слід поділяти на: 1) статичні: мітинги, пікетування; 2) динамічні: демонстрації, ходи. Залежно від відособленості учасників мирних зібрань, право на свободу мирних зібрань виділяються: 1) закриті, куди допускаються особи за певним критерієм, наприклад збори мешканців багатопверхового будинку; 2) відкриті, доступ до яких є необмежений. Доречно також класифікувати форми здійснення права на свободу мирних зібрань за місцем: 1) мирні зібрання, що проводяться у приміщеннях (у залах, у будинках культури, спортивних залах, стадіонах тощо); 2) мирні зібрання, що проводяться на відкритій місцевості (території), які, у свою чергу, можуть поділятися на ті, що проводяться на вулицях, скверах, площах, поза населеними пунктами, в населених пунктах і тощо) [6, с. 190–191].

Вважаємо за необхідне також поділити форми здійснення права на свободу мирних зібрань за сферами реалізації інтересів на політичні, соціальні, економічні, культурні, спортивні тощо; кожна з них можна також деталізувати, наприклад економічна сфера поділяється на рекламу, торговельну, закупівельну, продуктову, промислову тощо.

Висновок

Форми здійснення права на свободу мирних зібрань дозволяють зрозуміти мету, яку переслідує суб'єкт здійснення цього права, а місце проведення мирного зібрання, що істотно впливає на подальший механізм забезпечення його здійснення, адже саме поєднання форми та змісту права на свободу мирних зібрань дозволяє зрозуміти справжню суть цього права, а також скоригувати заходи забезпечення здійснення права на свободу мирних зібрань у напрямку створення оптимальних умов не лише для здійснення цього права, а й для недопущення зловживань ним, тим самим гарантуючи права, свободи й інтереси решти населення.

Головним, на що вважаємо за необхідне звернути увагу, є те, що форми здійснення права на свободу мирних зібрань постійно видозмінюються, в їх існування вносять зміни сам час та розвиток суспільних відносин, а також технічний прогрес.

Список бібліографічних посилань: 1. Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 380 с. 2. Самбор М. А. Право на страйк профспілок поліції. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2016. № 1 (2). С. 29–34. 3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю. В. Александров,

П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін. ; відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : А.С.К, 2005. 848 с. **4.** Новіков В. В. Основні форми релігійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2014. № 1. С. 190–201. **5.** Процесія // *Словарь української мови* : в 4 т. / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ : Вид-во Акад. наук УРСР, 1958. Т. 3. С. 489. URL: <http://hrinchenko.com/slovar/znachenie-slova/49769-procesija.html> (дата звернення: 25.04.2019). **6.** Самбор М. А. *Право на мирні зібрання* : монографія. Прилуки : Прилуц. міська друк., 2018. 420 с.

Надійшла до редакції 23.05.2019

Sambor M. A. Forms of Realizing the Right to Freedom of Peaceful Assembly

It has been grounded that the right to freedom of peaceful assembly is a unique right that unites the right and freedom of its realization. The realization of this right by some subjects, as well as the obligation of public administration subjects to create conditions for the unimpeded realization of the right to freedom of peaceful assembly require an understanding of the outer shell (form) of realizing the right to freedom of peaceful assembly.

Forms of realizing the right to freedom of peaceful assembly have been studied. It has been substantiated that the realization of this right is not limited to the constitutionally prescribed forms, namely meetings, rallies, marches and demonstrations. Much more forms of realizing the right to freedom of peaceful assembly are contained in subordinate regulatory acts. The legal order in Ukraine, based on a generally acceptable type of legal regulation, reveals a number of new forms, which in their essence are forms of realizing the right to peaceful assembly.

On the basis of the analysis of the current legislation and the current legal doctrine, the author has formulated classification features and has conducted classification of the forms of realizing the right to freedom of peaceful assembly. The classification is based on such features as normative and legal certainty (constitutional, normatively defined forms and others), involvement of participants (internal and external forms), mobility (static and dynamic forms), isolation of participants (closed and open forms), venue (gatherings held indoors or outdoors), sphere of interests' realization (political, social, economic, cultural, sports, etc.).

It has been summarized that the forms of realizing the right to freedom of peaceful assembly make it possible to understand the purpose pursued by the subject of realizing this right, and the place of holding a peaceful assembly significantly influences the further mechanism of ensuring its realization, since the combination of the form and content of the right to freedom of peaceful assembly makes it possible to understand the true essence of this right, as well as to adjust measures to ensure its realization in order to create optimal conditions not only for the realization of this right, but also to prevent its abuse. Thus, they guarantee the rights, freedoms and interests of the rest of the population.

Key words: peaceful assembly, right to freedom of peaceful assembly, realization of the right, form of the realization of the right to freedom of peaceful assembly, classification.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347.965.43

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.04>

Кристина Русланівна Резворович,

кандидат юридичних наук,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-1183-613X>,

e-mail: goldkristina@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розкрито зміст інституту представництва в цивільно-правовій доктрині та доктрині цивільного процесу. Визначено коло осіб, які можуть бути представниками в цивільному процесі. Проведено системний аналіз положень Цивільного процесуального кодексу України на предмет особливості здійснення представництва фізичних осіб у цивільному процесі. Досліджено проблеми обмеження кола осіб, які можуть бути представниками в цивільному процесі. Проаналізовано процесуальну правоздатність та її підтвердження різними особами, які можуть здійснювати представництво в цивільному процесі.

Ключові слова: інститут представництва, відносини представництва, адвокат, законний представник, цивільний процес.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Захист інтересів і гарантія дотримання прав сторін цивільних та цивільно-процесуальних відносин є одним із беззаперечних орієнтирів і стандартів існування демократичного суспільства. Держава, створюючи умови для повноцінної й максимальної реалізації особами власної правосуб'єктності, закріплює широкий вибір способів такої реалізації. Інститут представництва, з одного боку, розглядається як засіб розширення процесуальних і суб'єктних можливостей сторін цивільних та цивільно-процесуальних відносин, а з іншого – виступає гарантією підвищення рівня правового захисту особи. Досить часто представником виступає особа, яка має спеціальні знання та є більш досвідченою в певних питаннях, або особа, яка завдяки різним своїм рисам може якісніше і в більш повному обсязі реалізувати певні права тих, в інтересах кого вона виступає. Саме тому

інститут представництва посідає одне з провідних місць у системі державно-правового регулювання, особливо регулювання цивільно-процесуальних відносин, оскільки найбільш повно цей інститут розкривається саме в динаміці відносин, а не в статичній реалізації норм матеріального права. З урахуванням цього логічними стають питання повноти забезпечення права особи на представництво її інтересів і способу закріплення такого права на законодавчому рівні. Щоправда, останнє зазнало суттєвих змін через обмеження можливостей представництва особи в цивільному процесі, що і викликає на сьогодні мало не найбільший теоретико-методологічний і практичний інтерес у дослідженні цього цивільно-правового інституту.

Стан дослідження проблеми

Проблематика відносин представництва у цивільному процесі посідає провідне місце в дослідженнях багатьох вітчизняних правників. Зокрема, Д. Д. Луспеник, В. І. Тертишніков, С. Я. Фурса та М. Й. Штефан досліджували доктринальні засади представництва як самостійного цивільно-правового інституту, а також як важливого елемента реалізації цивільно-процесуальної правосуб'єктності сторін цивільно-правового конфлікту. Г. О. Світлична та Т. Геведзе у своїх дослідженнях акцентували увагу на процесуальному представництві сторони адвокатом, межах його повноважень у цивільному процесі та на способах її реалізації. У свою чергу, О. О. Полуніна, У. Бек та ін. досліджували окремі процедурні аспекти процесу представництва в цивільному судочинстві.

Разом із тим існує певна не вирішена теоретико-методологічна суперечка стосовно доцільності обмеження можливостей представництва особи в цивільному процесі та здійснення представництва сторін не адвокатами, а іншими особами, які мають юридичну освіту.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є виокремлення особливостей законодавчого забезпечення інституту представництва в цивільному процесі та доведення доцільності розширення можливостей для здійснення представництва особами, які не є адвокатами. Для цього необхідно вирішити такі *завдання*: проаналізувати положення чинного цивільно-процесуального законодавства на предмет визначення вимог до представника сторін, обґрунтувати позицію щодо недоцільності зменшення можливостей сторони стосовно представництва власних інтересів у цивільному процесі, дозволяючи таке представництво виключно за допомогою адвоката.

Наукова новизна дослідження

У межах цього дослідження отримали подальший розвиток теоретичні пошуки щодо визначення методологічного обґрунтування інституту представництва в цивільному процесі. Крім того, вдосконалено

теоретичні положення щодо представництва в цивільному процесі інтересів особи не адвокатом, а представником.

Виклад основного матеріалу

Із доктринальної точки зору представництвом є особливий вид правовідносин, зобов'язання в яких виникають щодо певного конкретного предмета чи особи, чії інтереси представляються іншою особою. Особливість побудови моделі відносин представництва полягає головним чином у тому, що зобов'язання виникають лише в однієї сторони, але дії, вчинені на виконання такого зобов'язання, тягнуть за собою правові наслідки для іншої особи – тієї, яку представляють. Тобто фактично відносини представництва реалізуються в такий спосіб, що одна особа дає згоду на те, що в неї потенційно можуть виникнути зобов'язання стосовно третьої сторони, причому такі, що можуть мати для неї негативні наслідки. Наприклад, у процесі вирішення цивільно-правового спору в судовому порядку особа, яка діє через представника, може бути зобов'язана судом вчинити на користь третьої особи певні дії відновлювального, компенсаторного чи іншого характеру. При цьому сам представник утримується від виконання будь-яких дій, оскільки його обов'язок щодо особи, інтереси якої він представляє, обмежується відносинами з нею. Такий феномен чітко визначено в ст. 239 Цивільного кодексу України¹, в якій зазначається, що «правочин, вчинений представником, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє». Загалом сам інститут представництва визначається ЦК України як «правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє» (ч. 1 ст. 237 ЦК України). Інтерпретуючи цю норму через призму процесуального законодавства, можна зауважити, що «правочин» як такий у процесі захисту особою своїх прав через представника не відбувається. Представник реалізує комплекс правових заходів, спрямованих на відновлення, захист або дотримання права особи, чії інтереси він представляє в цивільному процесі.

Саме тому Цивільний процесуальний кодекс України² не визначає сутність відносин між представниками й особами, чії інтереси вони реалізують, акцентуючи увагу головним чином на правосуб'єктності представників, їх юридичному та процесуальному статусі, а також на колі обов'язків і прав у межах цивільно-правового процесу.

Слід зауважити, що участь у справі представника автоматично розширює суб'єктний склад цивільного процесу, визначаючи особливості

¹ Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV.

² Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV : ред. від 01.01.2019.

модельної будови як судового, так і досудового розгляду справи. Це пояснюється головним чином тим, що різні представники різних осіб (сторін, третіх сторін, учасників справи) мають і власну правосуб'єктність як окремі категорії осіб, і правосуб'єктність, якою їх наділили ті особи, яких вони представляють. Наприклад, стаття 58 Цивільного процесуального кодексу України визначає можливість участі у справі таких представників:

– фізична особа – «може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника» (ч. 1 ст. 58 ЦПК України);

– юридична особа (приватного чи публічного права на рівних умовах) – «через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи), або через представника» (ч. 3 ст. 58 ЦПК України);

– держава та територіальна громада – «через відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції» (ч. 4 ст. 58 ЦПК України). Цьому показово, що представництво держави та територіальної громади є найбільш складним і має подвійну природу.

Справа в тому, що орган місцевого самоврядування чи орган державної влади за своєю правовою природою є особами публічного права й мають статус юридичної особи. Тобто фактично вони також повинні діяти через відповідних уповноважених на те осіб, у такий само спосіб, який визначено в ч. 3 ст. 58 ЦПК України. Але якщо дослідити положення обох частин (3 та 4) цієї статті, то можна дійти висновку, що якщо такий орган діятиме через свого представника, то фактично це буде третій етап передоручення представництва: держава/територіальна громада ⇒ орган публічної влади (орган державної влади чи місцевого самоврядування) ⇒ керівник (у будь-якому випадку лише він наділений правом надавати повноваження на представництво інтересів будь-якій іншій особі, крім нього, в цивільному процесі) ⇒ представник.

Остання модель є хоча і складною, однак настільки ж ефективною, наскільки і модель представництва інтересів фізичної особи, бо на жодному з етапів передоручення не відбуваються втрата чи зменшення повноважень і компетенції, необхідної для реалізації представництва держави або територіальної громади в судовому процесі.

Важливо зауважити і те, що й інститут представництва ЦК України встановлює виняток. Так, відповідно до ч. 2 ст. 237 «не є представником особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів». Необхідно наголосити, що зазначений виняток не реалізується в цивільно-процесуальному праві,

оскільки особа, яка діє від власного імені в цивільному процесі, може набувати статусу окремого учасника провадження, а діяльність в інтересах третіх осіб, без наділення необхідним колом повноважень, ЦПК України не допускає взагалі.

Так само для цивільного процесу є неприйнятною ще одна особливність цивільно-правового інституту представництва, пов'язана з неможливістю для представника вчиняти правочини, які відповідно до власного змісту можуть бути вчинені тільки особисто особою. У цьому контексті слід мати на увазі зміст відносин представництва в цивільному процесі та характер правосуб'єктності представників, оскільки, наприклад, рішення суду про усиновлення або позбавлення батьківських прав ухвалюється стосовно особи, але серед іншого і як результат дій представника такої особи в судовому процесі. Безумовно, представник не є суб'єктом виконання такого рішення суду, але саме його дії стали підставою для появи відповідного рішення, тобто він своїми діями фактично обумовив настання, зміну або припинення цивільних прав для іншої особи, яку він представляє.

Судовий процес не є правочином, але діяльність представника в межах провадження характеризується певним змістом (процедурним, процесуальним та динамічним), кожен елемент якого так чи інакше спричиняє нові правові наслідки для особи, яку він представляє. До речі, в цьому контексті варто звернути увагу й на таку особливість реалізації інституту представництва, яка передбачається в ст. 241 ЦК України щодо вчинення правочинів із перевищенням повноважень: «Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим, зокрема, у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання». Якщо екстраполювати дію цієї норми на відносини представництва в цивільному процесі, то виникають одразу два логічних питання:

- які правові наслідки має перевищення представником цивільно-процесуальних меж представництва;
- які існують механізми захисту особи (сторони, учасника, третьої особи) в цивільному процесі від перевищення її представником цивільно-процесуальних меж представництва.

Логіка таких питань полягає в тому, що якщо в межах цивільного процесу відбувається перевищення повноважень представником, то це може призвести до винесення рішення, яке суттєво зашкоджує інтересам особи, яку той представляв. Але через обов'язковість виконання судового рішення питання щодо прийнятності чи неприйнятності, схвалення чи несхвалення дій представника не може виникати.

Вирішення такої проблеми ми бачимо у визнанні дій представника протизаконними в судовому порядку. Тобто складність захисту власних прав особою, в інтересах якої в суді діє представник, полягає в тому, що визнання дій останнього такими, що реально зашкоджують інтересам особи, яку він представляє, може відбуватись виключно в межах нового судового провадження. Можливо, але не виключно, саме така складність відносин представництва та підвищена значимість дій представника у судовому процесі пояснюють суттєве обмеження кола осіб, які можуть бути представниками в цивільному процесі (табл. 1), навіть урахувавши закріплення меж відносин представництва в ЦПК України.

Таблиця 1

Особи, які можуть бути представниками в цивільному процесі

Особа, чні інтереси представляють	Представник	Характер представництва
1	2	3
Фізичні особи	адвокат	немає обмежень чи винятків
	законний представник	батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом по відношенню до малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб (ч. 1 ст. 59 ЦПК України)
	особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність (крім осіб, визначених у ст. 61 ЦПК України)	батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом по відношенню до неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільну дієздатність яких обмежено (ч. 2 ст. 59 ЦПК України)
		під час розгляду спорів, що виникають щодо трудових відносин, а також справ у малозначних спрах (малозначні справи)

Закінчення табл. 1

1	2	3
Юридичні особи приватного та публічного права	адвокат	немає обмежень чи винятків
	через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від імені юридичної особи	
Орган державної влади, орган місцевого самоврядування	адвокат	немає обмежень чи винятків
	через свого керівника	
	судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, коли вони діють від імені відповідного органу	виключно в межах компетенцій або процесуального доручення, наданого керівником відповідного органу

Системний аналіз положень ст. 60 ЦПК України дав змогу виокремити низку особливостей представництва інтересів юридичних осіб, а також органів публічних відносин (органів державної влади та місцевого самоврядування).

По-перше, фактично універсальним представником є адвокат, який може діяти в інтересах будь-яких осіб, оскільки його діяльність регулюється спеціальним Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹. У. Бек та З. Добош із цього приводу зазначають, що «порівняно з іншими учасниками цивільного процесу адвокат має більше гарантованих законодавством можливостей щодо збирання доказів шляхом направлення адвокатського запиту та їх подання через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему» [1, с. 7]. Але це є об'єктивним фактом унаслідок існування визначених на

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. : ред. від 05.01.2017.

законодавчому рівні державних гарантій забезпечення діяльності адвокатів. Ця теза підтверджується висновками Т. Геведзе щодо того, що «порівняно з іншими категоріями представників сторін адвокат має більше гарантованих законодавством можливостей щодо збирання доказів, а отже і їхнього подання до суду» [2, с. 74].

По-друге, представництво інтересів юридичних осіб суттєво обмежене, оскільки вони не мають можливості залучати до розгляду справи та захисту власних інтересів співробітників і фахівців як представників.

По-третє, відповідно до ч. 4 ст. 60 ЦПК України «одна й та сама особа може бути одночасно представником декількох позивачів або декількох відповідачів або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними».

По-четверте, в цивільних справах існує можливість представлення інтересів органів державної влади, крім їх безпосередніх керівників, ще й судьями, прокурорами, слідчими або працівниками підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Такий виняток може пояснюватися неможливістю передання третім особам (окрім суду) інформації, матеріалів тощо, які можуть бути представлені в цивільному процесі та мають значення для встановлення істини у справі.

Хоча, щодо останнього аспекту є цікавою позиція С. В. Сеника, який, посилаючись на Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 08.04.1999 № 3-рп/99, робить цікавий висновок щодо того, що «поняття “орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах” означає орган, на який державою покладено обов’язок щодо здійснення конкретної діяльності у відповідних правовідносинах, спрямованої на захист інтересів держави. Таким органом, відповідно до ст. 6, 7, 13 та 143 Конституції України, може виступати орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади» [3, с. 79]. Таке твердження, на нашу думку, є результатом надто широкого тлумачення положень закону, оскільки, виходячи з аналізу змісту ст. 61 ЦПК України, можна чітко визначити коло осіб, які не можуть бути представниками. Це:

– суддя, помічник судді, який розглядає справу, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок (ч. 1 ст. 61 ЦПК України), тобто особи, безпосередньо задіяні в розгляді справи, які не можуть бути неупередженими через власний процесуальний статус;

– особа, яка в межах тієї ж самої справи представляє або представляла іншу особу, інтереси якої в цій справі суперечать інтересам довірителя (ч. 2 ст. 61 ЦПК України); такий виняток є цілком логічним і фактично унеможливує появу конфлікту інтересів з боку представника;

– «судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники» (ч. 2 ст. 61 ЦПК України); це свідчить про те, що орган державної влади так чи інакше може представляти виключно адвокат або керівник такого органу.

Системний аналіз положень ст. 60 та 61 ЦПК України дає нам змогу встановити наявність монополії адвокатури на представництво інтересів у суді в межах цивільного процесу. Із цього приводу Г. О. Світична зазначає, що ЦПК України встановлює обмеження щодо представництва в суді, які можуть мати загальний (абсолютна неспроможність виконання функцій представника) або спеціальний характер (відносна неспроможність). Узагалі не можуть виконувати функції представника особи, які не мають цивільної процесуальної правосуб'єктності. Відносна неспроможність осіб бути представниками у цивільному судочинстві, встановлена ЦПК України, визначає фактичне обмеження права юридичних осіб та органів влади представляти свої інтереси в інший спосіб, ніж за допомогою адвоката [4, с. 39]. Натомість О. О. Полуніна зауважує, що така монополія на представництво інтересів сторін адвокатом лише підвищить якість захисту прав та інтересів сторін за рахунок високих професійних знань і якостей адвокатів [5, с. 51–52].

Навіть попри наявність можливості представлення інтересів таких суб'єктів цивільного процесу їх керівниками, говорити про достатність гарантування права на захист у такому випадку недоцільно, оскільки не завжди керівники мають відповідний рівень знань і навичок, які, наприклад, можуть мати працівники спеціальних структурних підрозділів (зокрема, юридичних структур).

Що стосується способу участі адвоката й інших представників у судовому процесі, також привертає до себе увагу положення ст. 62 ЦПК України, які визначають особливості підтвердження правосуб'єктності представника. Зокрема, такими документами є:

– для законного представника фізичної особи – свідоцтво про народження дитини або рішення про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна;

– для законного представника юридичної особи (керівник або уповноважена особа органу управління) й органу державної влади

чи місцевого самоврядування – статут, протокол загальних зборів, наказ про призначення (для керівників та уповноважених осіб органу управління), рішення органу публічної влади про призначення чи про обрання (для керівників органів державної влади чи місцевого самоврядування), рішення ЦВК про обрання (для голів виборних органів, голів територіальних громад та органів самоорганізації населення);

– для фізичних осіб, що не є законними представниками (у випадках, передбачених ст. 60 ЦПК України), – довіреність фізичної особи, посвідчена нотаріально та виконана з дотриманням вимог ст. 245 ЦК України та ст. 62 ЦПК України;

– для адвокатів – довіреність фізичної чи/або юридичної особи, посвідчена нотаріально та виконана з дотриманням вимог ст. 245 ЦК України та ст. 62 ЦПК України; договір про надання правової допомоги; доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги; ордер.

Висновки

Підбиваючи підсумки дослідження особливостей здійснення представництва в цивільному процесі, слід звернути увагу на такі основні аспекти. По-перше, сучасний ЦПК України та судова реформа, яка триває в державі, фактично запроваджують монополію на представництво сторін адвокатом у судах. З одного боку, це пов'язано з високим рівнем професійних знань, підвищеною відповідальністю та специфічністю правового статусу адвоката. Але разом із тим така монополія викликає питання обмеження можливостей для особи реалізувати її власне право на судовий захист, залучаючи як представника іншу особу, а не адвоката.

По-друге, ЦПК України все ж таки залишає можливість для реалізації відносин представництва в цивільному процесі між фізичною особою та іншою особою, яка не має статусу адвоката, але може здійснювати представництво в малозначних справах. Ми таку можливість розглядаємо як не стільки гарантування права особи на судовий захист, скільки як спробу зменшити навантаження саме на адвокатів, оскільки малозначні справи мають велику питому вагу в загальній кількості справ, що вирішуються цивільними судами.

По-третє, важливим є продовження реформування інституту представництва в цивільному процесі, враховуючи особливості конституційних положень, зокрема положення щодо представництва, викладені в ст. 131-1 і 131-2 Конституції України¹ та перехідних положеннях до ЦПК України. Існує необхідність розширити тлумачення

---

¹ Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 30.09.2016.

поняття законних представників для того, щоб включити в їх коло представників, які можуть представляти інтереси суб'єктів публічних відносин, зокрема органів державної влади чи місцевого самоврядування, оскільки представництво адвокатом таких органів іноді є надзвичайно витратним і невиправданим.

Список бібліографічних посилань: 1. Бек У., Добош З. Основні стадії доказової діяльності адвоката у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1 (263). С. 4–8. 2. Геведзе Т. Доказувальна діяльність адвоката-представника як форма реалізації правової позиції по господарській справі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 72–74. 3. Сенік С. В. Сторони представництва в цивільному процесі. *Університетські наукові записки*. Хмельницький, 2014. № 3 (51). С. 77–83. 4. Світлична Г. О. Представництво у цивільному судочинстві: сучасний стан та перспективи вдосконалення правового регулювання. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 12 (148). С. 38–45. 5. Полуніна О. О. Правнична допомога та представництво в суді виключно адвокатом як новація цивільного процесу // *Новели цивільного процесуального кодексу України : матеріали круга. столу* (Одеса, 26 берез. 2018 р.). Одеса : Фенікс, 2018. С. 50–52.

Надійшла до редколегії 04.02.2019

Rezvorovich K. R. Peculiarities of Representation in Civil Proceedings

The main objective of this thesis is the determination of the peculiarities of legal adjusting for the representation in the civil process. Methodological basis of the thesis consisted of such methods as: formal-logical, system analysis, dialectical and hermeneutical. The relevance of this thesis is evidenced in particular by there that was disclosed such facts as: the content of the institute of representation in civil law and civil process doctrine; the circle of persons who can be representatives in civil procedure.

It was made a systematic analysis of the provisions of the Civil Procedure Code (CPC) of Ukraine on the subject of the implementation of the representation of individuals in civil proceedings. There were investigated the problems of restricting the circle of persons who can be representatives in civil proceedings. The analysis of standing and its confirmation by various persons who can carry out representation in civil proceedings was done. According to the results of the research, it was established that modern CPC of Ukraine does not determine the essence of relations between representatives and persons whose interests they realize. The mainstreaming and law-governing influence is mainly related to the legal personality of the representatives, their procedural status. It was also determined the range of duties and rights of representatives within the civil legal process. In addition, it was proved that the modern CPC of Ukraine is being introduced in the state, in fact, a monopoly on the representation of the parties by a lawyer in the courts, in the civil process, but leaves the possibility of realizing the relations of representation between an individual and another person who does not have the lawyer status, who ruled only in, such cold as, minor affairs.

Thus, the practical significance of the conclusions reached was aimed primarily at the theoretical and methodological plane to continue the reform of the institution of representation in the civil process, as well as in the practical activities of representatives in the context of expanding the opportunities for individuals to exercise their procedure's rights.

Keywords: institute of representation, relations of representation, lawyer, legal representative, civil procedure.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК [342.9:343.98](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.05>

Олена Валеріївна Агапова,

кандидат юридичних наук,

Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса;

 <https://orcid.org/0000-0003-1024-0238>,

e-mail: agapova-lena@ukr.net

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ У СФЕРІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Висвітлено окремі аспекти діяльності науково-дослідних установ судових експертиз, які забезпечують провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти (підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії). Проаналізовано сучасне адміністративне законодавство та надано пропозиції з удосконалення освітньої діяльності, яка впливає на розвиток сфери експертного забезпечення правосуддя в цілому. Акцентовано увагу на наявних недоліках і прогалинах в адміністративно-правовому регулюванні діяльності науково-дослідних установ, зокрема висвітлено питання щодо організації діяльності відділів аспірантур та розглянуто проблему внесення інформації до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Запропоновано освітню діяльність Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса у сфері вищої освіти розглядати як додатковий напрям діяльності наукової установи.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, науково-дослідна установа, доктор філософії, здобувачі вищої освіти, аспірантура, сфера освіти, сфера експертного забезпечення правосуддя, Єдина державна електронна база з питань освіти.

Оригінальна стаття

Людина може стати людиною тільки через освіту.

Вона є лише тим, що освіта робить з неї.

Іммануїл Кант

Постановка проблеми

Європейська модель підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, що поетапно впроваджується Міністерством

освіти і науки України, сприяє позитивним зрушенням в освітньо-науковому просторі. Висококваліфіковані наукові кадри та якісні наукові роботи, зокрема дисертації докторів філософії, є обличчям, візитною краткою будь-якого закладу освіти, створюють його позитивний імідж. Водночас інтеграція вітчизняної науки в європейський дослідницький простір вимагає формування нової освітньо-наукової стратегії, сконцентрованої не лише навколо забезпечення питань організаційного характеру, а й на презентації вітчизняного наукового продукту, який зможе посісти гідне місце в європейському науковому середовищі. У цьому контексті розгляд шляхів удосконалення адміністративно-правового регулювання вважаємо одним із пріоритетних напрямів діяльності науковців, практиків, стейкхолдерів та інших зацікавлених осіб на сучасному етапі розвитку освіти та науки в Україні.

Стан дослідження проблеми

Аналіз сучасної доктрини адміністративного права свідчить, що існує багато досліджень, присвячених питанням адміністративно-правового регулювання різних сфер державного або суспільного життя. Неодноразово питання вдосконалення адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти були предметом розгляду у працях таких учених-адміністративістів, як А. М. Детюк, В. Т. Комзюк, І. О. Хомишин, А. О. Ярош та інші. Окремі аспекти впливу освіти на розвиток судово-експертної діяльності були висвітлені в дослідженнях О. М. Ключова, О. О. Свідерського, Е. Б. Сімакової-Сфремян.

Через те, що Міністерством освіти і науки України науково-дослідній установі судових експертиз, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України, було вперше надано ліцензію на провадження освітньої діяльності (підготовку докторів філософії), наукові розробки в цьому новому напрямі практично відсутні, тому є актуальними та потребують наукового осмислення для розроблення пропозицій з удосконалення функціонування сфери експертного забезпечення правосуддя.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження стану адміністративно-правового регулювання освітньої діяльності науково-дослідних установ у сфері експертного забезпечення правосуддя. Для досягнення мети були поставлені такі *завдання*: проаналізувати сучасний стан адміністративно-правового регулювання освітньої діяльності наукових установ; виокремити існуючі недоліки в адміністративно-правовому регулюванні освітньої діяльності науково-дослідних установ судових експертиз; дослідити вплив освітньої діяльності науково-дослідних установ

судових експертиз на розвиток сфери експертного забезпечення правосуддя.

Наукова новизна дослідження

У дослідженні вперше акцентовано на наявних недоліках і прогалинах в адміністративно-правовому регулюванні діяльності науково-дослідних установ судових експертиз. Обґрунтовано, що освітня діяльність науково-дослідних установ у сфері вищої освіти впливає на розвиток сфери експертного забезпечення правосуддя.

Виклад основного матеріалу

Переважна більшість правників підтримують позицію, що *правове регулювання* виступає одним з основних інструментів державного є на суспільні відносини, воно здійснюється з метою їх упорядкування за допомогою права. Очевидним є факт, що суспільні відносини, які є предметом адміністративного права, регламентуються засобами адміністративно-правового регулювання.

Більш детально розглядаючи окремі підходи науковців до визначення особливостей адміністративно-правового регулювання у сфері освіти, наведемо позицію А. О. Ярош, яка зазначає, що адміністративно-правове регулювання дещо відрізняється від правового регулювання, оскільки має вузьчі межі впливу та спрямоване на конкретне коло суб'єктів. На її думку, освіта являє собою цілеспрямований процес здобуття систематичних знань і навичок з метою всебічного розвитку розумових і фізичних здібностей людини кваліфікованими фахівцями. Потрібно розуміти, що без адміністративно-правового регулювання здобуття громадянами освіти є практично нереальним, оскільки це процес, який тісно пов'язаний з відносинами «держава – громадянин», тобто з адміністративно-правовими відносинами, що врегульовують суспільні відносини у сфері надання освіти [1].

Ми підтримуємо погляди І. О. Хомишина, який під час дослідження стану адміністративно-правового регулювання освіти підкреслив, що відносини у сфері освіти регулюються нормами адміністративного права, що свідчить про нерозривність відносин між державою та громадянами у процесі здобуття освіти, розроблення й запровадження нормативно-правових актів, які регулюють освітню діяльність, централізованість освіти, добровільність здобуття освіти і водночас її обов'язковість, запровадження загальнонаціональних освітніх програм [2, с. 191].

Водночас, як наголошує В. Т. Комзюк, під час визначення поняття адміністративно-правового регулювання особливу увагу слід звернути на адміністративно-правові засоби, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкт регулювання. Під адміністративно-правовими засобами регулювання державної освітньої політики він

розуміє той юридичний інструментарій, за допомогою якого держава регулює політику у сфері освіти, – всю систему адміністративно-правових норм, закріплених у Конституції та законах України, інших нормативних актах, а також у міжнародних правових актах і міжнародних договорах тощо [3, с. 183].

У контексті дослідження питання адміністративно-правового регулювання важливо зосередитися на визначенні поняття «механізм правового регулювання». У найбільш загальному розумінні механізм правового регулювання можна визначити як інструмент (сукупність правових засобів), за допомогою якого норми адміністративного права активуються, а в результаті відбувається регулювання суспільних відносин. Ми солідарні з позицією Т. О. Коломоєць, яка під механізмом адміністративно-правового регулювання розуміє сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [4, с. 13–14].

А. М. Детюк, визначаючи головну мету механізму адміністративно-правового регулювання державного замовлення у сфері освіти, зазначав, що в широкому значенні вона полягає в реалізації позитивного права в указаній сфері, у вузькому – у забезпеченні послідовного безперешкодного позитивного, (у випадках виникнення противаг – примусового) досягнення ефективних результатів адміністративно-правового впливу в досліджуваній сфері [5, с. 92–93].

Отже, ґрунтуючись на запозичених наукових підходах, можна з упевненістю констатувати, що: сфера освіти охоплює широке коло суспільних відносин, які регулюються за допомогою норм адміністративного права, адже виникають у процесі реалізації виконавчої влади; саме у процесі надання освітніх послуг суб'єкти публічної адміністрації задовольняють публічні потреби в освітній сфері, що свідчить про адміністративно-правовий характер таких відносин.

Враховуючи зазначене, пропонуємо розглянути нормативно-правові акти, які є основою адміністративно-правового регулювання підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації науково-дослідними установами судових експертиз.

Найважливіші положення стосовно підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації закріплені в законах України «Про вищу освіту»¹ та «Про наукову і науково-технічну діяльність»², постановах Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та

¹ Про вищу освіту : закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : ред. від 01.01.2019.

² Про наукову і науково-технічну діяльність : закон України від 26.11.2015 № 848-VII : ред. від 07.03.2018.

доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)»¹ та від 06.03.2019 № 167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», наказі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 17.10.2012 № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»² та інших нормативних актах.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» урегульовано, що підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється в аспірантурі за очною (денною, вечірньою) або заочною формами навчання та поза аспірантурою для осіб, які професійно провадять наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи у відповідному вищому навчальному закладі (науковій установі). Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або вищими навчальними закладами, та докторів наук за науковими програмами відповідно до ч. 6 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту».

Динамічний розвиток сфери експертного забезпечення правосуддя впливає на запровадження та відкриття нових для цієї галузі напрямів діяльності. Немає сумнівів, що освітньо-наукова діяльність науково-дослідних установ судових експертиз є новим і перспективним кроком, що дає можливість судовим експертам та іншим особам здобути науковий ступінь і посилити потенціал відповідної науково-дослідної установи в наукових розробках.

Потрібно зазначити, що Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України (далі – ХНДІСЕ, Інститут) має особливу правову природу, адже для задоволення потреб суспільства Інститут крім судово-експертної, наукової, науково-технічної та науково-організаційної діяльності здійснює також освітньо-наукову діяльність під час підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії. У 2018 році ХНДІСЕ

---

¹ Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) : постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 : ред. від 19.04.2019.

² Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : наказ М-ва освіти і науки України від 17.10.2012 № 1112 : ред. від 01.09.2013.

долучився до процесу підготовки докторів філософії за спеціальністю 081 «Право» нарівні з іншими закладами вищої освіти та науковими установами. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13.06.2018 № 1253-л «Про ліцензування освітньої діяльності» ХНДІСЕ надано ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні (підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії) за спеціальністю 081 «Право»¹. Згідно з наказом Міністерства юстиції України від 06.03.2018 № 645/5 «Про затвердження Статуту Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України» ХНДІСЕ може здійснювати підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації – докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або закладами вищої освіти.

Сьогодні у підготовці висококваліфікованих науковців важливу роль відіграють три чинники. Перший залежить від самого аспіранта/здобувача, який прикріплений поза аспірантурою, адже він повинен критично мислити, опрацьовувати не тільки вітчизняні наукові джерела, а й джерела іноземного походження, швидко пристосовуватися до змін у законодавстві, вільно орієнтуватись у підходах, концепціях, наукових школах, уміти узагальнювати та виокремлювати позитивні риси європейського досвіду тощо. Науковий керівник направляє свого учня, роз'яснює йому принципи академічної доброчесності та попереджає про наслідки використання в дисертації академічного плагіату тощо.

Другий чинник полягає в належному чині урегульованій діяльності наукових установ та їх відділів аспірантури (організаційні питання підготовки здобувачів вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні) як закладів освіти. Відділи аспірантури є суб'єктами, що безпосередньо контролюють виконання здобувачами відповідних освітньо-наукових або наукових програм наукової установи за певною спеціальністю, хід виконання індивідуального плану наукової роботи, відвідування занять тощо.

Третій чинник пов'язаний з діяльністю спеціалізованих/разових учених рад, їх правовим забезпеченням, механізмом діяльності та організацією презентації дисертаційної роботи.

Незважаючи на існування в чинному законодавстві цілої низки вимог до підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії

---

¹ Про ліцензування освітньої діяльності : наказ М-ва освіти і науки України від 13.06.2018 № 1253-л. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pravo-diyalnosti/2018/06/25/1253.pdf> (дата звернення: 02.03.2019).

в наукових установах, залишається ще низка не вирішених питань щодо застосування деяких положень під час підготовки докторів філософії науково-дослідними установами судових експертиз. Пропонуємо розглянути положення, які викликають питання під час їх практичного застосування.

1. Внесення відомостей про аспірантів/здобувачів, які прикріплюються на навчання поза аспірантурою, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБО)

Програмне забезпечення ЄДЕБО не надає всіх можливостей щодо внесення інформації про зарахованих здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії від моменту проведення вступної кампанії до закінчення навчання. Підкреслимо, що Умовами прийому на навчання до закладів вищої освіти України в 2019 році, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 11.10.2018 № 1096, вимоги щодо внесення аспірантів до бази взагалі не передбачено. Водночас у п. 15 розділу VII Умов зазначено, що відомості про результати вступних випробувань та інших конкурсних показників уносяться до запису про вступника в ЄДЕБО. Ця норма лише частково може бути виконана закладами вищої освіти і науковими установами, що здійснюють підготовку докторів філософії. У цілому механізм унесення відомостей з інформацією про аспірантів до ЄДЕБО не розроблений: відсутні необхідні опції, вікна, неможливо зафіксувати результати вступних випробувань для формування рейтингу вступників-аспірантів, вступник не може подати електронну заяву тощо. Єдина доступна функція – це внесення відомостей стосовно тих аспірантів, які вже зараховані на навчання, але такий спосіб взагалі не відображає всієї історії вступу особи до аспірантури.

Крім того, виникає неоднозначна ситуація і з вступниками, які прикріплюються на навчання поза аспірантурою. Вони також складають вступні випробування, виконують освітню складову програми, зараховуються / можуть бути відраховані тощо, однак їх форму підготовки (прикріплення на навчання без переривання трудової діяльності або під час перебування у творчій відпустці) неможливо порівнювати зі встановленою для аспірантів денної та заочної форм навчання. Для такої категорії здобувачів згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» строк навчання становить п'ять років, на відміну від аспірантів, яких готують протягом чотирьох років.

Інакше кажучи, ЄДЕБО як автоматизована система збирання, реєстрації, оброблення, зберігання та захисту відомостей і даних з питань освіти повинна бути придатною до застосування незалежно від

форм або рівнів навчання та передбачати відповідні функції і для таких категорій, як вступник-аспірант та вступник поза аспірантурою.

2. *Організація документообігу в науково-дослідній установі судових експертиз для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії*

Процес підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії супроводжується веденням документації на всіх етапах їх навчання. Відповідно заклади освіти забезпечують умови для реалізації здобувачами своїх прав (наприклад, подання здобувачем заяви про допуск до участі в конкурсному відборі на навчання тощо) та здійснюють поточну роботу, пов'язану із проходженням навчання (оформляють екзаменаційно-залікові відомості, білети, залікові книжки тощо).

Зазначимо, що в наказу Міністерства освіти і науки України від 13.02.2019 № 179 «Про затвердження форм документів з підготовки фахівців у закладах вищої освіти» передбачено 15 форм документів, необхідних для проведення вступної кампанії. Проте в чинних актах Міністерства освіти і науки України відсутні форми документів, які б регламентували організацію підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії після їх зарахування на навчання (індивідуальних планів роботи аспірантів / здобувачів, прикріплених поза аспірантурою, залікових книжок, довідок тощо).

Очевидно, що така ситуація може вплинути на діяльність тих науково-дослідних установ, які вперше нарівні з іншими закладами вищої освіти забезпечують провадження освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти, адже практика складання таких документів у цих установах відсутня. Міністерством освіти і науки України колись були сформовані відповідні зразки форм документів, проте вони були орієнтовані виключно на заклади вищої освіти і не враховували особливостей провадження освітньої діяльності в наукових установах. Крім того, слід відмітити, що майже всі запропоновані до використання Міністерством освіти і науки України форми втратили свою юридичну силу (наприклад, наказ Міністерства освіти і науки України, молоді та спорту України від 29.03.2012 № 384 «Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» втратив чинність ще у 2014 році).

На наше глибоке переконання, відсутність уніфікованих вимог для всіх закладів освіти щодо ведення документообігу впливає на організацію діяльності цих закладів. З метою зручності застосування в повсякденній діяльності цілком доцільно було б об'єднати існуючу документацію у зв'язаний посібник, своєрідний «handbook».

Висновки

Таким чином, незважаючи на велику кількість законодавчих актів, що безпосередньо регламентують освітньо-наукову діяльність наукових установ, залишаються невирішеними ще дуже багато питань, щодо яких активно ведуться дискусії в науковому середовищі. Загальний огляд адміністративно-правового регулювання забезпечення провадження освітньої діяльності науково-дослідними установами дозволив констатувати, що саме за допомогою впливу адміністративно-правових норм регламентується діяльність ХНДІСЕ одночасно як наукової установи та закладу освіти (у відносинах, що виникають під час здійснення підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації – докторів філософії). При цьому потрібно зазначити, що освітня діяльність науково-дослідних установ судових експертиз впливає на розвиток сфери експертного забезпечення правосуддя.

Отже, пропонуємо визначити освітню діяльність ХНДІСЕ у сфері вищої освіти як додатковий напрям діяльності наукової установи, що здійснюється з метою забезпечення здобуття вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні за спеціальністю 081 «Право» аспірантами й особами, які професійно провадять наукову діяльність за основним місцем роботи.

Список бібліографічних посилань: 1. Ярош А. О. Освіта як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-1, т. 1. С. 229–231. 2. Хомишин І. Ю. Адміністративно-правове регулювання освіти в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2, ч. 3. С. 189–193. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2016/2/tom_3/41.pdf (дата звернення: 02.03.2019). 3. Комзюк В. Т. Адміністративно-правове регулювання державної політики у сфері освіти України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 181–188. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1202294>. 4. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ : Істина, 2008. 457 с. 5. Детюк А. М. Адміністративно-правове регулювання державного замовлення в сфері освіти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2018. 208 с.

Надійшла до редколегії 30.04.2019

Agapova O. V. Educational Activities of Research Institutions in the Field of Expert Ensuring of Justice: Urgent Issues of Administrative and Legal Regulation

The purpose of the article is to study actual issues of administrative and legal regulation of providing educational activities to research institutions in the sphere of expert ensuring justice. It is devoted to the clarification of certain issues of the activity of research institutes of forensic examinations, which provide educational activities at the third (educational-scientific) level of

higher education (preparation of applicants for higher education of the degree of doctor of philosophy). The modern administrative legislation is analysed and the proposals are given for improving educational activities, which affects the development of expert ensuring of justice in general.

Studying of various scientific works on the problems of administrative and legal regulation of higher education institutions and scientific institutions during the training of highly qualified personnel (doctors of philosophy) allowed the author to form his own position regarding the educational activities of research institutes in the sphere of expert ensuring justice. The author focuses on the existing shortcomings and gaps in the administrative and legal regulation of the activities of research institutions, in particular, the issues related to the organization of the postgraduate departments' departments and the problem of introducing information into the General Public Electronic Base on Questions of Education.

It is emphasized the special legal nature of the Hon. Prof. M. S. Bokarius Kharkiv Research Institute of Forensic Examinations, who, besides forensic, scientific, scientific and technical, scientific and organizational activity, is attracted to the implementation of educational activities, which directly affects the development in the field of expert ensuring justice. The educational activity of Hon. Prof. M. S. Bokarius Kharkiv Research Institute of Forensic Examinations in the field of higher education is considered as an additional type of activity of the scientific institution.

Key words: administrative-legal regulation, scientific institution, doctor of philosophy, applicants of higher education, postgraduate study, sphere of education, sphere of expert ensuring justice, General Public Electronic Base on Questions of Education.

Олександр Євгенович Волков,

Університет сучасних знань (м. Київ), здобувач;

 <https://orcid.org/0000-0002-9912-0082>,

e-mail: mlinear3000@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ЯК ВАЖЛИВОГО КОМПОНЕНТА ПРИРОДООХОРОННОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Розглянуто зміст і значення правового режиму крізь призму сфери дослідження лісового фонду України, запропоновано визначення поняття правового режиму лісового фонду. Зазначено, що ефективно збереження лісового фонду як важливого компонента природоохоронного комплексу України безпосередньо залежить від належної реалізації норм законодавства, яке регламентує відносини щодо використання й охорони лісових ресурсів, його відповідності цих норм положенням європейського законодавства та вимогам часу, а також від систематичності здійснення державного контролю за сферою використання та відновлення лісових ресурсів. Зроблено висновок про необхідність удосконалення адміністративно-правових засад використання (охорони) об'єктів лісового фонду та належної правової регламентації відносин у цій сфері шляхом розробки й ухвалення Закону України «Про лісовий фонд України» та кодифікації лісового законодавства України.

Ключові слова: правовий режим, лісовий фонд, використання й охорона, лісові ресурси, адміністративно-правове регулювання, природоохоронний комплекс.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одним з найбільших багатств України є ліси – основне джерело деревини, технічної та лікарської сировини, що використовуються у різних галузях господарства та промисловості. Ліси відіграють також важливу екологічну роль: вони є джерелом поліпшення клімату, місцем для життя звірів і птахів, захищають ґрунти від ерозії, а також використовуються в рекреаційних, культурно-оздоровчих та естетичних цілях [1, с. 276]. Отже, значення лісового фонду величезне, він виконує важливі для держави та суспільства функції – економічну, екологічну та господарську. Зазначимо, що від імені народу України права власника лісових та інших природних ресурсів здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України¹.

---

¹ Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 21.02.2019.

На жаль, в Україні актуальною є проблема нераціонального використання природних ресурсів, зокрема лісових (деревини). Сучасний стан охорони лісового фонду в Україні перебуває в жахливому стані, кожного року ліси нещадно знищуються [2]. Основними причинами такої негативної ситуації є: відсутність дієвого державного контролю за кількісним та якісним складом деревини, яка вирубується; відсутність чіткої деталізації повноважень усіх суб'єктів охорони лісового фонду у спеціальних законах; недосконалість або невідповідність вимогам часу національного законодавства, яке регулює відносини у сфері використання лісового фонду, подеколи навіть неправильне трактування і застосування норм законодавства; непрозорість дозвільних процедур у лісовій галузі. Наслідками є велика кількість порушень правового режиму використання лісів, зловживання з боку лісгоспів, а іноді навіть об'єктів природно-заповідного фонду, які, до речі, зобов'язані зберігати природні цінності відповідної заповідної території. Доки цю проблему не вирішено на законодавчому рівні, доти в державі безконтрольно крадеться цінна деревина.

Стан дослідження проблеми

Питанням удосконалення правового регулювання сфери управління та охорони природних ресурсів (у тому числі захисту лісів) як складового елемента забезпечення екологічної безпеки держави приділялася увага у працях О. І. Логвиненко («Лісоохоронна справа в Україні: історико-правовий аспект», 2006 р.), А. С. Макаренка («Обліково-аналітичне забезпечення управління раціональним лісокористуванням», 2018 р.), С. В. Прудника («Адміністративно-правові засоби забезпечення екологічної безпеки в Україні», 2018 р.), О. О. Статівки («Правовий режим природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України», 2018 р.), Х. В. Юшкевич («Адміністративно-правові засади охорони та захисту лісового фонду України», 2019 р.), В. С. Шако («Удосконалення механізмів реалізації державного управління екологічною політикою на регіональному рівні», 2018 р.), Н. Я. Шпарики («Міжнародно-правові акти як джерела екологічного права України», 2017 р.) та інших вітчизняних науковців. Здобутки вказаних учених не лише мають теоретичне і практичне значення для досліджуваної сфери, й стали основою для подальших наукових розробок з окресленої проблематики. Однак з урахуванням змін у соціально-економічній і політичній сферах, розвитку процесу адаптації українського законодавства, зокрема лісового, до норм європейського законодавства проблема вдосконалення адміністративно-правового забезпечення правового режиму використання й охорони лісового фонду як важливого компонента природного комплексу України в умовах сьогодення є недостатньо дослідженою, а отже, вимагає комплексної наукової розробки та висвітлення.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є дослідження поняття та змісту правового режиму використання й охорони лісового фонду у природоохоронному комплексі України, а також аналіз положень чинного національного законодавства, яким урегульовано сферу управління лісовими ресурсами в Україні.

Для досягнення мети були вирішені такі *завдання*: проаналізувати сучасний стан адміністративно-правових засад використання й охорони лісового фонду в Україні; окреслити шляхи його вдосконалення.

Наукова новизна дослідження

У статті сформульовано низку нових теоретичних положень, висновків і пропозицій, зокрема запропоновано авторське визначення поняття «правовий режим лісового фонду» та надано характеристику його елементів у контексті систематизації законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють сферу управління лісовим фондом в Україні.

Виклад основного матеріалу

В юридичній літературі поняття «правовий режим» визнається явищем універсальним і багатоаспектним: «Воно також є неоднозначним, оскільки може мати різне змістове навантаження залежно від сфери наукового дослідження, особливостей авторського підходу до проблеми тощо. Крім того, термін "правовий режим" уживається в різних галузях права для характеристики об'єкта правовідносин» [3, с. 247]. За етимологічним походженням правовий режим у загальному значенні виражається передусім у системі чинного законодавства, сукупності методів правового регулювання, процесах правотворчості та реалізації права, правовій свідомості суспільства [4, с. 25].

Деякі науковці (наприклад А. І. Бобильов, В. М. Сирих, В. В. Сухонос) розглядають правовий режим як соціальну категорію та різновид соціального режиму. Однак, на думку більшості вчених (С. С. Алексеєва, О. В. Малька, О. О. Статівко, Л. В. Томаш, Ю. С. Шемшученка, Х. В. Юшкевич та ін.), яку підтримує автор цього дослідження, правовий режим слід визначати як самостійну правову категорію, важливу складову правової системи. Це обумовлено тим, що правовий режим завжди встановлюється, змінюється, припиняється та забезпечується правом. Поза правом він апріорі не існує [5, с. 347]. Отже, з погляду правового інструментарію правовий режим розглядається як особливий порядок правового регулювання, що виражається в певному поєднанні юридичних засобів, створює бажаний соціальний стан і конкретний ступінь сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права [6, с. 164]. Інакше кажучи, правовий режим передбачає певний порядок правового регулювання,

який у контексті адміністративного права забезпечується поєднанням адміністративних методів і способів правового регулювання (характеризується наявністю заборон, дозволів та позитивних зобов'язань), які використовуються для його реалізації. У цьому аспекті Д. Д. Коссе пояснює: якщо механізм правового регулювання – це юридична категорія, яка вказує як здійснюється правове забезпечення, відповідно, правовий режим – це завжди змістова характеристика конкретних нормативних засобів (актів), які повинні організувати визначену частину життєдіяльності людини в конкретній галузі [7, с. 115]. Тому термін «правовий режим» широко використовується в національному законодавстві, зокрема в законах України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. та «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р.

Спираючись на наукові погляди Н. В. Бондарчук [1] і С. В. Матчука [8], правовий режим лісового фонду розглянемо як адміністративно-правову категорію, яку слід визначити як встановлені нормами адміністративного права порядок та умови використання й охорони лісових ресурсів, забезпечення та захисту прав власників лісів і лісокористувачів, додержання та реалізації положень адміністративного та лісового законодавства України, здійснення державного управління лісовими ресурсами, забезпечення контролю за використанням лісу шляхом ведення лісового кадастру, моніторингу лісових ресурсів, справляння плати за лісокористування, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері користування природними (лісовими) ресурсами, притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону та використання лісового фонду. Отже, елементами правового режиму лісів є: право власності на ліси; право користування лісовими ресурсами; управління використанням та охороною лісів; правова охорона лісів і відповідальність за порушення природоохоронного (лісового) законодавства [1, с. 277; 8, с. 32]. Кожен з елементів правового режиму лісового фонду має свою специфіку порівняно з правовими режимами використання й охорони інших природних ресурсів.

Виходячи зі змісту наданого визначення, правовий режим охорони та використання лісових ресурсів характеризується тим, що: 1) є особливим порядком правового регулювання, який складається з адміністративних, економічних та інших правових засобів (способів), характеризується певним їх поєднанням; 2) його основною метою є правова регламентація (врегулювання) суспільних відносин у сфері використання лісового фонду (встановлення відповідних правил і вимог у спеціальних нормативних актах), виділяючи при цьому в часі та просторі ті чи інші суб'єкти й об'єкти права; 3) встановлюється нормами адміністративного й екологічного законодавства;

4) забезпечується державою через реалізацію контролю (нагляду) з боку уповноважених органів державної влади; 5) створює конкретний ступінь сприятливості [9, с. 67] для задоволення інтересів суспільства та держави, інтересів окремих суб'єктів права.

Фактично правовий режим використання лісового фонду в Україні реалізується через механізм правового регулювання, який є загальним порядком, процесом дії та реалізації норм права в цій сфері. З урахуванням цієї особливості розглянемо стан нормативної бази, яка регламентує суспільні відносини, пов'язані з охороною лісів.

Сучасна система природоохоронного законодавства України ґрунтується на багатьох нормативно-правових актах різної юридичної сили. Суб'єктний склад урегулювання відносин у природоохоронній сфері загалом достатньо великий, тому для правової системи характерна розгалуженість норм лісового законодавства України.

Провідне місце в ієрархічній системі лісового законодавства посідає Конституція України, відповідно до положень якої ухвалено законодавчі та підзаконні правові акти України. У тексті Основного Закону України охорона природного середовища, серед іншого і лісів, посідає вагоме місце. Саме кризь призму реалізації положень Конституції України слід розглядати існуючу сьогодні проблему регулювання правового режиму використання лісового фонду як природного ресурсу. Крім того, у ст. 13 Конституції закріплено первинне право власності на ліси: «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, ... є об'єктами права власності Українського народу»¹.

В основу законодавчих актів лісового законодавства покладено Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), яким встановлено крім загальних принципів і вимог щодо охорони окремих елементів довкілля також правила використання об'єктів лісового фонду². У Законі України «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.) закріплено порядок і вимоги режиму спеціального використання природних ресурсів (у тому числі лісових) у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду³. Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (2019 р.) передбачено стратегічні цілі та завдання у сфері охорони лісів⁴.

---

¹ Там само.

² Про охорону навколишнього природного середовища : закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ : ред. від 12.10.2018.

³ Про природно-заповідний фонд України : закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ. ред. від 19.04.2018.

⁴ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII.

В умовах сьогодення суспільні відносини щодо використання лісів регулюються іншими спеціальними законодавчими актами. Так, положеннями Закону України «Про рослинний світ» регулюються відносини, пов'язані з використанням та охороною природної рослинності поза лісів¹. Закони України «Про тваринний світ» і «Про мисливське господарство та полювання» закріплюють порядок надання користувачам мисливського господарства земельних ділянок у лісах з метою задоволення їхніх потреб. Загалом, багатогалузеве використання (користування) лісових ресурсів є однією з особливостей правового режиму лісового фонду [10, с. 57], для якого характерна наявність відносин, пов'язаних із: 1) вирощуванням лісів, заготовкою різних порід деревини; 2) здійсненням науково-дослідної діяльності та системи заходів культурно-оздоровчого характеру, пов'язаних зі сферою використання об'єктів лісового фонду; 3) організацією діяльності мисливських господарств.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону і сталий розвиток Карпат» від 23 травня 2017 р. закріплено поняття «праліси», «природні ліси», «квазіпраліси» та встановлено особливий правовий режим їх збереження та охорони. Зокрема, заборонено всі види рубок, у тому числі санітарні, рубки формування й оздоровлення лісів (крім догляду за лінійними об'єктами та вирубування окремих дерев під час гасіння пожежі), будівництво споруд, прокладання шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, випасання худоби, промислову заготовку недеревинних лісових продуктів, проїзд транспортних засобів². Водночас у Законі України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» (2005 р.) визначено особливий правовий режим експорту і реалізації лісо- та пиломатеріалів³.

Важливими в системі законодавства України з питань охорони та використання лісів є такі законодавчі акти, як Земельний і Лісовий кодекси України. Однак, якщо у ст. 55 Земельного кодексу України підкреслюється особливий зв'язок землі та лісу через визначення

---

¹ Про рослинний світ: закон України від 09.04.1999 № 591-XIV: ред. від 04.10.2018.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону і сталий розвиток Карпат: закон України від 23.05.2017 № 2063-VII.

³ Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів: закон України від 08.09.2005 № 2860-IV: ред. від 01.01.2019.

складу земель лісового фонду¹, то у ст. 1 Лісового кодексу України (надалі – ЛК України) міститься чітке визначення поняття лісу². Крім того, в ЛК України врегульовані такі питання: призначення лісових ресурсів; права власності на ліси і права користування ними; державне регулювання та управління у сфері лісових відносин; нормативно-правові акти з ведення лісового господарства; організація та ведення лісового господарства; функціональний поділ лісів; норми використання лісових ресурсів, лісовпорядкування, державного лісового кадастру й обліку лісів, моніторингу лісів і лісової сертифікації; зміна цільового призначення земельних лісових ділянок з метою їх використання в цілях, не пов'язаних з веденням лісового господарства; умови використання лісових ресурсів; відтворення лісів; поліпшення якісного складу лісів; збереження біорізноманіття в лісах, охорона та захист лісів тощо³.

Також у ст. 39 ЛК України визначено критерії, згідно з якими ліси України поділяються на: 1) захисні (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні й інші захисні функції); 2) рекреаційно-оздоровчі (виконують рекреаційні, санітарні, гігієнічні й оздоровчі функції); 3) експлуатаційні; 4) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні та наукові функції)⁴. Зауважимо, що питання рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів урегульовано Податковим кодексом України. Окремо звернемо увагу, що ст. 105 ЛК України вказує на адміністративну, кримінальну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність за порушення лісового законодавства. Так, у Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63), порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі та вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64), незаконну порубку, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65) та інші правопорушення, передбачені ст. 65-1, 66–77 [11, с. 88–91]. Водночас притягнення до кримінальної відповідальності передбачено за вчинення злочинів, визначених статтями 245 (знищення або пошкодження лісових масивів), 246 (незаконна порубка лісу), 247 (порушення законодавства про захист рослин) Кримінального кодексу України⁵.

¹ Земельний кодекс України : закон України від 25.10.2001 № 2768-III : ред. від 07.02.2019.

² Лісовий кодекс України : закон України від 21.01.1994 № 3852-XII : ред. від 01.01.2019.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III : ред. від 25.04.2019.

Як відомо, Україна бере активну участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони та використання територій і природоохоронних об'єктів, у тому числі лісового фонду, на основі багатосторонніх та двосторонніх міжнародних угод. Тому особливе місце в системі лісового законодавства займають міжнародні правові акти, ратифіковані Верховною Радою України. До них належать: Конвенція про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення (Вашингтонська конвенція CITES, 1973 р., ратифікована в Україні в 1999 р.). Зазначимо, що, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, передбачено інші правила, ніж ті, що визначені у відповідному акті законодавства України, то згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України», ст. 3 Закону України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» застосовуються правила міжнародного договору¹.

Наступним рівнем ієрархічної системи лісового законодавства є нормативно-правові акти підзаконного характеру – укази Президента України та постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, які конкретизують питання правового режиму використання (охорони) лісового фонду. До таких нормативних актів слід віднести укази Президента України від 5 січня 2004 р. № 1/2004 «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів»² та від 21 листопада 2017 р. № 381/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду», в яких визначено заходи щодо підвищення ефективності державного управління та контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів, забезпечення створення умов для подальшого розвитку лісового господарства³. Зауважимо, що значення нормотворчої діяльності Президента України обумовлено тим, що він своїми указами затверджує положення про міністерства, зокрема Міністерство екології та природних ресурсів

---

¹ Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримінал. справ від 19.12.2014 № 13.

² Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів : указ Президента України від 05.01.2004 № 1/2004.

³ Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду : указ Президента України від 21.11.2017 № 381/2017.

України, й інші центральні органи виконавчої влади, уповноваженні на управління й охорону лісових ресурсів.

Значну частину нормативно-правових актів, які регулюють сферу охорони лісів, ухвалено урядом України. Йдеться про: Постанову Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів», якою визначено основні вимоги до здійснення лісгосподарських заходів, спрямованих на підвищення стійкості деревостанів, збереження біорізноманіття лісів, їх оздоровлення і посилення захисних, санітарно-гігієнічних та інших функцій шляхом проведення рубок формування і оздоровлення лісів¹; Постанову Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів», якою врегульовано умови та механізм спеціального використання лісових ресурсів – заготівлі деревини під час проведення рубок головного користування, другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань і використання корисних властивостей лісів²; Постанову Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733 «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок», якою встановлено єдині вимоги до поділу лісів на категорії, умови й ознаки віднесення їх до таких категорій, а також виділення особливо захисних лісових ділянок з режимом обмеженого лісокористування³.

Потрібно зазначити, що ліси, які зростають на одній території та відповідають умовам і ознакам віднесення до певних категорій, належать до тієї з них, для якої у визначеному законодавством порядку встановлений правовий режим більш обмеженого лісокористування. У цьому напрямі Постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 848 затверджено Порядок ведення державного лісового кадастру та обліку лісів, визначено порядок моніторингу за лісовими ресурсами, які на практиці фактично не здійснюються⁴. Як наслідок – в Україні ніхто не може точно сказати, скільки є експлуатаційних лісів та чи є потреба у порубці деревини у господарських зонах природно-заповідного фонду України для того, щоб підтримати економіку України [12]. Також постановою Кабінету Міністрів

---

¹ Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 № 724 : ред. від 11.11.2016.

² Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761 : ред. від 19.01.2016.

³ Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 № 733 : ред. від 25.10.2017.

⁴ Порядок ведення державного лісового кадастру та обліку лісів : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2007 № 848 : ред. від 14.12.2017.

України від 26 жовтня 2016 р. № 756 затверджено нову редакцію Санітарних правил в лісах України¹. Особливістю цього документа є те, що встановлені в ньому санітарні вимоги поширюються на всі суб'єкти-лісокористувачів. Крім того, у вказаних Санітарних правилах закріплено доволі жорсткі вимоги щодо проведення санітарних рубок деревини в Україні.

Слід визнати, що більшість підзаконних актів є застарілими, вони не відповідають потребам сьогодення. Також сучасне лісове законодавство має низку прогалин, які вказують на неналежне врегулювання на підзаконному рівні багатьох відносин, пов'язаних з лісовим фондом. При цьому неузгодженість, яка існує між загальними, спеціальними і локальними рівнями правового регулювання охорони лісів, указує на потребу в ухваленні відповідних нормативних підзаконних актів, які б визначили порядок загального використання лісових ресурсів громадянами України та порядок спеціального використання різних видів деревини лісгоспами. Крім того, подальший розвиток лісового законодавства вимагає розробки Закону України «Про лісовий фонд України».

Звернемо увагу, що в системі державних органів, які виконують функцію управління та контролю за забезпеченням правового режиму охорони лісових ресурсів, особливе місце посідає Державне агентство лісових ресурсів України, основні завдання і функції якого визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521². Зокрема, наказами цього агентства врегульовано деякі питання експорту лісоматеріалів необроблених, затверджено Правила рубок головного користування, які встановлюють норми і вимоги до заготівлі деревини під час спеціального використання лісів. Особливість правового режиму державного лісового фонду зумовлюється відмінностями в порядку використання окремих груп лісів, насамперед державного значення [8, с. 33]. Враховуючи це, підкреслимо, що нормативно-правові положення, які регулюють порядок використання та охорони лісів, містяться також в актах інших галузей права, що на жаль, негативно позначається на ефективності правового регулювання об'єктів лісового фонду. Тому забезпечення раціонального використання й охорони лісів і належної правової регламентації зазначених відносин нерозривно пов'язане з необхідністю кодифікації лісового законодавства.

---

¹ Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555 і від 12 травня 2007 р. № 724 : постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2016 № 756.

² Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 № 521 : ред. від 01.12.2018.

Висновки

Зважаючи на те, що лісові ресурси в Україні за цільовим призначенням здійснюють переважно функції екологічного, виховного та естетичного характеру, правовий режим встановлює не лише обмеження щодо експлуатаційного використання об'єктів лісового фонду, й обов'язок уповноважених державних органів щодо їх державного обліку, охорони та збереження.

Ефективне використання, охорона та збереження лісових ресурсів як важливого компонента природоохоронного комплексу країни безпосередньо залежить від систематизації та належної реалізації норм адміністративного і природоохоронного (лісового) законодавства, які регламентують відносини у сфері лісового фонду, а також від систематичності здійснення державного контролю за використанням, охороною та відновленням лісових ресурсів. З метою вдосконалення правової регламентації відносин у сфері використання та захисту лісів необхідно розробити й ухвалити Закон України «Про лісовий фонд України». Крім того, для оптимізації правових засад у цій сфері необхідно кодифікувати лісове законодавство України. Також потребами часу є системний перегляд і внесення відповідних змін до Лісового кодексу України, оновлення правового статусу органів лісового господарства щодо забезпечення правового режиму лісового фонду, вдосконалення системи державного управління та контролю за лісовим сектором.

Перспективним напрямком подальших досліджень є наукова розробка питань щодо на вдосконалення механізму адміністративно-правового регулювання правового режиму за правопорушення у сфері використання, охорони та захисту лісових ресурсів в Україні в контексті імплементації норм європейського права в українське законодавство.

Список бібліографічних посилань: 1. Бондарчук Н. В. Актуальні питання правового режиму лісів України. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 276–279. 2. Незаконна вирубка лісу в Україні: тіньова схема махінацій. *Факти*. 11.03.2019. URL: <https://fakty.com.ua/ua/videos/nezakonna-vyrubka-lisu-v-ukrayini-tinova-shema-mahinatsij/> (дата звернення: 19.05.2019). 3. Теремецький В. І. Податкові правовідносини в Україні: монографія. Харків : Діса плюс, 2012. 648 с. 4. Томаш Л. В. Правовий режим: поняття та ознаки. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. Вип. 282: Правознавство. С. 24–27. 5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2008. Т. 5: П–С. 736 с. 6. Свинтух М. Б. Правове регулювання земель лісового фонду. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т. 1, № 1. С. 163–170. URL: <http://cjae.tneu.edu.ua/index.php/cjae/article/view/17> (дата звернення: 12.04.2019). 7. Коссе Д. Д. Правовий режим (інтеграційний та позагалузевий підхід). *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 114–119. 8. Матчук С. В. Особливості правового режиму земель лісового

фонду. *Юридична наука*. 2015. № 1. С. 30–35. **9.** Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 212 с. **10.** Губарев С. В., Лов'як О. О., Мироненко В. П., Тімуш І. С. Екологічне право України : посіб. для підгот. до іспитів. Київ : ІКВС, 2014. 168 с. **11.** Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Центр учб. літ., 2017. 544 с. **12.** Сторожук В. Ф. Удосконалення нормативної бази обліку лісів і земель: розробка пропозицій щодо удосконалення системи ведення державного лісового кадастру // Державне агентство лісових ресурсів України : сайт. 10.10.2014. URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=129179&cat_id=81209 (дата звернення: 18.05.2019).

Надійшла до редакції 20.05.2019

Volkov O. Ye. Administrative and Legal Principles for Determining the Legal Regime of Using Forestry Resources as an Important Component of Nature-Oriented Complex of Ukraine

The author has studied the concept and content of the legal regime in the general sense and through the prism of the sphere of research of the forestry fund of Ukraine.

The elements and features of the legal regime of forestry resources of general and special purpose have been characterized. The author has offered own definition of the concept of "legal regime of the forestry fund".

It has been emphasized that the effective protection of the forestry fund as an important component of the country's nature-oriented complex depends directly on the proper implementation of the norms of the legislation regulating the relations concerning the use and protection of forestry resources, compliance of these norms with the provisions of European legislation and time requirements, as well as on the systematic exercise of state control over the area of use and protection of forestry resources.

It has been concluded that it is necessary to improve administrative and legal principles of the use (protection) of the forestry fund objects of the proper legal regulation of relations in this sphere by developing and adopting the Law of Ukraine "On the Forestry Fund of Ukraine", codification of the forest legislation of Ukraine, systematic review and introduction of relevant amendments to the Forest Code of Ukraine, updating the legal status of the forestry authorities in regard to ensuring the legal regime of the forestry fund.

The author considers the scientific development of issues concerning the elaboration of the issues on improving the mechanism of administrative and legal regulation of the legal regime for offenses in the field of use and protection of forestry resources in Ukraine in the context of the implementation of European law into Ukrainian legislation as a perspective direction for further research.

Key words: legislation, normative and legal acts, legal regime, forestry fund, use and protection, forest resources, administrative and legal regulation, nature-oriented complex.

Гліб Омелянович Федоров,

*кандидат наук з державного управління,
Харківський національний університет внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-2236-8290>,

e-mail: fgleb76@gmail.com

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ**

З урахуванням особливостей адміністративно-правових засад розглянуто специфіку іноземного інвестування з позицій комплексного аналізу на сучасному етапі історичного розвитку державного ладу. Враховуючи доктринальні дослідження та власні наукові здобутки, визначено, що сьогодні є надзвичайно актуальним питання реалізації всього комплексу практичних заходів, спрямованих на досягнення якісних змін у питаннях залучення іноземних інвестицій та посилення контролю рівня якості інвестицій в економіку України з позицій адміністративно-правових засад.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, іноземне інвестування, державне регулювання, державне управління, іноземні інвестиції.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У сучасному суспільстві інвестиції є важливим фактором економічного розвитку будь-якої держави. Також вони слугують індикатором, що допомагає оцінити рівень успішності економіки та визначити ефективність як саморегульованого, так і формованого державою механізму регулювання залучення інвестицій, який набуває все більшої актуальності крізь призму розвитку та функціонування адміністративно-правових засад іноземного інвестування в Україні.

Стан дослідження проблеми

Концептуальний аналіз адміністративно-правових засад іноземного інвестування був предметом досліджень багатьох учених-правників, економістів, державних управлінців, однак відповідний комплексний аналіз до цього часу не проводився. Основоположними дослідженнями в окресленому напрямі слід вважати наукові праці М. С. Данька, який розглядав іноземне інвестування крізь призму економічної та юридичної складових. Водночас започаткована науковцем концепція прямої залежності рівня іноземного інвестування від державного бюджету залишила поза увагою інші важливі чинники – адміністративно-правові, які не отримали свого обґрунтування й у працях інших учених.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення особливостей адміністративно-правових засад іноземного інвестування з позицій комплексного аналізу з урахуванням сучасного етапу історичного розвитку державного ладу. Мета дослідження досягається шляхом послідовного вирішення таких завдань: визначення закономірностей іноземного інвестування в контексті адміністративно-правового регулювання; виокремлення засобів правового регулювання іноземного інвестування; формулювання механізмів удосконалення адміністративно-правового регулювання іноземного інвестування в Україні.

Наукова новизна дослідження

Шляхом дослідження нормативно-правових актів, міждержавних угод, міжнародних конвенцій і законодавчих документів уперше зроблено спробу комплексно та всебічно проаналізувати адміністративно-правові засади іноземного інвестування.

Вклад основного матеріалу

Сучасний стан інвестиційного ринку визначається розвитком приватних інвесторів і мінімізацією впливу та державної участі в інвестиційному процесі, а також створенням сучасної інвестиційної інфраструктури. Зазначені процеси поступово змінюють зміст інвестиційного капіталу за такими напрямками, як джерела фінансування та форми власності.

Зменшення державної участі в інвестиційних процесах стало наслідком не лише пертурбації інвестиційного режиму, пов'язаного з ринковим переходом, а й стрімким зменшенням державних прибутків в умовах економічного занепаду. Як зазначає М. С. Данько, «темпи та масштаби інвестиційного скорочення за рахунок регіональних та державного бюджетів, фонду державної підтримки пріоритетних галузей акцентували увагу в сфері державної інвестиційної політики в бік приватних структур. Проте, не дивлячись на кількісне зростання та різноманітність в приватному секторі суб'єктів інвестиційної діяльності, в інвестиційному процесі їх роль виявилася недостатньою для заповнення простору, котрий сформувався через зменшення ролі держави в інвестиційній діяльності» [1, с. 27–28].

Через зміну змісту власності джерела інвестиційних державних ресурсів повинні були трансформуватись у більш різноманітні приватні джерела, що призвело б до зростання ефективності інвестування та виникнення процесів децентралізації інвестиційної діяльності. Натомість децентралізація інвестиційної діяльності, що виразилася в суттєвому зменшенні централізованих інвестиційних ресурсів і зростанні недержавної частки інвестиційних джерел, супроводжувалася стрімким зростанням інвестиційної діяльності,

зменшенням сукупного інвестиційного потенціалу практично всіх інвесторів, зростанням розриву між інвестиційним попитом та пропозицією.

Одним з основних економічних показників, який демонструє певні результати економічної діяльності держави, є ВВП у ринкових цінах. Загалом кожен третій вітчизняний продукт (чи послуга) реалізується через зовнішні економічні зв'язки, що мають суттєве значення для національної економіки та впливають на пропорції й темпи економічного зростання, на формування конкурентного ринкового середовища та весь системний трансформаційний процес [2; 3].

Держава може бути безпосереднім учасником інвестиційного процесу, займаючись розвитком підприємств державного сектора економіки та витрачаючи власні бюджетні кошти. Також держава може брати опосередковану участь у зазначеному процесі за допомогою таких основних напрямів діяльності: здійснення впливу на інвестиційне середовище шляхом стимулювання бюджетними витратами сукупного попиту, формування макроекономічного інвестиційного клімату, розвитку та регулювання банківської діяльності, розвитку грошово-кредитної сфери, стимулювання та фінансування діяльності дослідних науково-технічних і проектних організацій; здійснення регламентації умов господарської та фінансової діяльності підприємств.

Особливого значення серед першої групи факторів впливу має здійснення грошово-кредитної та бюджетної державної політики. Використовуючи податково-бюджетні важелі, визначають пропорції перерозподілу ВВП держав через бюджет, на рівні підприємства, у свою чергу, визначають умови розподілу прибутків відповідного підприємства між власником і державою. Без проведення політико-адміністративних реформ, за відсутності ефективної інвестиційної політики та низьких інвестиційних гарантій, за умов впливу інвестиційних капіталів сьогодні неможливий необхідний розвиток малого та середнього бізнесу, так само, як і прогрес нашої держави в напрямі збільшення припливу іноземних інвестицій. Удосконалення механізму державного регулювання інвестиційної діяльності дасть можливість максимально раціонально використовувати всі позитивні ефекти, які можна отримати від залучення іноземних інвестицій з метою забезпечення сталого економічного зростання, розвитку інфраструктури інвестиційної діяльності та поліпшення інвестиційного та бізнес-клімату.

Сьогодні проведення подальших структурних реформ в Україні та потреба у збереженні вже організованої та сталої динаміки економічного зростання обґрунтовують доцільність пошуку потенційних позитивних джерел формування та залучення інвестиційних ресурсів. Важливо додати, що відсутність виразної структури інвестиційних

ресурсів і джерел, відповідних якісних та кількісних показників унеможливає досягнення необхідного рівня розвитку і динаміки інвестиційних процесів.

З огляду на низькі гарантії безпеки для іноземних інвесторів та, відповідно, високий рівень ризику світова тенденція зменшення банківського кредитування є додатковим фактором гальмування економічного розвитку України. Масовий вплив депозитів, важливі внутрішні дисбаланси відповідних банківських установ та ускладнені умови доступу до світових фінансових ринків унеможливають зниження кредитних ставок та їхню доступність для малого і середнього бізнесу.

Починаючи з 1995 р. в Україні проводиться аналіз Індексу економічної свободи. Цей показник у нашій державі останніми роками (2005–2015) демонструє тенденцію до постійного зниження: Індекс за цей період знизився на 8,9 бала (2005 р. – 55,8 бала, 2015 р. – 46,9 бала). Тут важливо зауважити, що в усіх світових державах середній показник за цей період майже не змінився та становив 60 балів. З 2009 р. наша держава за цим показником належить до категорії невеликих держав, де не відбувається ґрунтових перетворень (близько 49 балів).

Аналіз тенденцій розвитку державної економіки та Індексу економічної свободи України демонструє стабільні темпи до зниження відповідних позицій нашої держави у глобальному інвестиційному середовищі. Внутрішні ризики розвитку економіки України переважно пов'язані зі збільшенням боргових навантажень на державний бюджет та виснаженням міжнародних економічних резервів, через що відбувається поглиблення поточних диспропорцій, прискорення темпів падіння ВВП, скорочення обсягів промислового виробництва, зовнішньої торгівлі, зниження обсягів залучення інвестицій тощо. Досліджуючи тенденції іноземного інвестування в Україні з 1994 р., можна стверджувати, що їх обсяг залишається незначним.

У 2017 р. в Україну з держав Європи надійшло 1243 млн дол. прямих іноземних інвестицій, з інших світових держав – 627,3 млн дол. Станом на 1 січня 2018 р. акціонерний капітал нерезидентів в Україні становив 39 145 млн дол. (з держав Європи – 7 467,5 млн дол., з інших держав – 11 677,5 млн дол.). Такі показники виявилися на 4,3 % більшими за відповідні показники на початок року (37 514,1 млн дол.).

Найбільшими обсягами надходжень прямих інвестицій за 2017 р. були інвестиції підприємств промисловості (10 684,9 млн дол.), установ та організацій, що здійснюють страхову та фінансову діяльність (10 213,3 млн дол.), роздрібною та оптовою торгівлі, ремонту автотранспортних засобів (5 140,8 млн дол.) [4].

Протягом 2017 р. інвестиції в Україну надійшли зі 131 світової держави. Із країн Європи з початку інвестування було внесено

35 576,1 млн дол. інвестицій (що становить понад 77,5 % загального обсягу акціонерного капіталу), з інших світових держав надійшло близько 10 339,9 млн дол. [5].

Доцільно зазначити, що основними державами – інвесторами України стали: Кіпр – 10 009,1 млн дол.; Нідерланди – 6 293,1 млн дол.; Російська Федерація – 4 597,9 млн дол.; Великобританія – 2 169 млн дол.; Німеччина – 1 793,2 млн дол. З України основні обсяги прямих іноземних інвестицій було спрямовано до: Кіпру – 5 931,1 млн дол.; Російської Федерації – 151 млн дол.; Латвії – 67,1 млн дол.; Віргінських Британських Островів – 61 млн дол.

У галузі фінансової та страхової діяльності зосереджено 11 536,9 млн дол., що становить 25,1 % загального обсягу прямих інвестицій, у галузі оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 6 018,9 млн дол. (13,1 %), в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 3 803,9 млн дол. (8,3 %), в організаціях, що здійснюють професійну, наукову і технічну діяльність, – 2 837,0 млн дол. (6,2 %)¹.

Усвідомлення ключової ролі інвестиційного складника в економічному зростанні зумовлює активне прагнення залучати інвестиції для забезпечення власного розвитку. Важливе значення в цьому процесі має вихідна платформа держави, яку можна визначити як сукупність природних умов, ресурсного потенціалу, географічного розміщення, виробничого комплексу та специфіки діяльності. В одних регіонах держави поєднання цих факторів є більш вигідним, в інших – менш вдалим. Диференціація регіонів України за наведеними вище складниками спричинила формування різних рівнів їх економічного розвитку та інвестиційної привабливості.

Результати аналізу галузевої привабливості України свідчать, що найактивніші інвестиційні процеси відбуваються у високорентабельних галузях, які не вимагають значних капіталовкладень за наявності швидкої віддачі. Регіональній структурі прямих іноземних інвестицій притаманне значне розгалуження.

З 2014 р. до найбільш інвестиційно привабливих регіонів України надходить близько 80 % усіх іноземних інвестицій, серед яких 49,5 % припадає на м. Київ². До головних причин, що сповільнюють розвиток інвестиційного підприємництва та бізнесу в Україні, насамперед варто віднести внутрішні політичні й економічні потрясіння, анексію Криму, військові дії на Донбасі та Луганщині, відсутність реформ,

---

¹ Дані Державної служби статистики України, адреса сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2019).

² Там само.

недієві правові рамки, корупцію, обмеження на рух капіталу, інфляцію, податковий тягар, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури.

У січні – вересні 2017 р. з України в економіку світових держав було спрямовано 640,5 млн дол. іноземних інвестицій. Інвестування відбувалося переважно у вигляді грошових внесків (84,2 %) та внесків у формі рухомого і нерухомого майна (14,8 %). Раптове зростання в Україні обсягів іноземних інвестицій відбулось у 2011 р. через продаж двох великих інвестиційних об'єктів, загальна вартість яких становить близько 6 млрд дол. США (на той час майже 75 % від усього обсягу іноземних інвестицій у вітчизняній економіці). Зростання іноземних інвестицій тоді не мало системності та відбулося через проведення разових операцій. І хоча ми можемо спостерігати зростання темпів надходження іноземних інвестицій до нашої держави, проте ці інвестиційні капітали не відповідають економічному потенціалу української економіки і тим завданням, які спрямовані на модернізацію виробничої бази. Як повідомляє Держстат, обсяги іноземних інвестицій, що спрямовуються в інновації, у 2016 р. становили 3 % від усього обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств, тоді як у 2012 р. цей показник становив майже 9 %¹.

Частина інвестиційного капіталу, спрямованого на формування бізнесу й упровадження сучасних технологій, сьогодні залишається досить незначною, хоча має помітний потенціал зростання у процесі вдосконалення бізнес-середовища й інвестування новими власниками грошових ресурсів на розвиток придбаних об'єктів. Велика частина іноземних інвестицій надходить до нашої держави з офшорних зон, що вказує на здійснення такого «інвестиційного» процесу за рахунок коштів, які до цього були виведені з держави вітчизняним бізнесом.

Отже, за результатами аналізу надходжень іноземних інвестицій можна зробити висновок про необхідність удосконалення механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Передусім удосконалення потребує нормативно-правове забезпечення, тобто правовий аспект механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Також доцільно удосконалити напрям розвитку взаємодії засобів масової комунікації з органами публічного управління, що має на меті формування позитивного іміджу України.

Спираючись на проведений аналіз, можна говорити про взаємозалежність і взаємовплив таких трьох факторів ефективного розвитку: вже наявного рівня економічного розвитку, що є водночас вихідною основою для залучення інвестицій, та їх результатом; обсягу

---

¹ Там само.

залучення інвестицій; інвестиційної привабливості, що впливає на рівень економічного розвитку та обсяг залучення інвестицій, а також є залежною від цих двох чинників.

Висновки

Завдання залучення іноземних інвестицій до територіальної громади полягає в наданні гарантій і страхуванні ризиків, що існують під час інвестування в нестабільну економіку держави. Кожен інвестор вимагає механізмів захисту власних капіталовкладень з боку держави або місцевих органів влади. Головна складність під час реалізації інвестиційного проекту полягає у відсутності єдиних критеріїв оцінювання макроекономічних факторів ризику та параметрів нестабільності. Як уже зазначалося, до таких факторів належать відсутність умов розвитку бізнесу, політична нестабільність, невизначеність грошово-кредитної державної політики, великі обсяги зовнішніх боргів, недосконалість податкового законодавства тощо. Виходячи з цього, доцільно застосовувати поетапний підхід – двоетапне оцінювання якості іноземних інвестицій. Зокрема, на першому етапі варто провести оцінювання інвестора. Це означає, що необхідно оцінити мету й цілі його інвестиційної діяльності, а також його інвестиційну, ділову й економічну репутацію. Другий етап починається з оцінювання інвестиційного проекту, пріоритетності для економічного розвитку територіальної громади, рівня інноваційності, екологічності, термінів окупності, величини інвестицій тощо.

Базою в зазначеному підході має бути система оцінювання якості суб'єктів та об'єктів інвестиційного процесу. За результатами застосування зазначеного підходу встановлюється якість інвестиційного проекту, а також визначається пріоритетність його реалізації відповідно до територіальних інтересів. Застосування запропонованого підходу з оцінювання якості іноземних інвестицій відповідно до встановлених критеріїв має допомогти у визначенні тих інвесторів, які потенційно загрожують економіці нашої держави, та тих, які відповідають територіальним інтересам. Отже, на перших етапах застосування цього підходу має допомогти не допустити недобросовісних інвесторів до економіки нашої держави.

Зважаючи на це, доцільним буде проведення чіткого розмежування функцій та обов'язків зазначених інституцій. На нашу думку, раціонально було б розширити основні напрями діяльності Українського центру сприяння іноземному інвестуванню та створити спеціальний відділ, що займався б питаннями здійснення контролю якості відповідних іноземних інвестицій, що надходять до економіки України. Такі ж структури варто сформувавши і на місцевому рівні.

Іноземний інвестор, який за результатами оцінювання якості інвестиційної діяльності отримує менше 12 балів, повинен вважатися

небезпечним або потенційно небажаним. Цю інформацію в рекомендаційній формі потрібно надавати Раді національної безпеки і оборони України. За результатами оцінювання інвестор, який отримав від 13 до 25 балів, повинен отримувати допуск до вітчизняного ринку на загальних умовах, а інвестор, який отримав більше 25 балів, повинен мати право на отримання відповідних пільг.

Результатом застосування зазначеного підходу має стати визначення якості та встановлення пріоритетності реалізації інвестиційних проєктів відповідно до наявних національних та місцевих інтересів.

Заходи, спрямовані на підвищення рівня інвестиційної безпеки, повинні забезпечувати можливість здійснення виробничих нагромаджень і капіталовкладень. Великою проблемою при цьому є невідповідність іноземних інвестицій наявним вимогам і напрямам удосконалення економіки територіальної громади зокрема та держави в цілому, що призводить до формування таких загроз економічній безпеці України, як зміцнення на світовому ринку сировинної спеціалізації вітчизняної економіки та регрес галузей, що забезпечують виготовлення кінцевої продукції. Тому сьогодні є актуальним питання реалізації всього комплексу практичних заходів, спрямованих на досягнення якісних змін у питаннях залучення іноземних інвестицій та посилення контролю рівня якості інвестицій в економіку України з позицій адміністративно-правових засад.

Список бібліографічних посилань: 1. Данько М. С. Інноваційний потенціал у промисловості України. *Економіст*. 1999. № 10. С. 26–32. 2. Саєнко Ю., Ткаченко А., Привалов Ю. Міське самоврядування в Україні: проблеми і прогнози. Київ : ІС НАНУ, 1997. 148 с. 3. Porter M. E., Kramer M. R. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review*. 2006. December. P. 78–93. 4. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну за 2017 рік зросли на 4,3 % // FinPost : сайт. 01.03.2018. URL: <https://finpost.com.ua/news/7371> (дата звернення: 20.02.2019).

Надійшла до редколегії 01.03.2019

Fedorov H. O. Administrative and Legal Principles of Foreign Investment in Ukraine

The peculiarities of administrative and legal principles of foreign investment from the point of view of complex analysis have been considered, considering the current stage of historical development of the state system. Taking into account doctrinal research and own scientific achievements, it has been determined that nowadays it is extremely urgent to implement the whole set of practical measures aimed at achieving qualitative changes in the issues of attracting foreign investment and strengthening the control over the quality level of investments in the economy of Ukraine from the standpoint of administrative and legal principles.

It has been determined and proved that it is expedient to apply the phased approach of administrative and legal regulation of foreign investment – two-step assessment of the quality of foreign investments. In particular, the investor should be evaluated at the first step. This means that the purpose and goals of his investment activity, as well as his investment, business and economic reputation must be assessed. The second stage begins with the evaluation of the investment project, the priority for the economic development of the territorial community, the level of innovation, environmental compatibility, payback period, value of investments, etc. The basis for this approach should be the system for evaluating the quality of the subjects and objects of the investment process. The result of applying this approach should be the definition of the quality of the investment project and definition of the priority for its implementation in accordance with territorial interests. In this regard, it would be appropriate to make a clear distinction between the functions and responsibilities of the institutions that are going to assess the quality of the investments. According to the author, it would be rational to expand the main directions of activity of the Ukrainian Center for Foreign Investment Promotion and to create a special department that would deal with the quality control over the relevant foreign investments coming to the Ukrainian economy. The same structures should be formed at the local level.

Key words: administrative and legal principles, foreign investment, state regulation, public administration, foreign investment.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.32

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.08>

Володимир Юрійович Бойчук,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (м. Харків);*

 <https://orcid.org/0000-0002-8139-7286>,
e-mail: boychukvu@ukr.net

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДІЯННЯ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 330 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Сформульовано авторський підхід до визначення змісту та можливих форм злочинної поведінки, яка полягає у передачі або збиранні з метою передачі відомостей, що становлять предмет злочину статті 330 КК України.

Ключові слова: склад злочину, об'єктивна сторона злочину, суспільно небезпечне діяння, передача або збирання з метою передачі, стаття 330 КК України.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Визнаним є положення про те, що злочин – це завжди акт вольової поведінки злочинця. Саме його дії або бездіяльність породжують злочин [1, с. 44]. Суспільно небезпечне діяння визначається законодавцем як обов'язкова ознака складу злочину, передбаченого ст. 330 КК України, проте аналіз наукових підходів до визначення його змісту та можливих форм указує на відсутність єдиного погляду на це, що негативно впливає як на стан наукового дослідження цієї проблематики, так і на кваліфікацію цього злочину на практиці.

Стан дослідження проблеми

Предмет цього дослідження аналізували О. С. Самойлова [2], а також під час визначення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 114 КК України, такі вчені, як О. Ф. Бантишев, М. А. Вус, І. В. Діордіца, С. В. Дьяков, В. А. Ліпкан, А. В. Федоров та О. В. Шамара [3–6].

Незважаючи на достатню кількість уваги, приділеної криміналістами дослідженню проблематики суспільно небезпечного діяння, яке виражається у передачі або збиранні з метою передачі предмета злочину за ст. 330 України, їх підходи не можна назвати

однозначними. Отже, відкритою залишається проблема невизначеності ознак суспільно небезпечного діяння цього злочину, актуальною є потреба надання ефективних практичних рекомендацій щодо їх визначення.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення змісту та можливих форм реалізації суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 330 КК України. Ця мета досягається шляхом послідовного вирішення таких завдань: виокремлення шляхом аналізу диспозиції ст. 330 КК України злочинних діянь, включених до її складу, встановлення їх етимологічного значення та підходів до розуміння їх змісту у кримінальному праві й суміжних юридичних науках.

Наукова новизна дослідження

Сформульовано авторський підхід до визначення змісту та можливих форм такої злочинної поведінки, як передача або збирання з метою передачі відомостей, що становлять предмет злочину, передбаченого ст. 330 КК України.

Виклад основного матеріалу

У диспозиції ст. 330 КК України визначено, що суспільно небезпечне діяння полягає у вчиненні двох альтернативних дій: у *передачі* або *збиранні з метою передачі* відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозв'язальної діяльності, у сфері оборони країни. Отож, дослідження суспільно небезпечного діяння цього злочину зводиться до необхідності розкриття змісту таких альтернативних дій, як передача та збирання з метою передачі.

Узагальнюючи етимологічні значення поняття «передача» можна дійти висновку, що під ним у мовознавстві розуміють дію, коли одна особа передає іншій із рук в руки що-небудь, тобто певний матеріальний об'єкт; коли особою повідомляється чи розповідається інформація, почута або побачена нею; коли інформація повідомляється чи поширюється за допомогою технічних засобів, зокрема засобів зв'язку; коли об'єкт відтворюється шляхом наслідування чи копіювання його характерних ознак [7, с. 906–907].

У кримінально-правовій літературі висловлено достатньо поглядів на зміст дії «передача». Висновки стосовно цієї дії здебільшого робились науковцями під час дослідження об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114 КК України (шпигунство), але відомі і стосовно злочину, передбаченого ст. 330 КК України.

Під час дослідження об'єктивної сторони останнього О. С. Самойлова відзначила, що передача відомостей може здійснюватися в різні способи: письмово, усно, фотокопіями, кресленнями, наданням

можливості ознайомитися з інформацією, поштою, за допомогою спеціального радіоприймача, через схованки тощо [2, с. 105].

Розглядаючи зміст шпигунства, деякі українські та російські автори під аналізованим поняттям розуміють доведення у будь-який спосіб відомостей до відома іноземної держави, іноземної організації або їх представників [4, с. 359]; повідомлення (усно, письмово, шляхом передачі через посередників чи з використанням схованок, радіо, Інтернету, за допомогою птахів чи тварин, вручення документів, кіно- або фотоматеріалів, відеозаписів, креслень або предметів) [3, с. 97]; усне повідомлення, вручення матеріальних носіїв інформації (прямо чи з використанням схованок) або надання доступу до них (наприклад, шляхом передачі ключа від камери схову), або їх пересилання (з використанням поштового чи електронного зв'язку тощо) безпосередньо адресатам чи посереднику [8, с. 59].

Уніфікувавши зазначені наукові підходи, доцільно під передачею іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, розуміти вчинення суб'єктом будь-яких дій, що полягають:

1) у безпосередньому переданні інформації представнику іноземного підприємства, установи чи організації (усно, шляхом вручення матеріальних носіїв тощо);

2) у пересиланні відомостей із застосуванням засобів зв'язку (поштового, телефонного, телеграфного, електронного тощо) на адресу іноземного підприємства, установи, організації або їх представника;

3) у створенні умов для ознайомлення чи доступу до них представнику іноземного підприємства, установи чи організації.

Також існують погляди, відповідно до яких передача інформації може вчинятись і шляхом бездіяльності [2, с. 105–106]. Така позиція викликає певні заперечення. Сама етимологія слова «передача» не передбачає пасивної поведінки суб'єкта. Саме тому й таку форму вчинення передачі відомостей, що становлять предмет цього злочину, як створення умов для ознайомлення з ними представниками іноземних підприємств, установ чи організації, слід розглядати з позиції вчинення активних дій злочинцем. У ситуації, наведеної як приклад О. С. Самойловою, злочин також учиняється шляхом дії, адже фактично для того, щоб залишити документ, який містить службову інформацію, на столі, злочинцю треба вчинити три активні дії: дістати цей документ із місця його зберігання (шафи або сейфу, розташованих у службовому

приміщенні)¹, покласти на робочий стіл і залишити робоче місце для звільнення доступу до нього представнику іноземного підприємства, установи чи організації. Якщо ж документ уже перебуває на столі, треба принаймні залишити своє робоче місце для вільного ознайомлення з ним іншою особою.

Другою можливою формою вчинення злочину, передбаченого ст. 330 КК України, є збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службу інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. У літературі ця форма злочинної поведінки також піддавалась аналізу, проте здебільшого також під час досліджень об'єктивної сторони шпигунства. Так, під збиранням зазначених відомостей розуміють отримання їх суб'єктом злочину [6, с. 50], добування або придбання у будь-який спосіб (шляхом викрадення, підслуховування, вивідування, особистих спостережень, фотографування текстів, креслень об'єктів та ін.) із застосуванням спеціальних технічних засобів (оптичних приладів, електронних апаратів та ін.) або без застосування останніх [5, с. 172], пошук і добування (шляхом розпитування певних осіб, візуального спостереження та підслуховування, зняття інформації з каналів зв'язку, проникнення до комп'ютерних систем, виготовлення копій документів тощо), придбання в будь-який спосіб (таємне чи відкрите викрадення, купівля, обмін документів, зразків чи макетів) із подальшим зосередженням їх в одному чи кількох місцях [8, с. 361], будь-які випадки здобуття таких відомостей (наприклад, викрадення, особисте спостереження, фотографування, підслуховування телефонних розмов та ін.), у тому числі з використанням техніки [9, с. 361], заволодіння предметами складу шпигунства як з використанням технічних засобів, так і без їх застосування [10, с. 704], розшук або придбання, наприклад за гроші або шляхом шантажу, розпитування, підслуховування, особисті спостереження, фотографування військових і промислових об'єктів, документів, звітів і карт тощо [11, с. 95].

Отже, під збиранням відомостей у літературі розуміють такі дії, як отримання, добування або придбання, пошук і добування, придбання, здобуття, заволодіння, розшук або придбання. Зазначене підштовхує до висновку щодо відсутності єдиного наукового підходу до визначення змісту та можливих форм такого збирання.

---

¹ Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службу інформацію : постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 736.

Етимологія слова «збирання» визначається Сучасним тлумачним словником української мови як дія зі значенням «збирати». У свою чергу, «збирати» означає складати що-небудь до купи; поміщати куди-небудь те, що складено купую; зосереджувати що-небудь в одному місці; накопичувати і створювати що-небудь; колекціонувати; брати що-небудь із різних місць від різних осіб [12, с. 332]. У статті 12 Закону України «Про захист персональних даних» надається розуміння цієї діяльності як складової процесу обробки інформації, що передбачає дії з підбору чи впорядкування відомостей про фізичну особу¹. Можна звернути увагу, що, по-перше, етимологічно збирання розглядається як дія (тобто активна форма поведінки), по-друге, являє собою не одиничну дію, а сукупність дій. Такий погляд на збирання не є новим у юридичній науці, зокрема в криміналістиці. Збирання тут розглядається як етап роботи з доказами та складається з таких послідовних стадій: 1) виявлення доказів – їх відшукування; 2) фіксації доказів, їх закріплення; 3) вилучення доказів – дій, які забезпечують можливість використання доказів, приєднання їх до справи та дослідження; 4) збереження доказів [13, с. 7].

Аналогічно і збирання відомостей суб'єктом злочину слід розглядати як поетапний процес, який передбачає виявлення інформації (її носіїв), їх фіксацію (у пам'яті чи за допомогою технічних засобів, як-то: фото-, відео-, аудіофіксація; копіювання документів, електронних документів на USB, HDD, CD накопичувачі тощо), вилучення зафіксованої інформації у вигляді копії чи самого носія – оригіналу з місця знаходження та поміщення вилученої інформації у певне місце для зберігання та подальшого передання.

Для збирання відомостей, що становлять предмет злочину, передбаченого ст. 330 КК України, злочинцю треба долати перешкоди та вчиняти незаконні дії. Указане обґрунтовується таким.

Саме словосполучення «незаконні дії» означає ті дії, які вчиняються всупереч нормам законодавства. Виходячи з положень Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 736, конкретні носії службової інформації видаються посадовій особі під розписку за рішенням керівника установи, його заступника чи керівника відділу. Документ, що містить таку інформацію, зберігається особою, яка його отримала, у шафі чи сейфі, які замикаються й опечатуються металевими печатками. Посадова особа зобов'язана забезпечити охорону цього

---

¹ Про захист персональних даних : закон України від 01.06.2010 № 2297-VI : ред. від 30.01.2018.

документа від інших осіб. Інші посадові особи отримують доступ до таких документів лише за резолюцією керівника та під контролем служби діловодства установи¹.

Усі ці умови суттєво ускладнюють збирання службової інформація для злочинця. Навіть будучи співробітником установи, він має вільний доступ лише до тих носіїв інформації, з якими працює безпосередньо і які йому були надані за резолюцією керівника. За таких правил, коли доступ до іншої службової інформації є закритим, її збирання, під яким ми розуміємо її виявлення, фіксацію, вилучення та збереження, апріорі не може бути законним, адже службова особа не має законних повноважень здійснювати ці дії щодо неї.

У такій ситуації з метою збирання відомостей злочинець може вдаватися до використання незаконних методів, як-то: підслуховування, викрадення, підкуп, вимагання тощо. Використання таких способів, на нашу думку, охоплюється ст. 330 КК України й не потребує додаткової кваліфікації.

Висновок

Підсумовуючи викладене, можна наголосити на такому.

1. Під передачею іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідвальної діяльності, у сфері оборони країни, необхідно розуміти вчинення суб'єктом будь-яких дій, що полягають: 1) у безпосередньому переданні інформації представнику іноземного підприємства, установи чи організації (усно, шляхом вручення матеріальних носіїв тощо); 2) у пересиланні відомостей із застосуванням засобів зв'язку (поштового, телефонного, телеграфного, електронного тощо) на адресу іноземного підприємства, установи, організації або їх представника; 3) у створенні умов для ознайомлення чи доступу до них представнику іноземного підприємства, установи чи організації.

Передача відомостей завжди вчиняється в активній формі, а сам злочин слід вважати закінченим з моменту їх отримання іноземним підприємством, установою, організацією або їх представником чи з моменту створення суб'єктом злочину реальної можливості для доступу до такої інформації представнику іноземного підприємства, установи чи організації.

2. Збирання відомостей з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей,

---

¹ Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію : постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 736.

що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, слід розглядати як процес, що залежно від ситуації може охоплювати: виявлення інформації (її носіїв), її фіксацію (у пам'яті чи за допомогою технічних засобів: фото-, відео-, аудіофіксація, копіювання документів, електронних документів на USB, HDD, CD накопичувачі тощо); вилучення зафіксованої інформації у вигляді копії чи самого носія-оригіналу з місця знаходження; поміщення вилученої інформації у певне місце для зберігання та подальшого передавання.

Збирання відомостей з метою передачі слід розглядати як таку дію, що вчиняється всупереч установленим законодавством правилам і, відповідно, вимагає подолання встановлених законодавством перешкод для отримання доступу до неї. Для досягнення цієї мети злочинець може вдаватись до використання незаконних способів, як-то: підслуховування, викрадення, підкуп, вимагання тощо. Їх використання охоплюється ст. 330 КК України й додатковою кваліфікацією не потребує.

Список бібліографічних посилань: 1. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 190 с. 2. Самойлова О. С. Кримінально-правова характеристика передачі або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 156 с. 3. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Наук.-вид. відд. НА СБ України, 2010. 168 с. 4. Государственная тайна и её защита в Российской федерации : учеб. пособие / под ред. М. А. Вус, А. В. Федорова. 3-е изд., исправ. и доп. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2007. 752 с. 5. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : навч. посіб. Київ : КНТ, 2007. 292 с. 6. Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2009. 256 с. 7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с. 8. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник : у 2 т. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с. 9. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Сташич, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с. 10. Рябчук В. Н. Государственная измена и шпионаж: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2007. 1102 с. 11. Богатиков Д. И. Особо опасные государственные преступления (вопросы квалификации в связи с применением уголовно-правовой нормы) : учеб. пособие. Киев, 1974. 121 с. 12. Сучасний тлумачний словник української

мови : 65 000 слів / за ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2006. 1008 с. **13.** Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 464 с.

Надійшла до редколегії 19.02.2019

Boichuk V. Yu. Socially Dangerous Behavior as the Mandatory Feature of the Objective Aspect of Crime Under the Article 330 of the Criminal Code of Ukraine

On the basis of the analysis of existing scientific approaches to the interpretation of socially dangerous act, provided by the legislator in the Art. 330 of the Criminal Code of Ukraine, the author has formulated own approach to determining its content and possible forms of such criminal behavior.

When transferring data to foreign enterprises, institutions, organizations or their representatives constituting the official information collected in the process of operative and search, counterintelligence activities, in the field of defense of the country, it is offered to understand the commission of any actions by the subject, which are: 1) the direct transfer of information to a representative of a foreign enterprise, institution or organization (verbally, by the delivery of material carriers, etc.); 2) forwarding information with the use of communication means (postal, telephone, telegraph, electronic, etc.) to the address of a foreign enterprise, institution, organization or their representatives; 3) creating the conditions for acquaintance or access to them by a representative of a foreign enterprise, institution or organization.

The author believes that the collection of data for the purpose of transferring to foreign enterprises, institutions, organizations or their representatives that constitutes official information collected in the process of operative and search, counterintelligence activities, in the field of defense of the country, should be considered as a process, which depending on the situation, may include: detection of information (its carriers), its recording (in memory or by technical means: photo, video, audio recording, copying of documents, electronic documents on USB, HDD, CD drives, etc.); removal of recorded information in the form of a copy or the original carrier from the location; placing the retrieved information in a specific place for storage and further transfer.

The collection of data for the purpose of its transfer should be considered as an action, which is contrary to the rules established by law and, accordingly, requires overcoming the obstacles established by law in order to get access to it. To achieve this purpose, the offender may resort to illegal means such as wiretapping, abduction, bribery, extortion, etc.

Key words: corpus delicti, objective aspect of crime, socially dangerous actions, transfer or collection for the purpose of transfer, the Article 330 of the Criminal Code of Ukraine.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1:65.012.8

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.09>

Вадим Миколайович Давидюк,

*кандидат юридичних наук,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, (докторант);*

*<https://orcid.org/0000-0003-4068-9909>,
e-mail: davydiuk.vm@gmail.com*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ОСІБ ІЗ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Проаналізовано організаційно-правове забезпечення безпеки конфіденційного співробітництва в Україні. Систематизовано інформацію про сучасні проблеми забезпечення безпеки інституту конфіденційного співробітництва. Порівнено нормативно-правове регулювання убезпечення конфідентів в Україні та за її межами. Розкрито проблемні питання гарантій захисту конфідентів в українському законодавстві. Запропоновано шляхи їх вирішення. Порушено питання забезпечення безпеки конфідентів після завершення співробітництва з правоохоронними органами. Розглянуто межі допустимої поведінки конфідентів під час виконання завдань протидії злочинності.

Ключові слова: конфідент, безпека, гарантії захисту, оперативно-розшукова діяльність, правоохоронні органи.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Ефективне використання інституту конфіденційного співробітництва під час протидії злочинності потребує надійного убезпечення конфідентів. Відчуття безпеки має бути достатнім для виконання негласним апаратом завдань правоохоронних органів в умовах високого ризику. Лише за умов дотримання заходів безпеки, надійного нормативно-правового забезпечення відповідних гарантій конфідентам і належної організації оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій та різних комбінацій відповідний ризик можна вважати виправданим. Жодна мотивація не зможе змусити конфідента надавати якісну оперативно-розшукову інформацію про об'єкти обслуговування, якщо ризик викриття або

настання відповідальності за вчинені правопорушення в умовах виконання завдань оперативно-розшукової діяльності перевищуватиме допустимі норми. Це може ставатися через неналежне організаційно-правове забезпечення, недостатній рівень конспірації, допущення невідповідного оперативного складу до роботи з конфідентами тощо.

Стан дослідження проблеми

До питань забезпечення безпеки конфіденційних співробітників завжди була прикута увага науковців у сфері оперативно-розшукової діяльності. У роботах В. Баранова, Б. Богданова, Д. Гребльського, А. Лекаря, В. Лукашова й А. Птіцина неодноразово розглядалися проблемні питання у межах досліджуваної проблематики. Ще раніше відповідні напрацювання реалізовувалися через ухвалення забезпечуючих норм переважно в нормативно-правових актах обмеженого доступу.

У незалежній Україні вивченням проблем безпеки конфіденційного співробітництва займалися К. Антонов, О. Бандурка, Ж. Бигу, В. Гончаров, О. Долженков, В. Захаров, А. Єфремов, Б. Керницький, А. Кислий, І. Козаченко, О. Лапко, В. Некрасов, Д. Никифорчук, С. Обшалов, І. Охріменко, Т. Пастрюліна, С. Пеньков, М. Перепелиця, М. Погорецький, О. Подобний, І. Приполов, В. Пчолкін, Е. Рижков, М. Стацак, О. Сухачов, В. Тарасенко, Р. Тарасенко, В. Хоменко, О. Цветков, Ю. Черкасов, В. Шендрик, І. Шинкаренко тощо.

Аналіз наукової літератури, проведений Ж. Рос, засвідчує, що шляхи збереження особистих даних інформатора у таємниці, а також забезпечення для нього юридичного імунітету щодо злочинів, учинених ним під час роботи під прикриттям, є одними з головних напрямків досліджень американських, французьких, канадських, британських і німецьких учених [1, р. 248].

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз організаційно-правового забезпечення безпеки конфіденційного співробітництва в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі *завдання*:

- проаналізувати нормативно-правове регулювання забезпечення конфідентів в Україні та за її межами;
- розкрити проблемні питання гарантій захисту конфідентів в українському законодавстві та запропонувати шляхи їх вирішення;
- вивчити межі допустимої поведінки конфідентів у межах виконання завдань протидії злочинності.

Наукова новизна дослідження

Ця робота є однією з перших спроб систематизації інформації про сучасні проблеми забезпечення безпеки інституту конфіденційного співробітництва.

Виклад основного матеріалу

На сучасному етапі, як слушно підкреслюють окремі дослідники [2, с. 192], конфіденційне сприяння громадян оперативно-розшукової діяльності пов'язується з виникненням загрози їх безпеці, оскільки злочинці чинять активну протидію правоохоронним органам. Непоодинокими є випадки розправ над негласним апаратом, аж до фізичного знищення. У разі виявлення фактів зв'язку особи з правоохоронним органами вона може бути піддана остракізму з боку не лише правопорушників, але й законослужняних громадян. Усе це вимагає від держави вжиття дієвих заходів захисту конфідентів.

У чинному законодавстві приділено серйозну увагу забезпеченню безпеки особистих даних конфідентів. Навіть прокурор, який наглядає за провадженням оперативно-розшукової діяльності, не може повною мірою отримати доступ до персональних даних конфідентів (ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Існують і інші заходи убезпечення конфідентів, та й узагалі механізм і гарантії їх захисту є одним із найважливіших питань, яке слугує індикатором зрілості демократичного суспільства в Україні.

Як відзначають зарубіжні дослідники, ефективність використання інформаторів залежить від ступеня нормативної врегульованості питання роботи з конфідентами, а також готовності держави забезпечити секретність щодо будь-яких фактів, які можуть свідчити про співробітництво конфідента з правоохоронними органами. У країнах Європи та США влада максимально ускладнює процес ідентифікації особи інформатора для сторони захисту в кримінальному процесі, більше того, приховується навіть сам факт такого застосування. Особисті дані конфідентів можуть бути розкриті лише у разі свідчення ними в суді або за умови їх безпосередньої участі у вчиненні кримінального правопорушення [3, р. 1514].

Останню позицію деякою мірою поділяють і вітчизняні науковці. Зокрема, як слушно відзначають Р. Тарасенко та В. Любчик, у межах кримінального процесу не можна допускати приховування способу та джерел одержання доказів як слідчими, так і оперативними підрозділами за їх дорученням, адже це унеможливає в подальшому перевірку відповідних відомостей. Для вирішення цієї проблеми дослідники пропонують юридично закріпити особливий механізм свідчення під псевдонімом [4, с. 112].

Необхідність дотримання балансу в забезпеченні безпеки особи конфідента з одного боку та процесуальне оформлення добутої від конфідентів інформації – з іншого ставить перед правоохоронними органами нетривіальне завдання, яке потребує комплексного застосування знань і навичок слідчої та оперативної роботи, а також налагодження взаємодії між різними гілками правоохоронної та судової систем.

Уперше на законодавчому рівні рішення про необхідність забезпечення безпеки учасників кримінального процесу й інших осіб було обумовлене ще законом СРСР початку 1990-х років. Проте тоді ця норма мала фактично декларативний характер через відсутність правового механізму її реалізації. Не була вона забезпечена і необхідними фінансовими та матеріальними засобами [5, с. 35].

Зараз у законодавстві країн пострадянського простору, як правило, закріплено норми, що передбачають гарантії безпеки конфідентів. Так, наприклад, відповідні положення містяться в:

- ст. 18 Федерального закону Російської Федерації «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- ст. 17 Закону Республіки Білорусь «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- ст. 23 Закону Республіки Казахстан «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- ст. 21 Закону Киргизької Республіки «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- ст. 16 Закону Республіки Молдова «Про оперативно-розшукову діяльність» [6, с. 100].

С. Єськов та А. Козаченко, проаналізувавши гарантії безпеки конфідентів у законодавстві країн пострадянського простору, дійшли таких висновків:

1) закріплення гарантій соціального захисту осіб, які конфіденційно співробітничать із правоохоронними органами з метою протидії злочинності, зокрема виплати допомоги в разі їх загибелі або поранення, є певною мірою законодавчим стандартом і втілює ідеї соціальної держави у правовідносинах між державою й особами зазначеної категорії;

2) за своїм характером заходи соціального захисту осіб, які конфіденційно співробітничать із правоохоронними органами з метою протидії злочинності, є адекватними заходам соціального захисту працівників органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності [7, с. 83].

Убезпечення конфідентів ще раніше було закріплено у законодавствах країн Західної Європи. Фактично захист конфідентів згадується у нормах законів більшості країн Європейського Союзу. Так, наприклад, у ст. 44 Закону Фінської Республіки «Про поліцію» серед іншого передбачаються гарантії захисту конфідентів, задіяних в агентурних операціях та оперативних закупівлях. Відомості про таких осіб можуть не розкриватися, так само як і відповідні тактичні особливості здійснення згаданих заходів. Причинами для нерозкриття зазначених відомостей виступають загроза безпосередньо конфідентам або членам їх сімей, а також необхідність їх подальшої участі у негласних заходах [8, с. 131].

Проблеми забезпечення конфідентів не обмежуються лише питаннями їх соціального захисту. Науковці різних країн розглядають і інші захисні механізми, які в тій чи іншій формі повинні застосовуватися до конфідентів, адже останні є особами, діяльність яких пов'язується з високим ризиком.

М. Річ у своїх дослідженнях на підставі аналізу справ, де конфіденти постраждали за свою діяльність від рук злочинців, схилиється до думки про необхідність посилення захисту негласного апарату стосовно їх юридичної підтримки. На його думку, варто вноرمувати право потенційного конфідента на консультацію з юристом перед підписанням угоди про співробітництво. При цьому за недотримання угоди можуть бути застосовані санкції, як-от покарання за раніше вчинені правопорушення, яке не відбулося завдяки угоді, тощо. Крім того, слід посилити роботу з навчання конфідентів особливостей їх роботи, тому що на сьогодні такі заходи майже не проводяться. Також пропонується встановити обмеження на залучення як конфідентів осіб, які не вчиняли насильницьких злочинів або скоїли незначні правопорушення [9, р. 731, 744]. Останнє пояснюється тим, що особи без «кримінального шлейфу» в принципі можуть бути корисними інформаторами, проте з практичної точки зору найбільш продуктивними та довго використовуваними є все ж таки інформатори, які самі є злочинцями [9, р. 693–694].

Важливим моментом організації роботи з конфідентами є питання забезпечення їх безпеки вже після завершення співробітництва з правоохоронними органами. Це питання не є другорядним, особливо враховуючи його залежність від політичної обстановки в країні. Українська історія вже зазнавала часів, коли відомості про конфідентів з різних причин ставали надбанням суспільства: через зміни політичної кон'юнктури, зраду службових інтересів особами, яким ці відомості були довірені для виконання поставлених завдань, недбалість тощо.

Також слід згадати, як за часів радянської влади траплялися навіть випадки фізичного знищення агентури, яку розглядали як відпрацьований матеріал. Так, О. Тепляков відзначає, що практику її знищення більшовики практикували від початку приходу до влади. Проте періодом насправді масових розправ з агентурою стали роки «великого перелому», починаючи з 1929 р., коли чекісти різко підвищили темпи фабрикації «змовницьких» справ. Масштаби чисток серед секретних працівників у СРСР ленінсько-сталінського періоду були настільки великими, що правильно буде говорити про справжній феномен перманентної фізичної ліквідації значної частини агентурно-викривального апарату. Операції зі знищення «відпрацьованих» агентів стали важливою складовою діяльності радянських

чекістів. Реально ця практика розширювала поле застосування смертної кари, яка, таким чином, мала максимально конспіративний характер і торкалася, наприклад, багатьох осіб, убитих під час «порушення кордону» [10, с. 105, 114–115].

Зважаючи на викладене, вважаємо, що є достатні підстави говорити про існування потенційної загрози для конфідентів, які з тих чи інших причин припинили співробітництво з правоохоронними органами. У чинному законодавстві (ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») не передбачено захисту таких осіб, тому вирішення цього питання слід внести до нього певні зміни. Серед іншого треба приділити належну увагу закріпленню відповідних заходів безпеки для конфідентів, а також чітко прописати приводи й підстави для застосування таких заходів. Крім того, доречно було б окреслити на підзаконному рівні механізм їх реалізації.

Концептуально слід до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» додати норму, яка б передбачала захист не лише осіб тих, які сприяють правоохоронним органам, але й тих, які колись сприяли. Для цього у ст. 13 слід:

- назву після слова «залучається» доповнити словом «(залучалася)»;
- у частинах першій і третій після слова «залучається» додати слово «(залучалася)».

Окремі автори розглядають проблему забезпечення конфідентів більш масштабно. Так, наприклад, О. Горбачов узагалі пропонує запровадити у Кримінальному процесуальному кодексі України окремий розділ під назвою «Забезпечення безпеки осіб, залучених до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності під час негласного і конфіденційного співробітництва» [11, с. 102]. На нашу думку, ввести такий розділ було б не дуже доречно з огляду на те, що відповідні гарантії більшою мірою стосуються оперативно-розшукової діяльності, й у відповідному законі їх уже виписали в окремій нормі.

Немаловажним питанням у роботі з конфідентами є правильне окреслення для них меж допустимої поведінки, адже на пострадянському просторі конфідентам, як правило, забороняється вчиняти злочини під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Ураховуючи це, як вітчизняні (М. Перепелиця [12, с. 140]), так і зарубіжні вчені неодноразово порушували питання дозволу на так звану «уявну» співучасть конфідентів у певних категоріях злочинів з метою недопущення розшифрування спеціальних сил оперативно-розшукової діяльності.

Д. Доманов, зокрема, пропонує нормативно врегулювати імітацію злочинної поведінки конфідентом як спеціальний вид крайньої необхідності. Обґрунтовуючи потребу в учиненні конфідентами правопорушень, російський дослідник справедливо відзначає, що відмова або

ухилення від учинення злочину під будь-якими приводами зумовлює висновок розроблюваних про зв'язки такої особи з правоохоронними органами з усіма відповідними наслідками. Однією з умов ефективності отримання інформації з кримінального середовища є рівень професіоналізму джерела інформації. Ці чинники разом із кримінальною спеціалізацією та способами вчинення злочинів зумовляють необхідність спільного здійснення протиправних діянь як обов'язкової умови перебування у складі злочинної групи. У зв'язку з цим в практичній діяльності оперативних підрозділів виникають великі складнощі в організації та проведенні оперативного впровадження. Перед особами, які сприяють органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, нерідко постає дилема – йти на вчинення злочинів із загрозою подальшого притягнення до кримінальної відповідальності або бути «розшифрованими» [13, с. 48, 53].

В. Гусєв вважає, що майнова або інша шкода, заподіяна конфідентом під час виконання спеціального завдання та розвідувальної діяльності, тобто правомірних дій, не підлягає відшкодуванню, крім випадків, прямо передбачених у законі, наприклад шкода, заподіяна у стані крайньої необхідності [14, с. 149].

За чинним законодавством (ст. 43 Кримінального кодексу України) конфідент може бути звільнений від кримінальної відповідальності лише за умови, якщо він вчиняє вимушене заподіяння шкоди правоохоронювачим інтересам під час виконання спеціального завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації. При цьому конфідент підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно й поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно й пов'язаного із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких чи особливо тяжких наслідків.

Описаний випадок не враховує інші ситуації, в яких може працювати конфідент. Так, С. Фомін і В. Туров відзначають, що залишилися поза увагою українського законодавства такі різновиди, як внутрішньокамерна розробка, «ловля на живця», коли конфідент виступає як потенційна жертва у криміногенному середовищі, та інші [15, с. 150].

Зважаючи на викладене, на нашу думку, треба внести зміни до чинного кримінального, оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства. Зокрема, слід передбачити окрему негласну слідчу (розшукову) дію, яка за аналогією з нормою ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України має здійснюватися за постановою слідчого, погодженою з керівником органу досудового розслідування, та постановою прокурора.

Водночас слід внести і відповідні зміни до Кримінального кодексу України, зокрема до ст. 43, доповнивши її нормою, яка б поширювала права осіб, які відповідно до закону виконували спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, на конфідентів, які сприяють правоохоронним органам у попередженні та/або розслідуванні тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Під час внесення відповідних змін слід обов'язково передбачити необхідність:

- сумлінного співробітництва конфідента;
- його зізнання в усіх випадках заподіювання шкоди правоохоронним інтересам;
- чіткого окреслення меж допустимої шкоди, яку може завдати конфідент;
- настання відповідальності в разі відмови конфідента від співробітництва на етапі розслідування.

Висновки

У цій роботі було розглянуто лише окремі питання забезпечення осіб, які негласно співробітничать із правоохоронними органами в межах виконання завдань протидії злочинності. Звичайно, вимоги до обсягу статті не дають можливості охопити досліджувану тему повною мірою. Разом із тим вбачається за потрібне актуалізувати порушене проблемне питання через необхідність збільшення використання конфідентів для виявлення, попередження й розкриття латентних та організованих злочинів, а також урахування серйозні загрози безпеці. Останні безпосередньо стосуються роботи конфідентів і тільки зростають із розвитком комп'ютерних технологій та появою великої кількості вітчизняних і зарубіжних джерел інформації про негласну роботу правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань: 1. Ross J. E. Undercover Policing and the Shifting Terms of Scholarly Debate: The United States and Europe in Counterpoint. *The Annual Review of Law and Social Science*. 2008. Vol. 4. P. 239–273. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.4.110707.172416>. 2. Батырбеков Т. Т., Жеенбаева А. О гарантиях безопасности лиц, содействующих осуществлению оперативно-розыскной деятельности. *Известия вузов Кыргызстана*. 2015. № 5. С. 191–193. 3. Ross J. E. Tradeoffs in Undercover Investigations: A Comparative Perspective. *The University of Chicago Law Review*. 2002. Vol. 69, Iss. 3. P. 1501–1541. 4. Тарасенко Р. В., Любчик В. Б. Забезпечення конфіденційності відомостей про особу, яка залучається на негласній основі до проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Юридичний бюлетень = Law Bulletin*. 2015. Вип. 1 (1). С. 106–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2015_1_18 (дата звернення: 25.12.2018). 5. Шелудько А. А., Комаров В. А. Защита лиц, содействующих

органам внутренних дел в борьбе с организованной преступностью. *Вестник Калининградского юридического института МВД России*. 2011. № 4 (26). С. 35–37. **6.** Тузов Л. А., Шейшеев А. Д. Законодательные акты, регламентирующие оперативно-розыскную деятельность в Российской Федерации, странах СНГ и Балтии : учеб. пособие / под ред. И. А. Климова. М. : Юнити-Дана, 2012. 176 с. **7.** Еськов С. В., Козаченко А. И. Социальная и правовая защита лиц, привлекаемых к конфиденциальному сотрудничеству в целях противодействия преступности: сравнительно-правовой анализ. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 4. Правазнаўства*. 2014. № 2 (172). С. 78–84. **8.** Підюков П. П., Паніютов Є. К, Конюшенко Я. Ю., Камінська О. В. Національне законодавство країн Європи щодо міжнародного співробітництва правоохоронних органів при проведенні спільних агентурних операцій (таємних розслідувань). *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 126–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprifuua_2013_2_22 (дата звернення: 25.01.2019). **9.** Rich M. L. Coerced Informants and Thirteenth Amendment Limitations on the Police-Informant Relationship. *Santa Clara Law Review*. 2010. Vol. 50, No. 3. P. 681–745. URL: <http://digitalcommons.law.scu.edu/lawreview/vol50/iss3/3> (дата звернення: 18.12.2018). **10.** Тепляков А. Г. «Отработанный материал»: массовая ликвидация секретной агентуры советских спецслужб в 1920–1930-е гг. *Российская история*. 2013. № 4. С. 101–115. **11.** Горбачов О. В. Правовий аналіз забезпечення безпеки осіб, залучених до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності під час негласного і конфіденційного співробітництва. *Форум права*. 2017. № 5. С. 99–105. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1193928>. **12.** Перепелиця М. М. Деякі питання удосконалення інституту сприяння осіб оперативним підрозділам. *Право і Безпека*. 2015. № 4 (55). С. 137–141. **13.** Доманов Д. В. Имитация преступного поведения. *Вестник Восточно-Сибирского института Министерства внутренних дел России*. 2012. № 1 (60). С. 47–54. **14.** Гусев В. А. Возмещение ущерба, причиненного лицом, оказывающим конфиденциальное содействие оперативным подразделениям органов внутренних дел. *Полицейское право*. 2007. № 2 (10). С. 146–149. **15.** Фомін С. Б., Туров В. Д. Оперативне впровадження: минуле, сьогоднішня та майбутнє. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6, т. 1. С. 148–152.

Надійшла до редколегії 12.02.2019

Davydiuk V. M. Some Aspects of Ensuring Security of the Confidential Cooperation of Individuals with Law Enforcement Agencies

The organizational and legal provision of security of confidential cooperation in Ukraine has been analyzed. The information on modern problems of ensuring security of the Institution of confidential cooperation has been systematized. The risks arising during the confidential cooperation have been outlined. The author has raised the issue of keeping the balance in

ensuring security of a confidant's personality on the one hand and the need of procedural recording of the information obtained from the confidant on the other hand. Normative and legal regulation of protecting confidants in Ukraine and abroad has been compared. The problematic issues of guarantees for the protection of confidants in the Ukrainian legislation have been revealed; the ways to solve them have been offered. The protective mechanisms that in one form or another should be applied to the confidants have been analyzed: guarantees of social and legal protection, restrictions on the use of certain categories of persons as confidants, etc. The issue of ensuring the safety of the confidants after the cooperation with law enforcement agencies has been raised. The author has offered to establish appropriate security measures for such confidants, to determine the reasons and grounds for the application of such measures, and to outline the mechanism of the implementation of such measures at the regulatory level.

The limits of permissible behavior of confidants during the fulfillment of crime counteraction tasks have been studied. It has been offered to supplement the Art. 43 of the Criminal Code of Ukraine with the norm that would extend the rights of persons who under the law, perform a special task by participating in an organized group or criminal organization, to confidants, who assist law enforcement agencies in preventing and/or investigating a serious or particularly serious crime.

In the context of involving a confidant in accomplishing the tasks of criminal investigation, the author has offered to provide a separate, secret investigative (search) action, which, by analogy with the norm of the Art. 272 of the Criminal Procedural Code of Ukraine should be conducted according to the resolution of an investigator, agreed with the head of the pre-trial investigation agency, and the decision of a prosecutor.

Key words: confidant, security, guarantees of protection, operative and search activity, law enforcement agencies.

Богдан Володимирович Шабаровський,

Національний університет «Острозька академія»;

 <https://orcid.org/0000-0001-6005-0526>;

e-mail: bohdan.shabarovsky.ibg@gmail.com

СПОСОБИ ПЕРЕВІРКИ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

На основі положень Кримінального процесуального кодексу України, ухваленого 13 квітня 2012 р., та судової практики наведено та проаналізовано способи перевірки речових доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: доказ, перевірка доказів, речовий доказ, способи перевірки доказів, кримінальний процес.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Кримінальний процесуальний кодекс України, ухвалений 13 квітня 2012 року, зумовив необхідність переосмислення ключових інститутів доказового права, зокрема інституту перевірки доказів. Попри важливість цього компонента доказування перевірка доказів як кримінально-процесуальне явище була та залишається малодослідженою. Перевірка окремих видів доказів, зокрема речових, має певні особливості, що теж ще було окремо не досліджувалось.

Стан дослідження проблеми

Правове регулювання застосування у кримінальному провадженні речових доказів є предметом досліджень багатьох учених. Так, В. В. Вапнярчук розглянув ознаки речових доказів, які відрізняють їх від інших процесуальних джерел. І. О. Крицька у 2017 році захистила дисертацію «Речові докази у кримінальному провадженні», в якій комплексно дослідила сутність речових доказів і процесуальний механізм їх формування, зберігання та використання у кримінальному провадженні. О. Г. Шило у 2013 році підготувала статтю про речові докази як процесуальне джерело доказів, а М. А. Погорельський розглянув проблемні питання доказів у кримінальному провадженні. С. О. Ковальчук дослідив способи збирання речових доказів стороною обвинувачення. Р. М. Шехавцов проаналізував проблеми визначення та використання у кримінальному провадженні речових доказів, що отримують у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Утім, питання перевірки речових доказів, її способів та особливостей досі не стало предметом окремих досліджень.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – визначити і охарактеризувати способи перевірки речових доказів у кримінальному процесі України. Для досягнення мети були поставлені такі *завдання*:

– проаналізувати положення Кримінального процесуального кодексу України з метою виокремлення способів перевірки речових доказів;

– визначити особливості перевірки речових доказів.

Наукова новизна дослідження

Уперше в межах одного дослідження наведено та проаналізовано всі способи перевірки речових доказів, доступні суб'єктам доказування у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України «речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення»¹. Як зазначав В. Г. Гончаренко, «майже завжди інформація, яка міститься в речових доказах, вимагає тлумачення, розшифрування, використання в багатьох випадках складних технічних досліджень, відомих нам з криміналістичної техніки» [1, с. 36]. В. В. Вапнярчук вважає, що «речовим доказом є не сама річ, як така, а річ з її певними якостями і зв'язками з доказовими фактами» [2, с. 296].

Під перевіркою доказів мається на увазі діяльність слідчого, прокурора, суду, слідчого судді, підозрюваного, обвинуваченого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх захисників і законних представників, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника і законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, із з'ясування змісту доказів, їх зіставлення, збирання нових доказів, що здійснюється з метою з'ясування належності, допустимості та достовірності кожного доказу.

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : ред. від 11.01.2019.

Відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України речові докази, отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються у протоколі огляду. Тобто першим способом перевірки речового доказу є його зіставлення із протоколом огляду речового доказу та додатками до нього (фото-, відеоматеріалами). Разом із тим, товари та продукція, що піддаються швидкому псуванню, в судовому засіданні не досліджуються безпосередньо, натомість засобами доказування стають похідні докази – протоколи їх огляду із додатками, тобто фото- та відеоматеріалами. Саме так вважає Г. І. Сисоєнко: «Протокол огляду речових доказів, складений під час досудового розслідування, може бути долучений до матеріалів кримінального провадження і досліджений у випадку неможливості тривалого зберігання товарів або продукції, що підлягає швидкому псуванню. Одночасно з протоколом повинні бути досліджені матеріали фотозйомки і відеозапису та інші носії інформації, які відображають речові докази» [3, с. 743].

Другим способом перевірки речового доказу є перевірка дотримання положень КПК України щодо його зберігання. При цьому крім КПК України слід керуватися Постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України», якою затверджено Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження. Детальні правила зберігання речових доказів створені для того, щоб забезпечувати неможливість їх підміни, збереження від пошкодження, псування, погіршення або втрати властивостей, завдяки яким вони мають доказове значення. Як зазначають Р. І. Балита та М. С. Туркот, «поряд із умовами допустимості речових доказів підлягають виділенню і засоби забезпечення їх допустимості, до яких доцільно віднести: 1) забезпечення схоронності речового доказу; 2) забезпечення відкриття іншій стороні у порядку ст. 290 КПК України» [4, с. 70–71].

Приклади визнання речових доказів недопустимими через порушення правил їх зберігання та пакування знаходимо у судовій практиці. Дніпровський районний суд м. Києва розглядав справу за обвинуваченням у незаконному придбанні, носінні та зберіганні бойових припасів, а саме 30 бойових патронів, за що передбачено кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 263 Кримінального кодексу України. Патрони були вилучені в обвинуваченого під час обшуку. Під час огляду патронів у судовому засіданні суд з'ясував, що вони не були належним чином упаковані відповідно до вимог КПК України та постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104,

тому визнав їх недопустимими доказами¹. Лубенський міськрайонний суд Полтавської області розглядав кримінальне провадження за обвинуваченням у виготовленні фальсифікованих лікарських засобів. Суд під час огляду наданих стороною обвинувачення речових доказів, а саме лікарських засобів, які, за твердженням сторони обвинувачення, є фальсифікованими, виявив порушення правил зберігання речових доказів: «сторона обвинувачення в судовому засіданні надала відкритий, не опечатаний ящик з гофрованого картону, в якому, за твердженням прокурора, містилися предмети злочину – фальсифіковані лікарські засоби». Суд визнав ці речові докази недопустимими².

Перевірці речових доказів під час судового розгляду присвячена ст. 357 КПК України («Дослідження речових доказів»). У ній закріплені такі способи перевірки речових доказів:

- огляд судом;
- ознайомлення учасників судового провадження, а за необхідності – також інших учасників кримінального провадження;
- акцентування уваги суду на тих чи інших обставинах, пов'язаних з річчю та її оглядом, що здійснюється особами, яким подані для огляду речові докази;

– постановка запитань щодо речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які оглядали річ, та відповіді на них. Убачається, що такі запитання можуть ставити всі учасники судового провадження.

У ч. 2 ст. 357 КПК України передбачено, що огляд речових доказів, які неможливо доставити на судові засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням. Так, Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області розглядав кримінальне провадження за обвинуваченням у здійсненні операцій по прийому брухту кольорового металу з метою отримання прибутку особою, яка не є суб'єктом господарської діяльності та не має дозволу на здійснення операцій із металобрухтом, за що передбачено кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 213 КК України. Обвинувачений стверджував, що він справді купував певні речі, але не як металобрухт, а як товари, які мав намір використати у своєму господарстві. Суд відповідно до ч. 2 ст. 357 КПК України оглянув речові докази, а саме вилучені з домогосподарства обвинуваченого металеві вироби, за місцем їх зберігання. «За

---

¹ Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 4 квіт. 2018 р., справа № 755/9148/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74155007>.

² Вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської обл. від 21 лют. 2018 р., справа № 539/1590/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72368054>.

результатами їх детального огляду учасниками судового провадження було констатовано наявність на них механічних пошкоджень, суттєвої деформації, слідів значної корозії, більшість з них об'єктивно втратили функціональну та експлуатаційну цінність внаслідок зносу. Обвинувачений не зміг логічно пояснити можливість подальшого використання оглянутого судом металобрухту, обмежуючись загальними фразами, стверджуючи про його суттєву значимість для нього як для власника». Інший речовий доказ – мідний теплообмінник – був оглянутий під час судового засідання. Суд дійшов висновку, що подальше його використання з огляду на деформацію є малоймовірним. Обвинуваченого було визнано винним¹.

Ще одним способом перевірки речових доказів є їх зіставлення з іншими доказами (показаннями свідків, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, документами, висновками експертів, іншими речовими доказами). Наприклад, Придніпровський районний суд м. Черкаси розглядав справу за обвинуваченням у відкритому викраденні чужого майна, поєднаного з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, вчиненого повторно, за що передбачено кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 186 КК України. Згідно з обвинувальним актом, обвинувачений, знаходячись на перехресті вулиць, наздогнав потерпілу, повалив її на землю і, тримаючи рукою за шию, ривком зірвав з її шиї золотий ланцюжок. У ході перевірки доказів суд у порядку ст. 357 КПК України оглянув ланцюжок як речовий доказ і помітив факт деформації вушка застібки ланцюжка. Потерпіла також раніше дала показання про те, що внаслідок дій підсудного, який зірвав з її шиї цей ланцюжок у той час, коли вона намагалась утримати його, застібка на ланцюжку була деформована. Підкріплення показань потерпілої речовим доказом з-поміж іншого стало підставою для визнання обвинуваченого винним². Інший приклад знаходимо у практиці Слов'янського міськрайонного суду Донецької області. Суд розглядав справу за обвинуваченням службової особи, яка займає відповідальне становище, в одержанні неправомірної вигоди, поєднаної з її вимаганням, за що передбачено кримінальну відповідальність за ч. 3 ст. 368 КК України. Відповідно до обвинувального акта, ОСОБА_7 передав обвинуваченому 20 000 гривень купюрами номіналом 50, 100 та 500 грн. Факт передачі цих коштів

---

¹ Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської обл. від 18 жовт. 2018 р., справа № 742/2720/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77242132>.

² Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 4 січ. 2019 р., справа № 711/7955/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79025087>.

був зафіксований у протоколі огляду та вручення грошей, а їх копії долучені як додатки до цього протоколу. Ці кошти в подальшому були вилучені під час обшуку в автомобілі обвинуваченого. Суд з метою перевірки грошових коштів як речових доказів зіставив номінал, номери та серії купюр грошових коштів, вилучених в обвинуваченого в ході проведення обшуку та оглянутих у судовому засіданні, із номіналом, номерами та серіями купюр, копії яких долучені до протоколу огляду та вручення грошей¹.

Висновки

На основі проведеного дослідження можна визначити такі способи перевірки речових доказів у кримінальному процесі України:

1) зіставлення речового доказу з протоколом огляду речового доказу та додатками до нього (фото-, відеоматеріалами);

2) перевірка дотримання положень КПК України та Постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України», якою затверджено Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження щодо його зберігання, стосовно зберігання речового доказу;

3) огляд речового доказу судом, ознайомлення з речовим доказом учасників судового провадження, за необхідності також інших учасників кримінального провадження, акцентування уваги суду на тих чи інших обставинах, пов'язаних з реччю та її оглядом, що здійснюється особами, яким подані для огляду речові докази;

4) постановка запитань щодо речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які оглядали реч, та відповіді на них. Убачається, що такі запитання можуть ставити всі учасники судового провадження;

5) зіставлення речового доказу з іншими доказами.

Список бібліографічних посилань: 1. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. Київ : Прецедент, 2014. 42 с. 2. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с. 3. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумица. Київ : Юстиніан, 2012. 1224 с. 4. Доказування у кримінальному провадженні :

---

¹ Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької обл. від 18 жовт. 2018 р., справа № 243/1476/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77186714>.

навч.-практ. посіб. / О. В. Александров, Р. І. Балита, О. В. Баулін та ін.
Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. 346 с.

Надійшла до редколегії 14.05.2019

Shbarovskiy B. V. Methods of Physical Evidence Verification in the Criminal Proceedings of Ukraine

Taking into account the fact that evidence verification remains a poorly researched criminal and procedural phenomenon, and physical evidence is an important mean of establishing the circumstances of criminal proceedings, the purpose of the study was to determine and characterize the methods of verifying physical evidence in the criminal proceedings of Ukraine. To achieve this purpose, the author has set the following tasks: to analyze the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine in order to identify the methods of verifying physical evidence; to determine the peculiarities of physical evidence verification. As a result of the study, the author, for the first time, has provided all the means of verifying physical evidence available to the subjects of evidence in Ukraine. The Criminal Procedural Code of Ukraine adopted on April 13, 2012, as well as the court practice have been analyzed. The author has determined the following methods of physical evidence verification in the criminal proceedings of Ukraine: comparison of physical evidence with the minutes of examination of physical evidence and its annexes (photo, video materials); verification of compliance with the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine and the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Implementation of Certain Provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine" dated from November 19, 2012 No. 1104, which approved the Procedure for the storage of physical evidence by the prosecution, their implementation, technological processing, destruction, implementation of costs related to their storage and transfer, the safe-keeping of temporarily confiscated property during criminal proceedings concerning its storage, with regard to the storage of physical evidence; examination of physical evidence by the court, familiarization with the physical evidence of the participants in the court proceedings and, if necessary, other participants in the criminal proceedings, focusing the attention of the court on those or other circumstances related to the item and its examination, which is carried out by the persons, who are subjects for the examination of physical evidence; putting questions about physical evidence to witnesses, experts, specialists who inspected the item and responding these questions; comparison of physical evidence with other evidence in order to ascertain their admissibility and credibility.

Key words: evidence, evidence verification, physical evidence, methods of evidence verification, criminal proceedings.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.241

Володимир Греченко,

доктор історичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПОКАРАНЬ У ПРАВІ ДЕРЖАВ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Зразу хотів би зазначити, що автори монографії «Покарання в праві держав Стародавнього світу»¹ взяли за вирішувати складну теоретичну та історико-правову проблему. Витоки покарання знаходимо ще у Біблії. Із того часу це поняття пройшло тривалий і складний шлях розвитку від примітивної помсти («око за око», «зуб за зуб») до суспільного розуміння його завдань як засобу виправлення, превенції нових злочинів, але кара залишилася його суттю, якісною властивістю. Дослідники підкреслюють, що у цивілізаціях Стародавнього світу покарання розглядалося як спосіб підкорення суспільства та людини владі та метод управління державою. Наприклад, у Стародавній Греції під покаранням розуміли певні примусові заходи державної влади поліса проти порушника встановленого порядку та закону, які були наслідком скоєного злочину. Покарання і кара у свідомості давніх еллінів не мали чіткого розмежування і, як правило, ці поняття ототожнювалися. Із цим висновком авторів монографії важко не погодитися.

Розглядаючи теорію цього питання, дослідники ще раз підкреслили значення засадничих положень Чезаре Беккарія, сформульованих ним у відомій роботі «Про злочини та покарання». Учені цілком погоджуються з твердженням Беккарія, що ефективність покарання полягає не в його жорстокості, а в невідворотності й справедливості, суворості судді в застосуванні покарання. Розглядаючи далі теоретичні аспекти проблеми, дослідники зазначають, що покарання з розвитком людського суспільства якщо і залишилося до певної міри відплатою за вчинений злочин, то це не є превалюючою функцією. Основна суть покарання полягала у виконанні ним інших важливих

¹ Логвиненко Є. С. Покарання в праві держав Стародавнього світу / Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко. – Харків : ФОП Панов А. М., 2019. – 252 с.

суспільних функцій – виправлення винуватих та запобігання новим злочинам.

Досить цікавий матеріал узагальнено авторами у розділі, присвяченому видам покарань. Тут достатньо рельєфно виявилася манера викладу матеріалу, що застосовується дослідниками фактично в кожному з розділів монографії. Вчені розглядають досить широкий спектр міркувань своїх попередників, узагальнюють їх, об'єднують за близькістю думок у певні групи, розбирають їх, говорять, «по кісточках», критикують (за потреби), доповнюють чи розвивають, проте завжди висловлюють свою думку, тобто здійснюють не огляд історіографії з якоїсь проблеми, а *аналізують її*, що свідчить про високий ступінь володіння матеріалом, навички наукової роботи та наявність елементів новизни в дослідженні.

Достатньо ґрунтовними є засади методології дослідження. На відміну від менш досвідчених дослідників автори не стали перераховувати усі відомі науці «історія права» методологічні підходи, а зосередилися на тих, які дійсно використали і які сприяли якісному розкриттю проблеми. Це перш за все принцип історизму, який дозволив показати еволюцію становлення й розвитку інституту покарання в державах Стародавнього світу в контексті тогочасних соціальних практик. Завдяки конвергенції та кумулятивності юридичних та інших наукових знань феномен покарання в державах Стародавнього світу розкрито як багатоаспектне соціальне та юридичне явище, функціональним призначенням якого були не лише управління державою, зміцнення одноосібної влади правителя, а й протидія та стримування злочинності.

Із цікавістю читаються сторінки монографії, присвячені поглядам класиків давньогрецької філософії щодо покарання.

Уже Сократ підкреслював, що злочин є порушенням установленної міри й справедливості, а покарання – її поновленням. Детальний та глибокий аналіз положень, зроблений авторами монографії, свідчить про достатньо високий теоретичний рівень роботи – вона ґрунтується не лише на юридичних, але й на філософських підвалинах, оскільки ця проблема має й морально-філософський аспект. Автори справедливо підкреслюють, що покарання в державах давньосхідної цивілізації та античного світу мало сакральний характер (с. 104). При цьому вони зауважують, що правові, моральні та релігійні норми в той час не мали чіткого розмежування. Тому при визначенні покарання не розглядалися склад, стадії, наслідки злочину. Автори показали різницю у підходах до цього питання між правом держав Сходу та античними державами. У останніх відбулася певна еволюція в усвідомленні сутності покарання, мети та можливих наслідків. Мета покарання стала більш диференційованою: залякування, відплата,

відшкодування. Були зрозумілими вже й такі його функції, як виховна та превентивна. Не обійшли своєю увагою автори і таку «вічну» проблему правової науки, перш за все кримінального права, як смертна кара (підрозділ 3.1). Дослідники досить детально аналізують цю тему, вказуючи, що смертна кара могла застосовуватись у багатьох випадках. Наприклад, у Стародавній Індії широко застосовувалася кваліфікована смертна кара: насадження на кіл, спалювання, утоплення, цькування собаками, затоптування слонами. В античних державах найтяжчі покарання застосовувалися до позбавлених будь-яких прав рабів. Хотілося б зазначити, що проблематика цієї монографії написана в руслі наукової школи професора О. А. Гавриленка, який багато років пропрацював у нашому університеті і був науковим керівником одного з авторів представленої книги.

Звичайно, що рецензоване дослідження не позбавлене і деяких недоліків. На нашу думку, авторам слід було б дещо посилити висновки після кожного з розділів та підрозділів. У деяких випадках автори застосовують термін «країни» щодо античних політичних утворень, хоча правильніше говорити про держави.

Як нам здається, дослідження цієї проблеми потребує подальшої розробки та продовження. Можливо, слід розширити об'єкт дослідження за рахунок залучення матеріалів раннього Середньовіччя у Європі та Київській Русі зокрема. Тоді, вірогідно, ми побачимо ще фундаментальнішу роботу і нові висновки та узагальнення. Нинішня ж робота є істотним внеском в історико-правову науку та увінчує певний етап у розробці проблем античності.

Надійшла до редколегії 28.03.2019

НА КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ

Історія держави і права України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А. та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 448 с. – ISBN 978-966-610-236-5.

Спіраючись на наукові досягнення вітчизняних і зарубіжних учених, авторами підручника створено сучасне науково-навчальне видання з історії держави і права України, яке має системний характер, послідовно і в доступній формі розкриває основні етапи формування державного устрою, виникнення й розвитку права, судових органів і судового процесу на українських землях у різні часи.

Матеріал подано відповідно до програми курсу «Історія держави і права України» в закладах вищої освіти юридичного профілю.

Для здобувачів вищої освіти, викладачів, науковців, широкого загалу. Підручник уперше було видано у 2018 році ТОВ «Майдан».

Bandurka O.M. (ed.), 2019. *History of state and law of Ukraine [Istoriia derzhavy i prava Ukrainy]*. Kharkiv: KhNUVS.

Основи економічної теорії та судової бухгалтерії : навч. посіб. / Т. Ф. Ларіна, Н. В. Павленко, С. О. Ткаченко, В. А. Фурса ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 328 с. – ISBN 978-966-610-238-9

Навчальний посібник призначається для забезпечення викладання інтегрованого курсу «Основи економічної теорії та судової бухгалтерії» й містить два розділи. У першому подано всі основні теми, які традиційно викладаються в дисципліні «Основи економічної теорії», у другому викладено основи судової бухгалтерії. Поряд із теоретичним матеріалом посібник містить методичну частину (питання для самоконтролю, тестові завдання, теми рефератів, словник, список рекомендованої літератури).

Для курсантів і студентів юридичних та економічних закладів вищої освіти.

Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 416 с. – ISBN 978-966-610-237-2.

Навчальний матеріал підручника, викладений з урахуванням новітніх досягнень теоретичної юридичної науки, норм Конституції України, загальнень чинного законодавства, юридичної практики та порівняльно-правових досліджень, сприятиме повноцінному оволодінню курсом теорії держави і права, стане корисним і початківцем, і тим, хто прагне оволодіти фундаментальним понятійним загальноправовим апаратом.

Підручник уперше було видано у 2018 році ТОВ «Майдан».

Bandurka A.M., Golovko O.M., Perederii O.S., Slinko D.V., Pohribnyi I.M., Kritsak I.V., Shulga A.M., Murakhovska T.Ye., Volosheniuk O.V., Burdin M.Yu., Kholod Yu.A., Kalenichenko L.I., Brusakova O.V., Paida Yu.Yu., Tiapkin A.S., 2018. *Theory of state and law [Teoriia derzhavy i prava]*. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.

Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. П. Гетманець ; [Бандурка О. М., Гетманець О. П., Жорнокуй Ю. М. та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 392 с. – ISBN 978-966-610-233-4.

У підручнику розглянуто правові основи фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування в Україні, фінансово-правові норми та фінансові правовідносини, правові засади фінансового контролю в Україні, відповідальність за порушення фінансового законодавства, правове значення бюджету, бюджетну систему України, бюджетний процес, правове регулювання міжбюджетних відносин, бюджетний контроль та відповідальність за порушення бюджетного законодавства, правове регулювання публічних та місцевих доходів, державних та місцевих видатків, державного кредиту і державного боргу, публічно-правові основи загальнообов'язкового державного соціального страхування, регулювання банківської системи та банківської діяльності, правові основи грошового обігу тощо.

Рекомендовано студентам юридичних закладів вищої освіти України.

Hetmanets O.P. (ed.), 2018. *Financial law [Finansove pravo]*. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav.

Запрошуємо читачів ознайомитися також з іншими виданнями, підготовленими працівниками Харківського національного університету внутрішніх справ. Матеріали про них розміщено на бібліотечному порталі Університету (<http://lib.univd.edu.ua>) і на університетському сайті (<http://univd.edu.ua>) в розділі «Новини».

НОВИНИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

*До відома наукової громадськості!**

У період з 28 грудня 2018 р. по 28 травня 2019 р. на базі Харківського національного університету внутрішніх справ відбулися такі заходи:

05.04.2019 – всеукраїнська науково-практична конференція **«Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України»;**

11.04.2019 – міжнародна науково-практична конференція **«Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України»;**

18.04.2019 – міжнародна науково-практична конференція до 25-річчя ХНУВС **«Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку»;**

19.04.2019 – XX міжнародна студентська науково-практична конференція іноземними мовами **«Діяльність патрульної поліції (зарубіжний досвід)»;**

19.04.2019 – всеукраїнська науково-практична конференція студентів **«Питання сучасної науки і права»;**

25.04.2019 – міжнародна науково-практична конференція **«Особистість, суспільство, закон»**, присвячена пам'яті професора С. П. Бочарової;

10.05.2019 – круглий стіл з нагоди святкування Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи;

16.05.2019 – XXVI науково-практична конференція курсантів та студентів **«Сучасна наука і правоохоронна діяльність»;**

16.05.2019 – науково-практична конференція **«Актуальні питання сучасної науки в дослідженнях молодих учених»;**

17.05.2019 – міжнародна науково-практична конференція **«Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми»;**

17.05.2019 – всеукраїнська науково-практична конференція докторантів, молодих учених та студентів **«Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти»;**

---

* Електронні версії матеріалів науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо, виданих Харківським національним університетом внутрішніх справ, дивіться також на сайті ХНУВС, режим доступу до розділу: <http://www.univd.edu.ua/uk/dir/401/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-seminariv-toshcho>.

24.05.2019 – науково-практична конференція **«Проблеми цивільного права та процесу»**, присвячена пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна;

24–25.05.2019 – Міжнародна науково-практична конференція **«Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції»**.

У спеціалізованій вченій раді Д 64.700.01 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

22.02.2019 – ЧОРНОЇ Вікторії Григорівни **«Обмеження в адміністративному праві»** на здобуття наукового ступеня (далі – на здоб. наук. ступ.) доктора юридичних (далі – д-ра юрид.) наук за спеціальністю (далі – спец.) 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;

23.02.2019 – ШВЕНІНА Сергія Михайловича **«Правові засади здійснення Міністерством внутрішніх справ України управління бюджетними коштами»** на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних (далі – канд. юрид.) наук за спеціальністю 12.00.07; НЕВГАДА Вітаїля Вікторовича **«Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність; ІЩЕНКА Івана Володимировича **«Адміністративно-правові засади здійснення підрозділами Національної поліції України ювенальної превенції»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07;

15.03.2019 – РУСЕЦЬКОГО Анатолія Анатолійовича **«Адміністративно-правове забезпечення взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів на регіональному рівні в Україні»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07; ЄМЦЯ Леоніда Олександровича **«Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.07; ЩЕРБАНЮКА Дмитра Володимировича **«Теорія та практика реалізації експертної ініціативи у кримінальному провадженні»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

24.04.2019 – ЛИТВИНЕНКО Анастасії Анатоліївни **«Фінансово-правове регулювання державної реєстрації суб'єктів господарювання в Україні»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07;

25.04.2019 – ДРОЗД Альони Вікторівни **«Забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09; ДРОЗД Валентини Георгіївни **«Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09.

У спеціалізованій вченій раді Д 64.700.02 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

21.02.2019 – КОХАНСЬКОЇ Маргарити Леонідівни **«Процесуальні засоби забезпечення ефективності цивільного судочинства»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;

22.02.2019 – МЕЛЬНИК Вікторії Анатоліївни **«Правові обмеження в діяльності правоохоронних органів: теоретико-правовий аспект»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; ІЛЬНИЦЬКОГО Михайла Степановича **«Вибори в демократичних державах: порівняльно-правове дослідження»** на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01;

23.02.2019 – ТКАЧЕНКА Владислава Сергійовича **«Цивільно-правове регулювання відносин з самочинного будівництва»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.03; АРТИКУЛЕНКА Олексія Вікторовича **«Правосуб'єктність юридичної особи»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.03;

21.03.2019 – БАГЛАЄНКА Станіслава Станіславовича **«Особливості правового регулювання службових розслідувань в органах Національної поліції України»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення;

22.03.2019 – МІШОК Сергія Миколайовича **«Особливості правового регулювання атестації працівників в Україні»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; КУПРІЯНОВОЇ Анастасії Олександрівни **«Правове регулювання дисциплінарної відповідальності державних виконавців»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; КРАСВІТНОЇ Тетяни Петрівни **«Зобов'язання подружжя по утриманню у сімейному праві»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.03;

23.03.2019 – ПОЯСНИК Олесі Сергіївни **«Цивільно-правове регулювання надання психологічних та психотерапевтичних послуг»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.03; ГРИЩЕНКО Катерини Анатоліївни **«Правове регулювання соціального захисту працівників державної виконавчої служби та приватних виконавців»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; НЕСТЕРЕНКО Олени Миколаївни **«Правове виховання у сучасному суспільстві: теоретико-компаративістське дослідження»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01;

24.05.2019 – МИЧКИ Віталія Івановича **«Генеза кримінально-процесуальної функції прокуратури на досудових стадіях кримінального судочинства (друга половина XIX століття – 1991 р.)»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01; ГЕРУСА Михайла Михайловича **«Кримінальне судочинство в УРСР у післявоєнний період (1945–1958): історико-правове дослідження»** на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01;

25.05.2019 – МИТЬКА Ярослава Володимировича «**Особливості правового регулювання соціального захисту учасників бойових дій**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.05; ПАМПУРИ Максима Валерійовича «**Правосвідомість в умовах трансформаційних процесів в Україні (загальнотеоретичне дослідження)**» на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук за спец. 12.00.05.

У спеціалізованій вченій раді Д 64.700.03 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

24.04.2019 – ОРЛОВСЬКОГО Богдана Михайловича «**Право на необхідний захист від злочинних посягань в національному та зарубіжному кримінальному законодавстві: порівняльно-правове дослідження**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право; БАБІКОВА Олександра Петровича «**Кримінально-правова характеристика пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі юридичної особи приватного права**», на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08; ПОПІЯ Дмитра Сергійовича «**Призначення покарання за незакінчений злочин в кримінальному праві України**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.08.

У спеціалізованій вченій раді СРД 64.700.07 відбулися захисти таких дисертаційних досліджень:

21.03.2019 – ЧЕРНИШ Марини Олександрівни «**Оперативно-розшукова протидія незаконним заволодінням транспортними засобами**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09; КУЧЕРЕНКА Володимира Анатолійовича «**Оперативно-розшукова протидія розкраданню бюджетних коштів під час проведення спеціалізованих будівельних робіт за державним замовленням**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

22.03.2019 – ДЕРКАЧ Наталії Миколаївни «**Оперативно-розшукова протидія незаконному обігу вогнепальної зброї**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09; БЕРЕЖНЯКА Віталія Валерійовича «**Оперативно-розшукова протидія одержанню неправомірної вигоди у сфері житлово-комунального господарства**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09;

23.03.2019 – ЦЕНОВА Дмитра Миколайовича «**Оперативно-розшукове забезпечення підрозділами кримінальної поліції досудового розслідування злочинів корисливо-насильного спрямування**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09; ІВАШКО Сергія Володимировича «**Оперативно-розшукова протидія підрозділами карного розшуку грабешам на об'єктах залізниці**» на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09.

НАШІ АВТОРИ

- Агапова О. В.** ➤ Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, відділ аспірантури та докторантури, старший науковий співробітник, канд. юрид. наук
- Бакумов О. С.** ➤ Харківський національний університет внутрішніх справ (далі – ХНУВС), канд. юрид. наук
- Бойчук В. Ю.** ➤ Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, кафедра кримінального права № 1
- Волков О. Є.** ➤ Університет сучасних знань (м. Київ), здобувач
- Греченко В.** ➤ ХНУВС, д-р іст. наук, проф., засл. працівник освіти України,
- Давидюк В. М.** ➤ ХНУВС, кафедра оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів, кандидат юридичних наук, докторант
- Мінченко О. В.** ➤ Національна академія внутрішніх справ (м. Київ), кафедра теорії держави та права, канд. юрид. наук, доц.
- Резворович К. Р.** ➤ Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, кафедра цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції, канд. юрид. наук
- Самбор М. А.** ➤ Прилуцький відділ поліції ГУНП в Чернігівській області, сектор моніторингу, канд. юрид. наук, член-кореспондент Академії наук вищої освіти України
- Федоров Г. О.** ➤ ХНУВС, канд. наук з держ. управ.
- Шабаровський Б. В.** ➤ Національний університет «Острозька академія», кафедра правосуддя та кримінально-правових дисциплін, аспірант

ДО УВАГИ АВТОРІВ

ПЕРІОДИЧНІ НАУКОВІ ВИДАННЯ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Крім збірника наукових праць «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ», Університет є засновником і видавцем ще трьох періодичних наукових видань – збірника наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України», наукового журналу «Право і безпека» та електронного видання «Форум права».

Вісник Кримінологічної асоціації України

Збірник наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» видається з 2012 року. За період існування було видано 20 номерів збірника, в яких опубліковано близько 550 наукових статей та значну кількість інформаційних матеріалів з питань, що стосуються діяльності Кримінологічної асоціації України. У 2016 році збірник став переможцем конкурсу на краще видання в системі МВС України.

Програмні цілі: розвиток теоретичної складової наук кримінально-правового циклу, здійснення наукового передбачення тенденцій розвитку науки і практики боротьби зі злочинністю, наукове забезпечення діяльності Національної поліції, сприяння реалізації правоохоронними органами державної політики у сфері протидії злочинності, співробітництво з міжнародними кримінологічними організаціями, аналіз та поширення кращих зразків та досвіду їх роботи.

Категорії читачів: науковці, юристи, курсанти, слухачі та студенти навчальних закладів МВС України, юридичних закладів вищої освіти, працівники правоохоронних органів.

Із 2018 року **періодичність** випуску видання становить 2 рази на рік.

Мови видання: українська, російська, англійська.

Сайт видання: <https://visnikkau.webnode.com.ua>.

Право і безпека

Науковий журнал «Право і безпека» видається з 2002 року. За період існування було видано 72 номери журналу, в яких опубліковано близько 3300 наукових статей та значну кількість інформаційних матеріалів наукового спрямування з питань, що стосуються тематики видання. Журнал неодноразово ставав призером конкурсів на краще видання в системі МВС України.

Програмні цілі: поширення результатів наукових досліджень теоретичних і практичних проблем права і безпеки, наукове забезпечення законотворчого процесу та практичної діяльності правоохоронних органів України, сприяння реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод громадян та протидії злочинності тощо.

Категорії читачів: усе населення.

Періодичність випуску видання: 4 рази на рік.

Мови видання: українська, російська, англійська.

Сайт видання: <http://pb.univd.edu.ua>.

Форум права

Електронне видання «Форум права» видається з 2005 року. За період існування було видано 55 номерів збірника, в яких опубліковано близько 4100 наукових статей.

Призначення журналу: досягнення якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в сучасних знаннях у галузі права.

Категорії читачів: науковці-юристи, працівники правоохоронних органів.

Нинішня **періодичність** випуску видання становить 5 разів на рік.

Мови видання: українська, російська, англійська.

Сайт видання: <http://forumprava.pp.ua>.

Редагування *П. О. Білоуса, С. С. Тарасової,
М. В. Цветкової-Верніченко*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі, П. О. Білоуса*
Переклад анотацій *Л. О. Осятинської*
Дизайн обкладинки *І. Є. Єсіної*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації КВ № 23375-13215 ПР від 27.12.2018.

Підп. до друку 28.05.2019. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 7,23. Тираж 50 прим. Зам. № 2019-19.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. 7398-342, факс 7398-181; адреса електронної пошти:
visnyk.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://visnyk.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.